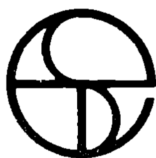
ALEXANDRU MITRU

iașii în legende și povestiri

ALEXANDRU
MITRU

iașii în legende și povestiri

EDITURA SPORT TURISM

ALEXANDRU MITRU

IAŞII ÎN LEGENDE ŞI POVESTIRI

LOCURI ŞI LEGENDE

Ilustrația copertei : VICTOR ILIE

Martirul, eroul și înțeleptul sunt numai trei forme ale unei și aceleiași substanțe : adevărul.

MIHAI EMINESCU

Cartea cu lacrimi

Nicolae Iorga se mîhnea odată, scriind:

„Sînt români cari n-au fost niciodată la Iaşi, deşi n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înţelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviinţă de spiritul trecutului nostru, care trăieşte în acest loc mai viu şi mai bogat decît oriunde aiurea..."

În ce mă priveşte, am avut fericirea de a cunoaşte oraşul încă din fragedă tinereţe. Eram elev în ultima clasă de liceu. Fusesem premiat la concursul naţional, interşcolar, de literatură, „Tinerimea română". Răsplata, în acel an, era o captivantă călătorie prin Moldova, cu o şedere prelungită în capitala ei.

Ştiam că în Iaşi trăiseră Eminescu şi Creangă, şi trăiau Mihail Sadoveanu şi Ionel Teodoreanu.

În gară, ne aştepta un mic grup de profesori, avîndu-l în frunte chiar pe Ionel Teodoreanu, care făcuse parte din juriu. (Doamne! Ionel Teodoreanu! Medelenii!... Îl vedeam şi nu-mi venea să cred. Mi se părea că visez.)

A doua zi de dimineaţă, fuseserăm invitaţi la Teatrul Naţional, unde director era chiar Ionel Teodoreanu. După un matineu special pentru elevi, scriitorul în mijlocul artiştilor, ne-a făcut cinstea să ne primească. Mi-a întins şi mie mîna. Abia mai puteam să

respir de emoţie. Şi ne-a vorbit, cred, despre Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Titu Maiorescu, Junimea, Mihail Kogălniceanu, Mihail Sadoveanu, Garabet Ibrăileanu, Viaţa Românească şi multe altele, aşa cum numai şi numai el ştia şi putea s-o facă, aşa cum nu mai auzisem încă pe nimeni pînă atunci vorbind.

Sub această puternică impresie am început, în ziua următoare, să cutreierăm oraşul şi împrejurimile, pornind de la statuia de bronz a lui Ştefan şi ajungînd pînă la Galata şi Cetăţuia.

Ne călăuzea un profesor de liceu, mărunt, slab, cu o figură inexpresivă.

Acesta ne-a povestit întîi ceea ce se întîmplase la 5 iunie 1883 — cînd uriaşul monument de bronz al marelui domn, în loviturile a douăzeci şi unu de tunuri şi în „cîntecul ostăşesc", ale cărui versuri fuseseră alcătuite, potrivit legendei, de însuşi marele domn, a fost dezvelit de patru plăieşi.

„Aici a fost aşezat", ne-a arătat călăuza noastră un loc din imensa piaţă a Palatului Culturii, „tronul original, din piatră al voievodului, descoperit în satul Vînători de sub Cetatea Neamţului. „Şi-aici", a mai adăugat el, „şi-a recitat bardul de la Mirceşti Oda la Statua lui Ştefan, în timp ce, cu ochii în lacrimi, tremura parcă, în plină vară, de frig, alături de el, Mihai Eminescu."

Profesorul mi s-a părut dintr-o dată altul. Ne domina cu privirea, parcă dintr-un alt timp. Şi glasul îi devenise puternic.

„Cine sau ce i-a dat această nebănuită şi totuşi concretă vigoare ?" mă întrebam uimit.

Îl priveam cu alţi ochi. Cu ochii sub care începuseră să se perinde, ca într-un fel de vrajă, şirul marilor domni pînă la Alexandru Ioan Cuza, ca şi o întreagă galerie de cărturari, dascăli, scriitori şi artişti.

Plecînd din Piaţa Palatului Culturii (ce admirabilă denumire şi prezenţă într-un oraş ca Iaşii) şi, lăsînd, deocamdată, în chip de neînţeles, atunci, pentru noi, celelalte minunăţii de văzut la o parte, ne-am îndreptat spre o altă statuie, aceea a lui Miron Costin, cro-

nicarul, poetul, teoreticianul literar, filozoful şi întemeietorul conştiinţei naţionale a poporului român, ale cărui rămăşiţe pămînteşti — ca şi acelea ale împăratului Traian, atît de entuziast proslăvit în scrierile sale — au fost depuse chiar în soclul monumentului ce i-a fost hărăzit.

Statuia de bronz — avînd pe două laturi cîte-un basorelief : unul înfăţişîndu-l pe cărturarul-poet citindu-i regelui Sobieski versuri din Cronica *scrisă în limba polonă: „Cînt patria-mi înlăcrămată şi pe bieţii locuitori ai pămîntului moldovenesc"... şi celălalt reprezentînd arestarea lui, din porunca domnitorului Constantin Cantemir — ne-a copleşit pe toţi mai ales prin atît de zguduitorul său dramatism.*

N-am să povestesc mai departe toate cele admirate în acele zile de neuitat petrecute de un grup de elevi iubitori de literatură şi de frumos în Iaşi.

Atunci am avut însă revelaţia că, într-o ţară ca a noastră — despre care aflasem că este nespus de bogată în legende şi tradiţii — Iaşii ocupau unul dintre cele mai importante locuri, dacă nu primul.

Părerea mi-am întărit-o într-un răstimp aproape egal cu acela al duratei legendare de construcţie a „Trisfetitelor", ori de cîte ori m-am întors în Iaşi, cunoscînd mereu alte şi alte naraţiuni, mai vechi sau mai noi, ca întotdeauna, de la aceiaşi buni şi iubiţi colegi de breaslă, învăţători sau profesori (alteori preoţi sau călugări bătrîni ai mînăstirilor din împrejurimi), despre voievozi eroi sau vestiţi cărturari, despre anume locuri, ridicări împotriva încălcării multor drepturi şi libertăţi, şi-atîtea altele, legende, parte consemnate şi parte aşteptîndu-şi încă rîndul în scrierile actualei strălucite pleiade de cercetători ieşeni.

Din nefericire şi dintr-o condamnabilă neglijenţă, între însemnările mele nu se mai găseşte şi numele acelui înflăcărat dascăl (unul dintre nenumăraţii exemplari dascăli ieşeni, de ieri şi de astăzi), care, cu pricepere, ne-a înaripat tinereştile suflete cu-acel fericit prilej, dezvăluindu-ne atîtea sublime adevăruri şi frumuseţi.

Cîndva, am încercat să-l regăsesc, dar se pierduse de mult în anonimatul celor ale căror merite nu sînt decît prea rar recunoscute.

Dar dacă numele nu i-l păstrez, în schimb mi-au rămas în memorie unele cuvinte ale sale.

„S-ar putea alcătui", rostise el, „din legendele Iașilor, o carte cu lacrimi."

Carte cu lacrimi !

Cuvintele mi-au revenit, obsesiv, în minte, cu peste zece ani în urmă, în ziua cînd m-am hotărît ca, scriind cîteva povestiri, anume alese pe-o temă înrudită, să-i aduc prinosul inimii mele acestui oraș de care mă simt legat printr-o mulțime de văzute și nevăzute fire, acestei „Florențe a României", cum este numit adesea pentru vocația sa culturală, unde, la drept vorbind, a început, încă din vremea mitropolitului Varlaam și a celebrei sale „Cărți românești de învățătură" să ia naștere cea mai aleasă limbă literară și unde artele s-au bucurat într-una de o intensă și plenară manifestare.

În „cartea cu lacrimi" am încercat, din multitudinea și varietatea legendelor ieșene, cu modestie și sfială, să mă apropii, deocamdată, numai de chipurile legendarului constructor al „Trei Ierarhilor", al lui Miron Costin, al lui Grigore Alexandru Ghica și-al lui Alecu Russo.

Un cugetător latin a spus că „Zeii nu se bucură atît de mîini pline, cît de mîini curate".

Cu mîinile curate m-am străduit să scriu această carte, plîngînd uneori în mine cu lacrimi de sînge, pentru durerile trecutului, care n-au izbutit, totuși, niciodată să înăbușe speranțele celor mulți, așa cum nădăjduiesc, la rîndu-mi, să pot aduce la lumină, poate nu peste prea mult timp, o altă carte, tot despre Iași, însă a „zîmbetelor".

ALEXANDRU MITRU

12 noiembrie 1978

Marele Meșter

Într-o legendă, pare-se, de largă circulație, odinioară, în Moldova*, făcîndu-se abstracție de datele istorice — deși acestea erau, indirect, însumate — se povestea că Mînăstirea (Biserica) Trei Ierarhi a fost construită în cincizeci de ani, de optzeci de meșteri. După terminarea construcției, căpetenia meșterilor, Marele Meșter, ar fi fost făcut dispărut pentru a nu putea să mai ridice în viitor o alta asemănătoare.

Întîmplarea are loc undeva, nu se știe unde, pe tărîmul acesta sau pe un altul, poate că nicăieri.

Nu știm dacă e ziuă sau noapte, nici cîte ceasuri sînt. Și nici măcar dacă e realitate sau vis.

Pămîntul s-a învelit într-o ceață înaltă și deasă, atît de deasă încît nici dacă-ți aduci în fața ochilor mîna, nu reușești s-o vezi.

Se aud niște pași, dar cine pășește și pe unde nu ne putem da seama.

Întîia voce : Hei, tu, Mare Meșter !

Marele Meșter : Cine mă strigă ? Și de unde știi cine sînt ?

A doua voce : Astăzi, în zori, te cățărai încă pe schele.

---

* Consemnată în anul 1793 și de călătorul rus Struve.

Marele Meşter: Mă străduiam s-aşez, în lăcaşul său, ultima podoabă pe turlă.

A treia voce: Ai muncit mult...

Marele Meşter: Cincizeci de ani bătuţi pe muche...

Întîia voce: Te-ai bucurat de-o viaţă lungă.

Marele Meşter: N-am vrut să am o viaţă lungă. Şi nu ştiu dacă m-am bucurat de ea. Am vrut doar să trăiesc din plin.

A doua voce: Ce-nţelegi prin a „trăi din plin"?

Marele Meşter: A-mi închina întreaga putere de creaţie „frumosului", de care au atîta nevoie oamenii.

A treia voce: Şi ce este după tine „frumosul"?

Marele Meşter: Temeiul adevărului. Deşi ar putea fi şi invers.

Întîia voce: Şi „adevărul"?

Marele Meşter: Eu mi-l închipui ca pe un alt soare, cu o lumină însă mult mai strălucitoare. Sub razele lui, acei care vor să vadă pot recunoaşte ideala înfăţişare a făpturii umane, aşa cum va trebui s-o aibă cîndva. Lipsită de această lumină, omenirea ar luneca pentru vecie în bezne. Aşa încît, vezi cît de strîns sînt legate amîndouă! Străduindu-mă pentru unul îl slujesc şi pe celălalt.

A doua voce: Din ceea ce ai făurit în această jumătate de veac reiese limpede că le-ai slujit pe amîndouă. Şi, totuşi, cum ai izbutit să-ţi ridici măiestria pînă într-atîta încît să dăltuieşti în piatră o astfel de minune? Care e taina?

Marele Meşter: Nu este nici o taină. Calea urmată de mine se găseşte la îndemîna oricui. M-am străduit să pătrund, pînă la ultima sa fibră, echilibrul, armonia şi poezia naturii şi să lucrez după exemplul ei.

Intîia voce : Realizîndu-ți ceea ce ți-ai dorit, înseamnă că ai aflat și cheia fericirii.

Marele Meșter : Nu fericirea am căutat-o, oricît ți s-ar părea de ciudat. Nu ea ocupă în viață, pentru mine, cel dintîi loc.

A treia voce : Vorbește deslușit.

Marele Meșter : Mult mai imperioasă decît nevoia de fericire mi-a fost aceea de perfecțiune.

Întîia voce : Te-nțeleg. Cu toate astea, îmi închipui că un act al creației, odată îndeplinit, aduce după sine și-o mare satisfacție — satisfacția fiind, după părerea multora, o formă a fericirii.

A doua voce : Cel puțin într-un fel...

A treia voce : Și măcar pentru cîteva clipe.

Marele Meșter : Tot ce se poate, deși nu sînt convins pe de-a-ntregul.

Întîia voce : De ce ?

Marele Meșter : Îndoielile rămîn. Și neliniștea. Însuși Dumnezeu, după ce-a zidit lumea, trebuie să fi avut îndoieli și neliniști... Sînt semne destule în Univers în sensul acesta. Și cîtă vreme neliniștile și îndoielile ne bîntuie, fericirea — care le place atît de mult unor proroci să ne-o făgăduiască, știind că și-o doresc aproape toți oamenii — rămîne numai un vis. Un vis ca toate visele, din care te trezești mai devreme sau mai tîrziu... mai mult sau mai puțin trist...

Întîia voce : Ai oarecare dreptate în ceea ce susții. Dar dacă nici nu rîvnești fericirea, și nici mulțumirea de pe urma trudei tale n-o numești astfel, de unde izvorăște nepotolita sete de creație a ta și-a altora ca tine ?

Marele Meșter : Mărturisesc că nu știu nici eu să-mi explic prea bine, dar cred că sînt mai

multe feluri de oameni. Unii care-şi doresc să trăiască doar pentru mulţumirea lor proprie. Şi alţii cu ţelul de a se dărui „frumosului". Aşa cred că a procedat şi natura.

A doua voce: Natura şi-a creat un tipar unic pe care apoi şi l-a distrus.

Marele Meşter: Tiparul acesta unic este marea sa artă. Ea ne-a învăţat că o lucrare desăvîrşit frumoasă rămîne astfel numai atîta timp cît îşi păstrează unicitatea.

A treia voce: De ce să ne mirăm atunci dacă şi stăpînul, care ţi-a poruncit să-i făureşti o operă unică, îşi doreşte, tocmai pentru a rămîne unică, să distrugă tiparul ?...

A doua voce: Care se află în mintea şi-n mîinile tale !...

Marele Meşter: A spus cineva că se miră ? Eu cîtuşi de puţin. Găsesc hotărîrea, oricît ar fi de dureroasă pentru mine, în ordinea cea mai firească a lucrurilor. De-aceea mă şi supun ei, fără cîrtire, la fel cum s-au supus şi ceilalţi şaptezeci şi nouă de meşteri, calfe şi ucenici ai mei. Am fost pe deplin conştienţi, cu toţii, încă de la început, că astfel se va întîmpla.

A doua voce: Aţi ştiut şi, totuşi, aţi primit să lucraţi ?

Marele Meşter: Bineînţeles !

Intîia voce: De unde aţi aflat ?

Marele Meşter: Din înţelepciunea celor bătrîni. Şi mai ales din cîntecul despre un meşter al lui Negru vodă, care-a clădit o mînăstire „pe Argeş în jos, pe un mal frumos"...

A doua voce: A, te gîndeşti la Meşterul Manole...

Marele Meşter: La el şi la alţii. Dealtfel, strămoşii noştri, dacii, cînd puneau la cale sau

săvîrşeau ceva măreţ, îl trimiteau pe cel mai bun dintre ei, şi care totodată luase (sau urma să ia) parte la înfăptuire, zeului lor, Zamolxe, să-i ceară învoirea. Pentru aceasta îl azvîrleau pe trimis spre slavă şi îl primeau în vîrfurile suliţelor. Trupul i se întorcea pe pămînt, unde era îngropat (sau altădată ars). Doar sufletul, împreună cu rugăciunile celor vii ajungeau la Zamolxe, care le primea jertfa, le-o binecuvînta şi prin ea căpăta trăinicie înfăptuirea lor. Manole, în ziua cînd a trecut „pe Argeş în jos", împreună cu Negru vodă, încercînd să aleagă un loc de mînăstire „şi de pomenire", încă nu bănuia ce urma să se întîmple. Abia după nenumăratele surpări ale zidirii sale, a înţeles că sacrificiul — cu scopul bunului sfîrşit şi dăinuirii operei (cel puţin tot atîta cît şi frumosul reprezentat de ea) — era neapărat necesar. Noi însă *am ştiut* şi-am început lucrul *ştiind*. Ştiam că, pînă la sfîrşitul lucrării noastre, pentru buna ei izbîndă şi durată, eram datori să ne sacrificăm toţi, astfel că nu am fost deloc surprinşi cînd cel dintîi dintre noi a căzut...

Întîia voce: Cel dintîi dintre voi, care-a căzut, a fost, de nu mă înşel, un pietrar...

Marele Meşter: Silvestru. Şi era cel mai vrednic...

A treia voce: Mi-aduc încă destul de bine-aminte de el...

A doua voce: Trecuseră cam zece ani după-nceperea muncii...

Întîia voce: Lucraţi încă pridvorul...

Marele Meşter: Au urmat alţii trei... Vasile, Grigore şi Ioan... şi toţi pînă la şaptezeci şi nouă...

Intîia voce: Ultimul dintre ei, cel care trudea împreună cu tine la turlă, şi care s-a prăbuşit de-acolo, în urmă cu trei zile, nu se numea Matei?

Marele Meşter: Ba da, Matei... L-am îngropat, ca şi pe toţi ceilalţi, în ograda bisericii... Şi astăzi a venit rîndul meu... al Marelui Meşter...

Intîia voce: Nu-ţi rosti numele...

A doua voce: Nu-i bine să-l rosteşti...

A treia voce: Tu trebuie să rămîi, pentru de-a pururi, Marele Meşter, şi-atît...

Marele Meşter: Pentru ce asta?

Intîia voce: Pentru că, nepăstrîndu-ţi-se numele, vei putea deveni simbolul veşnicei înnoiri şi înlocuiri printr-un altul. Manole rămîne doar unul, tu însă vei fi *toţi ceilalţi.*

Intîia voce: Şi-apoi mai este ceva...

Marele Meşter: Grăieşte, te ascult.

Intîia voce: Manole a primit să-şi sacrifice — cu ţelul nespulberării operei sale — nu viaţa lui şi-a ortacilor (acestea şi le-au pierdut fără de voia lor), ci dragostea... şi pruncul...

Marele Meşter: Dragostea este cu mult mai de preţ decît viaţa. Şi pruncul însemna pentru el viitorul. Intr-o împrejurare asemănătoare, şi eu, şi toţi ai mei, cred că ne-am fi purtat tot astfel. Cunoscînd însă încercarea trăită de Manole, am hotărît să renunţăm, de bunăvoie, la dragoste, fiind gata să-ndurăm, dacă ar fi fost nevoie, cu trupul, simţirea şi gîndurile noastre, nu numai moartea, ci întreaga suferinţă. Şi-am rămas singuri, ca să nu fim siliţi a tîrî după noi, în restrişte, o femeie iubită sau pruncul purtat de

ea la sîn. Puteam îndura gîndul martirajului nostru, dar nu și pe acela (fără vreo vină) al lor.

Întîia voce: Nu mă-ncumet să arăt care din cele două sacrificii a fost mai mare...

A treia voce: Întîiul este mai dureros.

A doua voce: Dar al tău este mai bărbătesc, deoarece *ai știut* și n-ai dat înapoi...

Întîia voce: Te-ai lipsit și de dragoste, și de urmași... Ai aflat perfecțiunea, dar numai peste cîteva clipe va fi aici stăpînul care ți-a poruncit înfăptuirea. Va veni să sfărîme tiparul. Și nu pricep un lucru...

Marele Meșter: Și-anume, care?...

Întîia voce: De ce nu-ncerci să scapi?

A treia voce: De ce-ți accepți, ca și ciobanul Mioriței, destinul?

A doua voce: Noi îți putem deschide trei drumuri...

A treia voce: Pe orișicare dintre ele vei apuca-o, ai să-ntîlnești un loc unde să te ascunzi!...

(Ceața s-a risipit. Pe Marele Meșter îl vedem șezînd, într-o poziție incomodă, răzimat de trunchiul unui stejar cu o coroană uriașă. Barba îi e căruntă, nu deosebit de lungă, dar plină și învîlvorată. Este destul de bătrîn, dar încă viguros. Prin veșmîntul subțire, de lucru, la fiece mișcare, i se reliefează mușchii... Alături, în iarbă, se află o haină de pănură, un sac, o tașcă și un toiag. În sac își ține dalta, ciocanul, celelalte unelte, încălțările și, învelite în pînză, cîteva lucruri de primeneală. Și-n tașcă bucatele de drum. În față, i s-au deschis, într-adevăr, trei drumuri. Pe fiecare dintre ele pășește cîte un călător, avînd înfățișarea cunoscută a celor trei mari ierarhi,

așa cum au fost înfățișați de pictori pe pereții bisericii : Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur. Cu mîna, fiecare îl îmbie pe Marele Meșter să vină alături de el.)

Marele Meşter : Destinul, chiar dacă, aparent, e hotărît de altul, mi l-am ales eu singur, la fel cum și drumul mi l-am ales. Voi aștepta stăpînul la poalele acestui stejar, cunoscînd că sfîrșitul dorit de el este totuna cu începutul rîvnit de mine. Sîngele mi-l va sorbi pămîntul, îl va călăuzi prin tainițele sale ascunse, pînă la inima poporului, întărindu-i credința în virtutea izvoditorilor săi și în nespaima lor de jertfele fără de care nimic statornic și măreț nu se poate clădi.

Iarna cărturarului

I

Viscolul bubuie, ca glasul unui tiran, și tropote, asemeni unei armii de călăreți aflați în năvală. Dă, înverșunat, ocol bisericuței din deal și conacului vechi. Se repede în pădure frămîntînd, mai-mai să le frîngă, crengile fagilor bătrîni și încovoindu-i, pînă la pămînt, pe cei tineri.

Se întoarce și, ridicînd un uriaș vîrtej de zăpadă, pornește, urlînd, spre vale. Izbește cumpenile fîntînilor, făcîndu-le să scîrțîie din încheieturi, dureros. Se-avîntă pe suprafața iazului și se năpustește cu toată furia către noul conac. Azvîrle trîmbe de zăpadă în ferestre. Încearcă să smulgă din țîțîni ușile. Apucă în pumnii nevăzuți fuioarele de fum ce se înalță din hornuri. Le strivește, răsucindu-le în toate felurile și le silește să piară, ca și cum n-ar fi fost.

De la bisericuță — răzbătînd ca prin pîslă — răsună dangătul clopotului.

Femeile și fetele din sat, învelite în broboade negre, se strecoară, ca niște umbre, pe portiță, în ogradă. Viscolul le înconjoară, le smulge veșmintele și le pălmuiește obrajii, aproape însîngerîndu-i. Face tot ce-i stă în putință ca să le împiedice mersul.

Venind dinspre odăile slugilor, ușor încovoiat, cu umerii lați, învelit în șubă, cu gulerul gros din blană de oaie ridicat și căciula înfundată pe ochi, Pîrvu, slujitorul de taină, le deschide ușa ce dă, printr-o să-

liță scundă și întunecoasă, către încăperea unde zace, fără suflare, Ileana.

Nou sositele se scutură de zăpadă. Iau fiecare în mînă cîte o lumînărică de ceară de pe măsuța de lîngă ușă. Și-o aprind de la făclia cea mare sprijinită într-o gheară de fier. Și intră, pășind încet și aruncînd priviri speriate moartei. O parte dintre femei îi sînt fine, au fost botezate sau cununate de ea.

Pîrîiașe subțiri, izvorîte din zăpada rămasă pe opincile groase, din piele netăbăcită, se scurg pe podele.

Lumînărelele pîlpîie. Glasurile subțiri și tremurătoare ale fecioarelor, potrivit datinei, intonează :

Seara va-nsera
Gazdă n-ăi avea...

Se știa demult că jupîneasa Ileana nu stătea deloc bine cu sănătatea. Dar nimeni nu-și putuse închipui că boala îi era într-atîta de înaintată. Și că, tocmai acum, cînd pregătirile pentru nunțile celor doi feciori, Pătrașcu și Nicolae, fuseseră terminate... Și așa, dintr-o dată...

Și-ți va mai ieși
Vidra înainte,
Ca să te-nspăimînte...

Pîrvu a ocolit casa. S-a urcat în pridvor. Turburat și neliniștit, și-a lipit obrazul țepos și brăzdat de ferestruica îngustă cu pervaz plumbuit. Privește înăuntru.

În încăperea largă, mărginită de-o parte de ușa ferecată și în cealaltă de căminul zidit în piatră, ca în castelele apusene, Miron Costin stă îngenunchiat la pupitrul de rugăciune.

Mîinile sale mari, dar fine și albe, deprinse să țină pana (sau să răsfoiască filele cărților), ori, la nevoie, și sabia, se văd încleștate una de alta pe tăblia de lemn lustruit.

De ieri, cînd jupîneasa Ileana și-a închis ochii pe neașteptate, nu mai doarme și nu se mai hrănește.

Slugile robotesc în cuhnii, grajduri și magazii. Numai Pîrvu nicăieri nu-și găsește locul. Dă roată din nou casei și reintră în sălița din spate.

Să nu te-nspăimînți,
De soră s-o prinzi,
Că vidra mai știe
Sama apelor
Și a vadurilor.
Și ea mi te-a trece,
Ca să nu te-nece.

Glasurile domoale ale fetelor curg și ele ca o apă lină.

Pîrvu își scoate căciula mițoasă și-și vîră capul pe ușă în odaia unde zace, fără viață, Ileana și unde înainte ea își avusese iatacul. Una dintre făcliile înalte de ceară, de la picioarele moartei, afumă. Face doi pași înăuntru și cu degetele-i noduroase scurtează mucul.

Preotul are barba albă, ușor îngălbenită și afumată spre margini. Se roagă, abia mișcîndu-și buzele uscate și parcă lipite una de alta, ținînd în mîna stîngă o lumînare și cu dreapta sprijinindu-se de raclă.

Ileana doarme, liniștită. Trăsăturile i s-au destins și pe buze i-a înflorit ceva ce ar putea fi luat, în altă împrejurare, drept zîmbet.

De-afară răsună, fără curmare, înverșunarea viscolului.

Pîrvu iese din încăpere în vîrfurile picioarelor. Își pune pe cap căciula și se îndreaptă către cămările slugilor.

*

Miron Costin a cerut să fie lăsat singur în odaia de lucru unde, pe masa grea de stejar — alături de care se află două jilțuri, cu brațe late și perne — în-

tre vrafurile de manuscrise şi cărţi, se află şi ultimul dar al Ilenii, călimara de bronz.

„Poate, uneori, cînd îţi vei muia în cerneală pana, te vei gîndi la mine..."

Din odaia alăturată continuă să se audă glasurile murmurate ale fecioarelor şi îngînarea mîhnită a femeilor :

Şi mi te-a purta
La izvoare reci,
Să te răcoreşti,
Pe mîini pînă-n coate,
De fiori de moarte...

„Mă voi gîndi întotdeauna la tine..."

— Ileană !

A şoptit, dar de pe buze nu i se desprinde nici cel mai mic zgomot.

Vorbeşte gîndul ? Gîndul nu face zgomot. Este ca o ceaţă a înserării fîlfîind cu blîndeţe peste suflet.

„Mirone !..."

I-a răspuns ? Întoarce capul. Pe masa de lucru călimara de bronz. Şi penele. Penele pe care ea i le curăţa în fiecare dimineaţă.

De fiori de moarte !...

Căminul e stins. Dinadins l-a lăsat să se stingă.

Dincolo ştie că e Ileana, palidă, fără sînge. Cu surîsul îngheţat. Înveşmîntată în rochia de brocart, avînd la gît, aşa cum şi-a dorit, şiragul de mărgăritare şi medalionul.

Pe lespezile din cămin cenuşa e rece, şi viscolul, năvălind pe horn, o spulberă fără încetare.

Şi, totuşi o căldură molcomă îl învăluie. Este căldura ei. I-o cunoaşte.

„Mirone !..."

Tace. Îşi dă seama că-s numai năluciri. Din clipa cînd ea şi-a închis ochii — încă agăţată, cu ultimele

puteri, de gîtul lui, ca o ființă gata să fie luată de apă și care luptă să se țină la mal — inima-i este bîntuită într-una de fantasme.

„Degeaba îți acoperi fața cu mîinile. Știu că plîngi. Nu mai plînge!"

Barba îi este, într-adevăr, umezită.

„Nu pot să cred. Nu... Treizeci și patru de ani împreună.. "

„Așa a fost să fie!..."

„Trebuia să-mi spui cît nu era încă prea tîrziu."

„Ce era să te mai amărăsc? Nu avusesei tu destule necazuri? Și, pe urmă, nu doream să le stric bucuria băieților... Nădăjduiam..."

„Aș fi rămas și ziua și noaptea în preajma ta..."

„Nu era nevoie. Mi-am amintit unele stihuri alcătuite de tine în *Viața lumii*. Știi că o cunosc toată pe dinafară!..."

„Știu..."

„*«Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară,*
Cele ce trec nu mai vin, nici se-ntorc iară...»

Cugetam pentru a nu știu cîta oară că, deoarece așa sînt făcute toate pe lumea asta, să treacă, era firesc ca, mai devreme sau mai tîrziu, să mă trec și eu...

«Fum și umbră sînt toate, visuri și păreri!»...

...și mă alinam...

Îți spun toate astea ca să te-alini și tu..."

„Nu pot."

„Eu am crezut cu sfințenie în cuvintele tale... Nu m-am îndoit niciodată... (cu glasul schimbat, ca o fetiță:) Îți amintești, *atunci*... mai eram, ce e drept, încă numai o copilă..."

Miron surîde și se mîngîie pe mustăți:

„Ah!... Da..."

„Dar mai bine să stăm..."

„Să stăm..."

Se așază în jîlțuri, cu gesturile obișnuite. Ea rîde voioasă.

„Eu aveam cincisprezece ani... Sau paisprezece?... Ba nu, mai erau doar cîteva săptămîni și împlineam cincisprezece..."

„Ileană, te faci mai tînără..."

Amîndoi rîd cu poftă.

„Eram frumoasă. Cel puţin aşa mă socoteam eu. (Iscoditoare:) Eram frumoasă într-adevăr? În seara aceea aşa mi-ai spus..."

„Erai. Nici nu văzusem o fată atît de frumoasă ca tine. Şi doar crescusem la curtea şleahticilor, unde femeile..."

Ea-i face un gest de uşoară mustrare cu mîna. Iar el surîde încîntat că gelozia ei încă mai dăinuie, după atîţia ani.

„Ce zile!... Oh!..."

„Purtai rochia aceea albă de atlaz, cu mînecile largi şi găitane la piept şi deasupra o feregea de brocart, cu marginile îmblănite."

„Mai ţii minte? Era întîia oară cînd ieşeam îmbrăcată cu ea. Şi era tot întîia oară cînd fusesem poftită la o petrecere a Coroanei..."

„Petrecere de Crăciun."

„Era Crăciunul. Şi-acum va fi din nou Crăciunul."

„Aproape tot ce-a fost mai însemnat în viaţa noastră, nu ştiu prin ce întîmplare, s-a petrecut mereu de Crăciun."

„Ciudat!... (Năpădită iarăşi de amintiri:) Să lăsăm însă asta... Şi-n seara aceea... Auzisem că erai un tînăr ce jinduia mai mult la carte decît spre dragoste şi petreceri. La-nceput mi-a fost chiar puţin frică. Erai atît de serios. Te-ai apropiat însă de mine şi-ai spus..."

„Nu e nevoie să repeţi. Îmi amintesc şi astăzi tot ce ţi-am spus. Vorbe ca acelea nu se cuvine să fie rostite decît o singură dată."

„Dar trebuie simţite toată viaţa. N-ai spus tot tu?"

„Ba da."

„Eu am crezut în ele şi-n tine, repet. Şi, ştii... Toată viaţa m-am temut c-ai să mă-nvinuieşti..."

„De ce?"

„C-am fost în noaptea aceea de mai, care-a urmat peste cîteva luni, atît de slabă... Dar trebuie să-nţelegi. Venise primăvara. Cîntau privighetori."

„Privighetori ca acelea nu se mai aud. Nici nopţi cu o asemenea lună nu se mai văd."

„Şi tu te pricepeai s-alcătuieşti stihuri şi să vorbeşti atît de măiestrit."

„Aşa ţi se părea ţie..."

„Nu. Nu. Mi-ai povestit minunatul basm frigian cu cei doi soţi, Filemon şi Baucis, care nu şi-au dorit altă răsplată pentru credinţa lor de-o viaţă unul faţă de altul..."

„...decît să-şi închidă ochii în acelaşi timp amîndoi..."

„Iar Zeus, stăpînul zeilor Olimpului, l-a prefăcut pe el într-un stejar puternic..."

„Şi pe ea într-un tei în floare..."

„Îţi plăcea basmul atît de mult, încît îţi doreai ca nici unul din noi să nu vieţuiască mai îndelung decît celălalt."

„Acuma însă m-am schimbat. Doresc ca tu să trăieşti şi să spui lumii cîte mai ai pe suflet. Aceasta e menirea unui cărturar..."

„Mi-e inima zdrobită, Ileană!"

„Mai tîrziu, i-ai cerut unui giuvaergiu, din Bar, să-mi făurească un medalion de aur — medalionul pe care mi l-ai prins astăzi de dimineaţă la piept — înfăţişînd stejarul şi teiul, îngemănaţi unul cu celălalt."

În odaie, lumina a scăzut. Ileana se strînge de umeri.

„Dar ce frig s-a făcut! Am uitat aseară... N-am poruncit s-aprindă focul încă din zori. Mîine..."

Miron se chirceşte în sine. Mîine? Dar mai poate fi pentru ei vreun mîine?

„Da!"

„Să pui să se facă focul chiar dacă eu... (Încurcată:) Că doar am să mai vin... Să pui să se facă focul. Să tragi jîlţul ca de-obicei. Şi să m-aştepţi... Eu cred c-am să mai pot veni, chiar dacă... Tu ce crezi? Am să mai pot?..."

„Sigur c-ai să poţi!... (Cu glasul înecat:) Am să te-aştept..."

„Ce-a fost a fost frumos... Dar totul se termină... Tu însă ai suferit. Te-au ţintuit pe cruce. Ţi-au pus cunună de spini. Sutaşul te-a împuns în coastă. Ai sîngerat mult."

„Tu ai sîngerat și mai mult. Mi-ai fost soție, și mamă, și iubită."

„Și fiică... (Alintîndu-se :) Nu spuneai tu că-ți sînt și fiică ?"

„Tu... numai tu mi-ai răcorit buzele arse, cînd mi-a fost sete. Și, de fapt, tu ai suferit cel mai mult. Atîtea spaime și încercări. Numai că nu te-ai plîns... Nu te-ai văitat... Inima mea de bărbat a rezistat mai mult... a ta nu... (Cu amare mustrări :) De-asta, acum..."

Întinde mîinile să i le așeze peste ale ei.

Ileana zîmbește :

„Nu se poate, nu vezi ?..."

„Păcat."

II

În ogradă se aud tropote de cai. Mulți cai. De unde atîția cai ?

Ușa ferecată se deschide, scîrțîind. Un șuvoi de frig și zăpadă pătrunde pînă la pupitrul de rugăciune.

Ca un om trezit din somn și încă nedezmeticit bine, Miron întoarce capul. Îl zărește pe Pîrvu, care dă din mîini, încurcat.

Se ridică de la pupitru. Se simte atît de istovit încît abia are puterea să întrebe :

— Ce este ?

— A venit Stanciu...

— Care Stanciu ?

Ochii lui Miron cată nedumeriți spre credinciosul Pîrvu, pe care-l ține lîngă el de peste patruzeci de ani.

— Zapciul Stanciu... de la domnie...

— Acela care ne-a slujit și pe noi ?

— Întocmai !

— Poate ne-anunță sosirea lui vodă. O fi aflat despre nenorocirea noastră, și, ca un viitor cuscru ce ne va fi, ține să fie și el de față.

— N-am înțeles din cuvintele lui Stanciu pentru ce a sosit, dar oștenii au arme...

— Eh, dacă-i Stanciu, nu trebuie să ai nici o grijă. Și-apoi, așa se cuvine să poarte oștenii, mai ales cînd sînt în slujba domniei. Și încă-n vremuri atît de tulburi cum sînt acestea...

„Cred, mai curînd, că este-n legătură cu nunțile."

„Să știi că așa este!..."

„Poate că, în situația de-acum, o cugeta... Dar voi să nu țineți seama... Să nu amînați nunțile, nici pe-a lui Pătrașcu și nici pe-a lui Nicolae..."

„Aceea nici nu se mai poate opri... Nicolae a plecat. E-n drum spre Țarigrad. Chiar tu l-ai îndemnat. Băiatul trebuie să fi și ajuns la Bîrlad."

„Voi să petreceți și să nu țineți seamă. Eu n-am să mă întristez. Am să mă bucur."

— Cum dorești tu, Ileano... Numai că...

— Boierule!... Cu cine grăiești?

— Cu nimeni, Pîrvule!... Cu nimeni... Cu mine însumi... Ca și cu mine însumi...

— Stanciu cere să ți se-nfățișeze numaidecît. Zice că-i grăbit tare...

— Să vină, Pîrvule!

Și-ți va mai ieși
Lupul înainte,
Ca să te-nspăimînte.
Să nu te-nspăimînți.
Frate bun să-l prinzi,
Că lupul mai știe
Sama codrilor
Și-a potecilor.
Și el te va scoate
La drumul de plai,
Să te ducă-n rai...

Pîrvu pleacă și, în locul lui, după ce tropăie la ușă un timp — cam prea mult timp — ca să se scuture temeinic de zăpadă, intră zapciul Stanciu, roșu-vînăt de ger.

Acesta își scoate, la rîndu-i, căciula țuguiată, își potrivește o leacă mai bine la brîu sabia, își face cruce spre încăperea moartei și îngenunchează :

— Stăpîne, sînt aici...

— Te văd !

— Și doresc să fac tot ce-oi putea ca să-ți scap zilele.

— Nu pricep !

— Încalecă și fugi !

— Unde și pentru ce ?

— La Cetatea Neamțului. E aproape. Craiul te va ocroti. Ai să scapi.

— Vorbește deslușit !

— Mi-ai fost binefăcător. Mi-ai mîntuit sub Duca vodă zilele. Fără domnia ta, copilașii mei... Și...

— Și ?

— Și nu pot... Am aflat că ți-a murit jupîneasa... Aștepți doar și pe ceilalți preoți din satele învecinate, ca s-o așezi în gropnița pe care ai și deschis-o în biserică. Iar mie mi-ai fost ca un tată. Sabia aceasta ascuțită, cu care mă apăr de dușmani, de la domnia ta o am. Și tocmai eu am primit porunca să te-aduc la Iași. Și-acolo cine știe ce te mai așteaptă.

— Ce să m-aștepte ?

— Timpul se scurge grabnic. Nu-i bine să-l pierdem. Mai bine fugi.

— Ridică-te !...

Miron și-a reluat tonul obișnuit de mare dregător.

Stanciu se ridică, dar rămîne cu capul plecat :

— Eu atît am aflat, că măria sa vodă Constantin, cu Iordache vistiernicul... și cu hatmanul Lupu Bogdan, ginerele lui vodă...

— Sfînta Treime...

— Zic să fi dovedit, pe temeiul unei pîri a marelui clucer Ilie Țifescu-Frige-Vacă, că mai mulți mari boieri s-ar fi ajuns cu vodă Brîncoveanu, din Muntenească, să-l urce-n scaun pe Velicico, fratele domniei tale. Și că domnia ta ai fi știut...

— N-am știut și nu știu nimic...

— Sînt încredințat, cinstite, mare... Numai că vodă, ațîțat de Cupărești, a poruncit încă de-alaltăieri

noapte să fie prinși o seamă de boieri, între care și feciorii domniei tale, ca și marele vornic al Țării de Sus, Velicico...

— Și ce s-a întîmplat cu ei ?

— Frățînelui domniei tale i-au și tăiat capul, la miezul nopții, înaintea porților domnești, lîngă fîntînă, după ce mai întîi măria sa vodă, cu mîna lui... i-a spart gura și i-a fărîmat țeasta cu buzduganul... Ațîțat de vistiernic.

— Așadar, l-au răpus ?...

— Precum ai auzit...

— Sărmanul Velicico !... Ce bun și iubitor frate mi-a fost ! (Arată spre camera alăturată :) Am doi morți în aceeași zi... Și mă pregătisem pentru două nunți.. (Înțelegînd multe lucruri :) Atunci de-aceea nu mi-au sosit încă ginerii la Bărboși ? Înseamnă că nici nu vor mai veni. I-au ucis pe băieți ?

— Nu. Pînă am plecat eu din Iași, încă nu-i ucisese. Pe feciorul domniei tale, Pătrașcu, l-au înșfăcat, zice-se, chiar de lîngă copila lui vodă. Domnița Ilisafta, așa cum șoptesc oamenii, l-ar fi ținut și mai înainte tot pe lîngă ea, ca să-l aibă măria sa la mînă orișicînd ar fi vrut... O fi așa, n-o fi ?...

— Dar pe Ioniță ?

— Tustrei stau închiși la seimeni. Pe celălalt fecior al domniei tale, Nicolae, l-au ajuns la Bîrlad. De-acolo l-au adus în fiare, tîrîș. Dealtminteri, toți boierii, prieteni ai domniei tale și ai boierului Velicico, cîți au fost prinși, se află unii la seimeni, iar alții-nchiși în turnul Trisfetitelor.

— Și tu cum privești acestea toate, bunule Stanciu ?

— Eu n-am căderea să-l judec pe voivoda, boierule. Nici pe vreunul din marii boieri. După cum n-aș cuteza să te-nvinuiesc pe domnia ta, ce-mi ești mîntuitor. Atîta am putut să fac și-atîta fac. Am venit, cît am izbutit de repede, eu, înainte de-a sosi alții. Ca să te scap... Fugi... Fugi, boierule ! Am să răspund măriei sale că nu te-am aflat acasă. Și că apucasei să pleci înainte. Nici oștenilor mei nu le voi mărturisi că am dat față cu domnia ta...

— Sînt istovit, Stanciule. De ieri, mi-au picat toate, atît de pe neașteptate, pe cap... Nu sînt nici cîteva săptămîni de cînd am stat, aici, de vorbă cu vodă... Aş vrea să mă odihnesc puțin înainte de...

— A fost la domnia ta?... (Miron dă din cap afirmativ.) De-i așa, doamne, iartă-mă, ce i-o fi venit? Eu sînt încredințat că-i numai o uneltire de-a Rusețeștilor. Dar s-ar putea să fie, zic și eu ca un prost, și vreo poruncă ascunsă a Porții.

— De ce bănuiești asta?

Zapciul se scarpină sub căciulă:

— Păi, de, cinstite mare logofăt, cine păcatele nu știe că măria sa, Constantin voivoda, cam joacă așa cum îi cîntă turcul și cum îl sfătuiește vistiernicul. Norodul se plînge chiar că domnia varsă cam prea mult sînge de-al nostru, dar nu pentru slobozirea Moldovei, ci pentru ca voivoda să-și cîștige bunăvoința Porții. Iartă-mă pentru vorbele acestea prostești pe care le-am rostit. În timp ce domniile voastre, Costinii...

— În timp ce noi, Costinii?

— Am să glăsuiesc deslușit! Nu cugetați la altceva decît cum să dați la o parte mai grabnic apăsarea sultanului. Dar, pîn'atunci, preacinstite mare logofăt, cată, așa gîndesc eu, să ne supunem neapărat și întru totul domniei. Ca să nu pățim mai rău. De-aceea am venit și mă plec înaintea domniei tale. Pe vodă-l învîrtesc cum vor Cupăreștii: vistiernicul Iordache Ruset și frații lui de la Țarigrad. Iar viața noastră și, ceea ce-i mai rău, a celor dragi nouă, de-acasă, este-n mîinile lor, și mai ales în acelea ale hatmanului Bogdan, ginerele lui vodă, ca vrabia-n ghearele uliului. De volnicie ce să mai vorbim? Cît ai clipi, de nu le-mplinești pofta, te vezi în lanțuri și vîrît de hatman la gros, dacă nu te trimit — s-a mai văzut și asta — pe vreo galeră, la turci.

Miron privește pe fereastră.

— Ei, Stanciule, Stanciule! Sigur că ai dreptate. Însă mai află și că unii voievozi, chiar cînd, la început, plănuiesc binele, li se-ntîmplă să împlinească pînă la urmă tot răul...

— Cum vine asta, boierule? Dacă pot cuteza să-ntreb...

— Din teama de a nu-şi pierde mărirea... ori avuţiile...

— Aceasta da... aceasta...

Oştenii veniţi împreună cu Stanciu s-au vîrît sub şopron, unde saltă pe loc şi-şi bat braţele să se mai încălzească. Obloanele de la ferestre, scăpate din prinzătorile rotunde de lemn, se zbat şi se izbesc de perete. Un cîine, speriat pesemne de mînia atît de întetită a viscolului, schelălăie. Astă-noapte, toată noaptea, au ţipat bufniţele. S-au pripăşit cîteva în foişorul vechi. Le-au izgonit, dar s-au întors şi ţipă, în timpul nopţii, fără oprire.

— Stanciule...

— Ascult, boierule.

— Sînt gata, şi, nu atît pentru mine, cît pentru copii, şi mai ales pentru băieţi, pentru viitorul lor, să mergem împreună la Iaşi... Vom lămuri acolo totul. Vodă a fost la mine. Ne-am înţeles... Numai că-s ostenit... Atît de ostenit...

Lui Stanciu ochii îi sînt roşii şi umflaţi. Îşi trece mîna, răşchitoare, prin păr.

— Fugi, boierule! Te rog ca pe părintele meu. Simt eu c-aşa e bine. Nu vreau să-mi am sufletul încărcat. Am să le spun oştenilor că nu te-am mai găsit. Că şi apucasei să scapi. Încălecăm şi noi. Mă fac că încerc să te-ajung. Dar fiindcă, pe cale, nu găsim nici o urmă, hotărăsc să ne-ntoarcem la Iaşi. În vremea asta, domnia ta săvîrşeşti grabnic înmormîntarea. Şi-ndată după-aceea, te şi porneşti spre Neamţ. Ascultă-mă pe mine, boierule. Acesta-i lucru sigur şi cel mai înţelept.

Miron s-a aşezat în jîlţ.

— Nu, Stanciule! Este un ceas prea însemnat pentru mine şi-ai mei, dintre care doi nu mai sînt şi trei se află sub primejdia morţii. Iar eu să m-ascund şi să fug? Şi-afară de asta nu vreau să mint. Şi nici să-i silesc pe alţii să mintă. Du-te la cuhnie. Cere-i lui Pîrvu să vă dea atît ţie cît şi oştenilor tain din cele pregătite pentru comînd şi cîte-o oală cu vin fiert.

Stanciu-și frămîntă în mîini căciula țuguiată.

— Să-ți lumineze Dumnezeu mintea, boierule, și să-ți dea gîndul cel bun. Să nu ispășim amîndoi mai rău. Dar tare mă tem că vor veni și alții din urmă. Să vază ce n-am făcut. Pentru că atunci nu te mai pot ajuta cu nimic... cu nimic, boierule, cu nimic...

Își mai face o dată, smerit, cruce, cătînd spre camera de-alături, și iese ca un om amețit.

Miron a rămas în jîlț, cu barba în piept.

„Ai auzit?"

Cu ochii minții o vede pe Ileana. Stă și ea în jîlțul de-alături. Își mișcă domol capul în semn de „da", a auzit. În ochi i se citește o durere fără margini.

„Știam că te urăște, deși se silea să s-arate altfel. Am știut asta încă din ziua cînd te-a chemat de la Dașov."

III

Miron privește peste timp, lucruri și oameni, castelul singuratic, trufaș, aflat în mijlocul unor păduri dese, mișunînd de sălbăticiuni, urși, lupi, mistreți, bouri, cerbi.

În Polonia, acesta este cunoscut sub denumirea de „castelul regal de vînătoare din Dașov". Dar cei care-l zidiseră se gîndiseră și la posibilitatea de-a se adăposti în el la vreme de nevoie. De-aceea îl amenajaseră cu tot ce-i putea fi de folosință unei oștiri silită să lupte sau să reziste unui eventual asediu. Zidurile erau crenelate, prevăzute cu turnulețe, platforme pentru tunuri, aruncătoare de pietre, apă sau smoală clocotită, lăcașuri rotunde de tragere și diferite mașini de război.

Castelul — mai bine-zis numai o aripă a lui, aceea dinspre răsărit — îi fusese pus la dispoziție lui Miron de către rege. Avea dreptul să locuiască aici împreună cu cei trei fii: Ioniță, Nicolae și Pătrașcu, și cîțiva slujitori, întîiul dintre ei fiind Pîrvu.

Căzuse prizonier — alături de Duca vodă, după inegala și dramatica înfruntare de la Domnești — în ziua de Crăciun a anului 1683. Și fusese adus aici, unde era ținut împreună cu băieții, în vreme ce Ileana și fetele rămăseseră în Moldova, la îngăduința lui Dumitrașcu Cantacuzino, bătrînul și desfrînatul domnitor impus de otomani.

Din toată acea aripă de răsărit a castelului, Miron își alesese o cămăruță în turn. Cămăruța era atît de strîmtă, încît abia de-i încăpeau înăuntru o ladă cu hrisoave, cărțile și o masă de lucru. În cămăruța aceasta se simțea cum nu se poate mai bine. Și asta nu numai fiindcă era cea mai retrasă și liniștită din tot castelul, ci, mai ales, pentru că, de la fereastra ei, putea privi, în depărtare, creștetele împădurite ale Carpaților, dincolo de care știa că se găsește țara. Țara pentru care se străduise să scrie atîtea lucrări, în versuri sau proză, în limbile română și polonă, ori să tălmăcească din operele în felurite graiuri ale altora (și mai cu precădere din cel al străbunilor latini).

Trei dintre lucrările sale îi erau însă mai la inimă decît celelalte : *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă, Cronica țărilor Moldovei și Munteniei* (sau *Cronica polonă*) și *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească* (ori *Poema polonă),* dedicată regelui Ioan Sobieski. Pe cea dintîi o scrisese cu gîndul de a-i urma opera cronicarului Grigore Ureche și de a nu se uita o mulțime de amănunte din Istoria Moldovei. Iar pe celelalte două ca să facă și peste hotare cunoscute drepturile neamului sau cel puțin o parte din ele.

Se simțea mulțumit că, după ce le scrisese, se dusese vestea despre ele. Cîțiva ambasadori de la curtea regală a Poloniei doriseră să le cunoască și-o seamă de bărbați de stat, din anumite țări, începuseră să privească mai cu luare-aminte și interes spre răsărit, unde un neam latin, divizat de forțe ostile în trei, se străduia din răsputeri să-și păstreze ființa și să-și redobîndească străvechea neatîrnare și libertate.

În ziua aceea, ședea la măsuța rotundă de lemn și scria. Venise iarăși toamna. O nouă toamnă petrecută

printre străini care, oricît de primitori i se arătau și oricît îl cinsteau, tot străini în adîncul sufletului său rămîneau.

Avea, ce-i drept, indigenatul polon încă de la vîrsta de 5 ani, după ce părintele său, Iancu Costin — sfetnic apropiat al voievozilor Miron Barnovschi și Moise Movilă — amenințat cu moartea de turci, se refugiase în Polonia.

Blazonul acordat familiei Costin de Dieta polonă, la cererea fostului rege Vladislav al IV-lea — în cîmp albastru, un înger îmbrăcat în armură, ținînd o sabie deasupra coifului — se găsea la loc de vază, între celelalte însemne heraldice ale nobilimii regatului.

Era recunoscător acestei nobilimi, care-i primise, pe el și-ai săi, în ceasuri de restriște, dar inima-i tînjea, în taină și în fiecare clipă, după Moldova.

Obosit, lăsase o clipă lucrul și căta pe fereastră, spre depărtări. Frunzele începuseră să se îngălbenească și pădurea căpăta pe-alocuri cele mai neașteptate culori. Se auzeau mugetele bourilor și, într-un luminiș, pe malul unui pîrîu, văzu o cireadă venită să se-adape.

Gîndul îi zbură spre pădurile moldovene unde bourii sînt socotiți de locuitori adevărații regi ai celorlalte viețuitoare.

Oh ! De-ar ajunge cît mai repede acolo. Inima-i sîngera mai ales pentru Ileana și pentru fete. Rămase fără ocrotire, fuseseră mereu oropsite și hărțuite de Dumitrașco Cantacuzino, care nu se dăduse înapoi nici în a le hrăpi moșiile și a le împărți curtenilor săi.

Reluă în mînă pana. Dar nu apucă să aștearnă nici cîteva cuvinte și se auziră pași pe scăriță. Cînd ținea în mînă pana nu îndura să fie turburat. Nu avea nimeni voie să urce la el în afară de Pîrvu, și asta numai o dată în zi, cînd i se îngrijea cămăruța.

Se încruntă ; dar supărarea îi trecu numaidecît cînd îl văzu pe Ioniță intrînd. Dintre cei trei fii ai săi, Ioniță — cel mare, înalt, slab, cu ochii albaștri ca cicoarea, semănîndu-i leit — îi era cel mai drag. Tustrei feciorii, cu aprobarea craiului, se găseau în Polonia la studii. Cu toate astea, Ioniță nu pregeta să se întoarcă din cînd în cînd la Dașov, ca să-și vadă părin-

tele și să se îmbie a-i da ajutorul de care ar fi putut avea nevoie.

— N-aș fi îndrăznit să te stingheresc, îi grăi el, dar a sosit chiar adineauri un trimis din Moldova.

Își puse, pentru a doua oară în acea zi, pana deoparte și se întoarse cu scaunul spre Ioniță, care rămăsese în picioare.

— Din Moldova? Cu vești de la mama? A adus vreo scrisoare?

Mîinile-i tremurau ușor. I se întîmpla tot mai des în ultima vreme.

— O scrisoare de la mama și două de la „moș" Velicico, stropși flăcăul cuvintele, așa cum obișnuia cînd era emoționat. Iată-le!...

Primi scrisorile și desfăcu, nerăbdător, întîi, pe aceea a Ilenii.

Odraslă domnească — dar și nepoată de frate a învățatului mitropolit al Kievului, Petru Movilă — Ileana era una dintre puținele femei știutoare de carte din Moldova. Cu ajutorul unei cimotii a familiei, care slujea în biserica mînăstirii Sucevița, deprinsese cititul și scrisul încă din copilărie. Avea un scris ca o pictură. Și Miron nu se putea stăpîni în a-l admira ori de cîte ori primea de la Ileana scrisori.

Începu să citească lacom. Jupîneasa îl încredința că reușise să se descurce, în ultima vreme, mulțumitor.

După ce se va reîntoarce în țară, avea să afle însă că lucrurile nu stătuseră tocmai așa. Soția sa îndurase prea multe necazuri din partea lui Dumitrașco Cantacuzino. Urmarea fusese o boală grea, ce nu avea să se mai vindece niciodată. Velicico îi dăduse ajutor, atît cît îi stătuse în putință, dovedindu-se mereu cel mai săritor dintre toți frații și surorile sale. Dar asta nu era destul.

Și iată că, în scaunul Moldovei, fusese urcat — de către serachierul sultanului, Soliman pașa-Ainegi (adică „înșelătorul"), din îndemnul și pe cheltuiala lui Șerban Cantacuzino, voievodul Țării Românești — un alt stăpînitor. Acesta se numea Constantin Cantemir. Era din Siliștenii Fălciului. Și Miron îl cunoștea foarte bine.

Boierii îl primiseră pe Cantemir domn, deşi nu se trăgea din „neamuri", deoarece părea blînd şi gata să le împlinească toate cerinţele.

Fiindcă era bătrîn, s-au gîndit că şi de se va arăta alt fel în cursul domniei sale, tot nu va trăi mult şi vor scăpa de el.

La rîndul său, Şerban al Munteniei nădăjduia că noul domnitor moldav îi va fi recunoscător şi-i va da ajutorul de care avea nevoie în cîte plănuia pentru cauza creştinilor.

Constantin, după ce se aşezase în scaun, se dusese s-o vadă pe Ileana în modesta ei locuinţă din Iaşi. Se arătase deosebit de prietenos şi, între altele, îi spusese că-i aşteaptă pe Miron şi cei trei fii ai lui în ţară, unde se vor bucura de mare trecere la curte. Ba chiar o lăsase să înţeleagă că se gîndeşte să-i redea bărbatului ei marea logofeţie a Moldovei.

„Socot că-i bine să te-napoiezi, îşi încheia Ileana scrisoarea. Ţara are nevoie de tine. Să fii doar cu băgare de seamă la bătrînul acesta cu barba albă şi vorbă blajină, ajuns domnitor al Moldovei. Prea îţi făgăduieşte multe ca să te poţi încrede cu totul în el."

Miron îşi amintea că, într-adevăr, avusese cîndva o ciocnire cu fostul serdar Constantin Cantemir, înainte de începerea războiului pentru cucerirea Vienei. Acesta îi ceruse lui Duca vodă, pe care-l slujea, învoirea de-a se întoarce în Moldova, pentru a-şi apăra avutul primejduit de tătari. Dar el, Miron, socotise cerinţa aceasta nepotrivită, atîta vreme cît toţi ceilalţi boieri îşi aveau casele la fel de ameninţate şi totuşi rămîneau mai departe credincioşi îndatoririlor ostăşeşti. Mărturisindu-şi deschis acest gînd, îi văzuse ochii lui Constantin Cantemir întunecîndu-se. Numai cîteva clipe şi totuşi prea destul ca să-şi dea în vileag furia răzbunătoare.

Întîmplarea se petrecuse însă de mult şi, poate, Constantin Cantemir o uitase.

Îi dădu lui Ioniţă scrisoarea :

— Citeşte şi tu ce ne scrie mama !

Băiatul primi scrisoarea Ilenii, în vreme ce Miron le desfăcu pe celelalte două primite de la Velicico.

În cea dintîi, fratele său mai mic îl informa asupra felului cum începuse domnia lui Constantin Cantemir.

Cu toții crezuseră, la început, că domn va fi numit marele vornic al Țării de Jos, Gavriliță, fostul lor cumnat, dar Soliman pașa, după ce-l salutase pe Cantemir cu cuvintele: „Hoj gieldun, beg!" („Bine ai venit, beiule!"), îi pusese caftanul domnesc pe umeri. Apoi prima întrebare fusese:

— S-a înapoiat marele logofăt Costin?

Și, la răspunsul domnitorului că „nu", Soliman poruncise ca acesta — pentru întărirea noii domnii — să fie, neapărat, și prin orice mijloace, readus în Moldova.

Vodă făgăduise și — drept chezășie că familia Costin se va bucura de toată încrederea — îl numise pe Velicico hatman, comandant al întregii oștiri a țării.

În cea de-a doua scrisoare, Velicico stăruia și mai mult pe lîngă fratele lui să se întoarcă. Spunea că domnitorul pare un om așezat și lipsit de ambiții. Este adevărat că nu știe carte. N-a învățat decît să se iscălească și asta încă destul de prost. Dar a făgăduit să se călăuzească, în cursul domniei, doar după sfaturile boierilor. Și dacă se va purta astfel precum făgăduiește — „și eu unul îl cred că așa se va purta!" adăuga Velicico — va fi cum nu se poate mai bine.

Este un ceas al istoriei, continua să scrie pe larg fratele cel mic, cînd — în înfruntarea dintre împăratul Germaniei, Leopold, pe de-o parte, regele Sobieski, pe de alta, și sultanul Mahomed al IV-lea — se va hotărî viitorul Europei. Ori nu le poate fi moldovenilor totuna dacă țara le va fi preschimbată în pașalîc sau va dăinui slobodă și în spirit latin.

Velicico îl întreba apoi pe Miron dacă, în această cumpănă, îi va lăsa pe toți cei dragi să-l aștepte-n zadar?

Și, vorbindu-se despre acestea toate la curte, Dosoftei, mitropolitul Moldovei, îi arătase lui Constantin voivoda că singurele privilegii pe care le va nădăjdui, la reîntoarcere, Miron, vor fi dreptul de-a se dărui cărții și de a-și scrie operele cît mai nestînjenit. Noroadele sînt cîntărite astăzi și vor fi prețuite în și mai

mare măsură mîine după înaltele cugete și marile opere pe care le-au dăruit omenirii. Deoarece, continua Dosoftei, ridicarea prin acele scrieri ale fiecărui norod, în care se înfățișează ceea ce este etern și frumos, duce la îmblînzirea firii, la o înțelegere mai plină de căldură între oameni și la sporirea simțămintelor de prietenie și dragoste ale unora față de toți ceilalți.

Voievodul Cantemir i-a răspuns că el însuși, deși neștiutor de carte, are aceeași părere. Și marele logofăt Miron să fie sigur că și acasă se va bucura de același răgaz trebuincios de-a citi și-a scrie, ca și-n castelul de vînătoare al regelui Poloniei, unde se află.

Mai departe Velicico îl vestea că vodă Cantemir, deși un om înălțat de jos, dorește să-l aibă pe Miron călăuz și să-i asculte sfaturile, știindu-i firea dreaptă, pentru că, sigur, și pe el îl dor suferințele țării.

„Vino, deci, dragă Mironașco, încheia Velicico, fără de nici o teamă. Grăiește și scrie pentru Moldova ta. Și Moldova se va mîndri cu tine, nu numai azi, ci în toate veacurile ce vor veni."

Ținea la Velicico — dintre toți frații și surorile sale — cel mai mult, deoarece îl cunoștea ca un bărbat îndrăzneț (rămăsese în Moldova și sub crîncena domnie a lui Dumitrașco), curat la inimă și iubitor de carte. Mărturisea pe față ceea ce gîndea. Era înțepător la vorbă față de cei pe care nu-i prea avea la inimă, dar prietenos cu ceilalți. Nu-i plăcea doar fiindcă era uneori cam pripit și alteori se avînta în luptă fără să chibzuiască destul.

Îl îndrăgea însă cu toate curiozitățile lui și-i asculta întotdeauna, cu încredere, părerile.

Pe deasupra, scrisorile veniseră într-un moment cînd Miron se simțea ars, mai mult decît oricînd, de dorința de a-și revedea pămîntul strămoșesc.

Îi era dor de familie, de tihna conacului din Bărboși, unde dorea să înceapă o nouă și capitală operă, pe care de multă vreme o avea în gînd, *De neamul moldovenilor*. Apoi să-și împlinească și alte multe planuri cărturărești.

Avea atîtea și atîtea de scris! Simțea însă că numai la el acasă, în Moldova, putea să le aștearnă pe hîrtie precum se cuvenea.

— Tu ce gîndești despre scrisorile primite? îl întrebă pe Ioniță, după ce tînărul citi și cele două răvașe ale lui Velicico.

— Eu unul socot că lucrul cel mai chibzuit ar fi să-i dăm ascultare și să ne-napoiem la Moldova. Și sînt încredințat că atît Nicolae, cît și Pătrașcu — pe cît am stat mai înainte de vorbă cu ei și mi-au împărtășit gîndurile — vor avea aceeași dorință. Mama, în urma prea multor amărăciuni pricinuite de lipsa noastră, sigur că are temeri. Dar toate se vor spulbera cînd vom fi laolaltă în țară.

Miron se ridică de pe scaun tinerește.

— Îți mulțămesc, Ioniță. Mi-ai dat chiar sfatul ce-l așteptam. Mai mult de douăzeci de ani i-am petrecut printre străini — optsprezece în copilărie și tinerețe și doi de-această dată. Nici vorbă că și-n străinătate tot pentru țară trudesc. Dar altceva este să te găsești acolo, să fii între ai tăi. Aici, în odăița asta din turn, ceas de ceas, doar la Moldova visez, la munții, apele, florile și, mai ales, la binele ei. Și-apoi, dacă am sta să ne-ndoim de fiece lucru, mai spuse, n-am mai ajunge să cutezăm nimic. Poate n-om izbuti să înfăptuim, sub un voievod cum este Constantin Cantemir, un stat ca acela visat de Platon. Totuși o să ne străduim să-ndeplinim ceva. Și vom fi bucuroși dacă vom izbuti să împingem Moldova cel puțin cu o treaptă mai sus.

— Îmi este atît de dor de Bărboși!...

— Partea mai grea va fi acum să dobîndim încuviințarea de plecare din partea regelui. Dar tare aș mai dori s-ajungem în Moldova chiar înainte de Crăciun. Și sărbătorile să le petrecem, cu toții împreună, la Bărboși.

— Da, tată, da!... Ioniță îi sărută mîna: Sînt atît de fericit! Atît de fericit!...

— Și-acum coboară în cămara ta. Nu m-aștepta la masă...

— Bine!

Numaidecît, după ce Ioniță părăsi încăperea, Miron se și apucă să tălmăcească în leșește scrisorile lui Velicico. Și alegînd tot ce era mai însemnat în cuprinsul amîndurora, le contopi într-una singură.

Apoi începu să compună jalba către craiul Sobieski :

„Prea luminatei și neînvinsei maiestăți, marele Ioan al III-lea, din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare cneaz al Lituaniei și al altor multe țări, domnul meu cel milostiv și binefăcător !"

Aceasta era formula tradițională și tot cu ea își începuse anul trecut memoriul alcătuit în numele boierilor pribegi, refugiați în Polonia, prin care aceștia apelau la rege să-i ajute atît întru slobozirea Moldovei de sub jugul turcesc, cît și pentru înlăturarea despotismului nemăsurat al unor domnitori ca Dumitrașco Cantacuzino.

În continuare, după ce îi făgăduia regelui o recunoștință veșnică, îi cerea dreptul de a se reîntoarce, împreună cu fiii săi, în Moldova.

Alcătui și cele două răspunsuri, unul adresat Ilenii și celălalt lui Velicico, prin care-i înștiința asupra hotărîrii luate. Le împături pe fiecare în parte și le pecetlui.

Cînd isprăvi, văzu că începuse să se însereze. Secera argintie a lunii răsărea deasupra pădurilor.

Aprinse o făclie și, cu ea în mînă, coborî pe scăriță, merse pe-un coridor lung și întunecos, împodobit în partea de sus cu trofee vînătorești, și-ajunse în sala de mîncare, unde Pîrvu îl aștepta de peste cinci ceasuri cu bucatele pregătite.

Porunci să vină trimisul din țară și-i dete în mînă scrisorile, rugîndu-l ca, în dimineața următoare, să și plece, în goana cea mai mare, spre Iași.

Se simțea atît de vesel, încît, împotriva obiceiului în timpul cînd lucra mult, îi ceru lui Pîrvu să-i aducă la masă, din beci, o cană cu vin. Închină pentru Moldova și noul domnitor cu trimisul, pe care dealtfel îl și pofti să ia loc la masă alături de el.

Ieși după aceea în parcul castelului și privi îndelung cerul în direcția unde știa că se află Moldova. Un

vînticel susurînd dinspre munți îi răcorea fruntea. Bolta era spuzită de stele.

IV

„Ai avut dreptate să te-ndoiești de el. Am înțeles aceasta încă din ceasul cînd, reîntors în țară, m-am înfățișat la curte.

Plecasem de-acasă împreună cu Velicico. În anul acela, iarna venise devreme. Caleașca a pătruns în ogradă hurducîndu-se peste bolovani.

Priveam cu mîhnire locurile pe unde treceam. Nimic nu mai era așa cum fusese sub Gheorghe Duca vodă. Acesta avusese alte cusururi, dar curtea și palatul, sub stăpînirea lui, fuseseră îngrijite.

În ogradă domnea neorînduiala. Slujitorii, sărăcăcios îmbrăcați, se foiau fără rost. Într-un ungher al palatului, cîțiva oșteni jucau zaruri. Alții glumeau între ei, cu glas tare. Și nu și-au micșorat vocile nici cînd ne-au zărit pe noi. I-am mărturisit nemulțumirea aceasta lui Velicico. Dar fratele meu a rîs și mi-a răspuns că lui Cantemir îi este pe plac ca oștenii lui, cînd nu sînt la război, să se simtă în voie. Și el însuși, deși mare hatman, nu are nimic împotrivă dacă aceasta este plăcerea lui Cantemir voivoda. Cu cît o domnie știe să-și cîștige, prin orice fel de mijloace, mai bine oștenii, spune ades Cantemir, cu-atît ei vor fi mai credincioși și mai sîrguincioși în luptă!

Nu împărtășeam asemenea păreri și mă miram că le îngăduia Velicico, dar n-am vrut să-mi continui vorba, deoarece se apropia întîlnirea cu vodă.

Am fost poftiți în spătăria mică de către aga Lupu Bogdan, unul dintre noii boieri de credință ai voievodului. Acesta fusese fugit, cum știi, în Țara Românească, însoțindu-l pe Constantin Cantemir, și se întorsese împreună cu el. Îi ceruse mîna domniței Ruxandra, fiica voievodului. Și erau tocmai în toi pregătirile nunții.

Aga Bogdan m-a întîmpinat cu zeci de plecăciuni și m-a asigurat că este cum nu se poate mai fericit văzîndu-mă la Iași.

— Poate nici n-ai să crezi domnia ta, mare boier Costin, cît de mulțumit este măria sa aflînd că ai venit și binevoiești a-l sluji.

Străjerul de sub boltă ne-a înștiințat tocmai atunci că a sosit și mitropolitul. Pe el vrusesem să-l întîlnesc în ajun, dar, luat de prea multe treburi, nu avusesem timp.

M-am grăbit înaintea lui. Dosoftei m-a binecuvîntat. Și amîndoi ne-am strîns în brațe cu toată prietenia noastră cea veche.

— O, Mironașco, Mironașco, mi-a spus. Ce bine-mi pare că te văd. Și că-ți citesc în ochi bucuria întoarcerii în țară.

Mi-a povestit, cu-acest prilej, ce se întîmplase cu cîteva zile înainte. Dosoftei mai fusese o dată la domnitor.

— Mă iartă, măria ta, îi spusese, că te turbur atît de dimineață.

— Deloc, deloc, îl primise cu bunăvoie vodă. Nu cumva ai aflat? Sosește mai degrabă la Iași și fratele sfinției tale de cărturărie, fostul mare logofăt Miron?

— Așa mi s-a vestit, că vine în vreo trei zile.

— Vezi, vezi, sfinția ta? îl privise mustrător, voivoda. Întîi află mitropolitul despre această sosire și-abia după aceea stăpînitorul țării. Dar treacă asta din partea noastră, cum au trecut și altele. E bine că se-ntoarce.

Din încăperile domnești apăruse atunci Dimitrie, feciorul cel mic al voievodului.

Băiatul, în vîrstă de poate doisprezece ani, subțire, înalt, bălai, trăgînd, așa pe cît spun unii, mai mult spre partea mamei, cu ochi senini, albaștri, s-a îndreptat către mitropolit.

— Este adevărat, înalt prea sfinte, ce grăia astăzi de dimineață dascălul meu, Ieremia, și-anume că marele logofăt Miron Costin, pe care-l așteptați, ar fi unul dintre cei mai iscusiți cărturari din toată partea

această de lume? Și doar de una-i păcat: că-i născut moldovean?

— Nici vorbă, beizadea, i-a răspuns Dosoftei. În veacul nostru, după credința mea, nici nu se mai găsește, în foarte multe privințe, vreun alt cărturar mai vrednic decît el. Și nu-i nici un păcat, ci-i o mîndrie, pentru noi toți, că este moldovean.

— Abia aștept să-l văd.

— Și noi abia așteptăm să-l revedem, beizadea. Eu, cel puțin, nu l-am mai întîlnit de mult. Și mă întreb în mine: cum o mai arăta?

— Cum să arate? a grăit voivoda. Vremea a trecut și peste el ca și peste noi...

— Peste noi vremea trece și ne mistuie — *tempus edax rerum* — cum scrie poetul latin Ovidiu, iartă-mă că-ți spun, măria ta; dar pe el vremea-l va scoate la iveală, pe măsură ce se vor scurge veacurile, tot mai strălucitor...

— Pe ce te bizui cînd ne rostești asemenea cuvinte? a întrebat voivoda, zîmbind cu îngăduință.

Dosoftei și-a ridicat fruntea:

— Miron Costin poartă în sine duhul dreptății, izvorît din cea mai adîncă dragoste de neam. Și duhul acesta îl va face nemuritor.

— Chiar dacă, să zicem, i s-ar tăia capul! glumise Cantemir.

— Chiar și atunci, măria ta. Dacă aș fi în locul lui, aș putea să-ți răspund cu versul unui alt poet latin, Horațiu: *Non omnis moriar.*

— Adică asta ce-ar însemna, prea sfințite?

— Ar suna cam așa: Nu voi muri de tot, căci voi trăi prin ceea ce am ținut să arăt în opera mea.

— Ehei, acestea toate sînt vorbe, rîsese Cantemir... Mortul e mort, orice-ar spune stihuitorii aceia latini. Și pentru totdeauna...

— Vodă glumea, firește, mai spunea Dosoftei, dar ce te pot încredința este că feciorul său cel mic, Dimitrie, va deveni peste vreme un mare cărturar... ca și domnia ta.

— O asemenea veste îmi încălzește inima!

— În ochi i se citesc priceperea, înzestrarea și o nepotolită sete de învățătură.

Vorba despre ceea ce se petrecuse cu cîteva zile înainte ar mai fi continuat, dar aga Lupu Bogdan — care, după ce ne poftise în spătărie, ieșise pentru cîteva minute — se întoarse și ne vesti intrarea lui vodă.

— Vine măria sa !

Dar nici nu apucă să-și termine cuvîntul, cînd vodă țîșni în odaie, aducîndu-l cu el și pe Dimitrie.

Scurt, îndesat și cu umeri înguști, roșu la chip și bărbos, vodă a intrat vesel, de parcă venea la petrecere.

Își ridicase mîinile și striga :

— Bine-ai venit la noi, mare boier Mironașco !

N-avea înfățișarea pe care-o așteptam. Nu semăna cu domnii cunoscuți mai-nainte. Măcar că, între timp fusese și capuchehaie la Țarigrad, rămăsese la fire același fost oștean destul de necioplit și care vorbea tare sau rîdea hohotind.

— Mare boier Mironașco ! De cînd te-așteptăm ! își repetă strigarea.

— Bine te-am găsit pe măria ta sănătos ! i-am răspuns. Am venit înaintea măriei tale și-n palatul domnesc, cu cuget curat, la porunca și la mila noii domnii, ca să slujesc, din toate puterile și cu puțina mea pricepere, dulcea țară a Moldovei.

— Oho, oho ! a rîs puțin cam mușcător voivoda. Nu, mai întîi, pe mine, hospodarul ei ?

Afară ninsese din belșug. Tot Iașul fusese nămețit. Colindătorii începuseră să iasă. Li se auzeau glasurile ca niște clopoței. Geamurile se zăreau înghețate. În spătărie însă era cald. Butuci uriași fuseseră azvîrliți în cămin. Ardeau, împrăștiind sute și mii de scîntei.

Vrînd să uit toate cele care mă izbiseră neplăcut la palat, i-am grăit lui voivoda din toată inima. Îmi venise, mărturisesc, destul de greu să-i spun „măria ta" unui om despre care știam că nu cunoaște slovele și nici nu se străduia să le deprindă.

Îl ascultasem însă pe Velicico și scosesem din gură cuvintele ca totul să fie bine și să ne unim într-un cuget pentru mersul înainte al țării.

Se așezase, rîzător, în jîlț, pe cap cu căciula domnească de urșinic, împodobită cu un mănunchi de perle, lăsată cam într-o parte. Oricine l-ar fi văzut atunci nu l-ar fi putut socoti altceva decît un bunicuț prietenos, puțin cam cherchelit, dacă în ochi nu i-aș fi zărit, din cînd în cînd, și cîte o lucire șireată de cruzime..."

„Lucirea aceea de cruzime o avea și cînd a venit la mine. De-aceea ți-am și scris..."

„Așa cum stătea răsturnat în scaun, mi-a întins mîna să i-o sărut. Eu m-am făcut că n-o văd. M-am lăsat doar într-un genunchi, mi-am dus dreapta la piept și i-am făgăduit :

— Orice-mi vei porunci măria ta, pentru binele Moldovei, sînt gata să-mplinesc. Chiar viața, dacă va fi nevoie, mi-o voi da bucuros. Numai atîta nu-mi cere : să te lingușesc ori să mă înjosesc înaintea măriei tale, că nu voi putea. Mă leg, deci, ca sfetnic, să-ți rostesc numai ceea ce cuget, fie că te va bucura, fie că nu. Aceasta-i datoria mea, pe cît mi-o înțeleg la această vîrstă. Și așa-l rog pe bunul Dumnezeu să-mi ajute !

Apoi m-am ridicat.

Se făcuse tăcere.

Tăcerea a rupt-o tot Dosoftei.

— S-a întors pasărea măiastră în crîngul unde s-a născut, a grăit. I-am și auzit cel dintîi viers. Ferice de domnia care se poate bucura de asemenea sfetnici.

Velicico s-a luminat. S-a întors spre Dosoftei.

— Eu am smuls pasărea măiastră — cum atît de fericit ai numit-o sfinția ta — din colivia de aur unde o zăvorîse panul Sobieski și care, v-o spun acum deschis, numai cu mare greu și-a dat încuviințarea și l-a lăsat să plece. Fiindcă ținuse morțiș să-l oprească în sfatul regesc.

Norul, ce se coborîse parcă o clipă asupra spătăriei mici, începea să se risipească.

— Îţi repet, boierule Miron, bine-ai venit! a rostit iar voivoda. Nădăjduim că ne vei fi supus credincios, cu dragoste pentru noi, ne vei sluji şi nu ne vei ieşi din cuvînt...

Dimitrie s-a apropiat de mine, sfios:

— Bine-ai venit, mare cărturar Miron.

L-am mîngîiat pe creştet:

— Bine te-am găsit, beizadea. Am ascultat numai cuvinte de laudă despre rîvna ce-o ai la-nvăţătură.

— Aş vrea să-ţi semăn şi să-ţi urmez domniei tale, boierule Miron!

Constantin Cantemir voivoda s-a ridicat din jîlţ. Şi ţinîndu-şi mîinile la spate, sub anteriu, a făcut cîţiva paşi. Părea, la fel ca şi mai înainte, un bunicuţ cumsecade. Se mişca însă cu o neobişnuită vioiciune, ţinînd seama de vîrsta lui. Şi mai mult, cred, ca să-mi facă plăcere, a spus:

— Am un copil ce-ţi seamănă la hire mai degrabă domniei tale decît mie. Lasă la o parte meşteşugul atît de trebuitor al armelor, ca să se ţină de citit.

— Dar bine, măria ta, m-am bucurat, nici nu poate fi o altă plăcere mai mare, pe lume, decît cititul...

— Ba, dacă-i pe-aceea, nu te supăra, boierule Miron, mi-a întors vorba voivoda, eu unul îndrăznesc a-ţi spune că plăcerea cea mai mare a omului nu poate fi decît un ospăţ straşnic. Iar cel mai dulce şi mai dulce lucru, din cîte pot fi, este doar păhărelul de Cotnari...

Vodă rîdea zgomotos şi aga Bogdan, ca să-i facă plăcere, hohotea şi el.

Priveam uluit şi cuprins de amărăciune înfăţişarea ce ajunsese s-o aibă această curte domnească. Domnul îşi mişca, în timp ce rîdea, bezmetic, braţele, ori îşi împreuna sub pîntec palmele prinse una de alta, măcar că erau de faţă mitropolitul şi băieţaşul Dimitrie.

— Dar bine, măria ta şi boieri dumneavoastră, s-a auzit iarăşi glăsciorul băiatului. De ce nu-l ascultaţi pe prea cinstitul mare logofăt Miron? Se speriase însă, pesemne, el însuşi de îndrăzneala avută. Aşa încît urmă mai încet: Cuvînta tocmai domnia sa, marele logofăt Miron!...

Vodă și aga s-au oprit din rîs.

— Așa-i, a recunoscut voivoda. Iar domnia sa, Miron, poate se va fi mirînd foarte că îngăduim atîta veselie la curtea noastră.

— E drept, am recunoscut.

— Poate... poate se va fi mirînd! a rostit și Bogdan.

— Au venit alte vremuri, boierule Miron, a glăsuit mai departe voivoda. Nu mai sîntem pe timpul lui Vasilie Lupu și nici pe-al lui Miron Barnovschi. Și, dacă nu te-oi rușina de noi, ne-ar place să te simți bine și la fel de vesel la curtea noastră. Noi vrem... Îmi e mai greu să-ți tîlcuiesc... Îți vei da însă bine seama și singur... Acum, dintr-o dată, am vrea să-ți încredințăm... Are dreptate copilul... Ne luasem cu rîsul, cu una, cu alta, și uitasem... Să-ți dăm, în semn de prietenie și cinste, hrisoavele de înălțare în ranguri ale feciorilor domniei tale... Privea biruitor spre mine: Nădăjduim să fi venit toți...

— Au venit Nicolae și Pătrașcu! Ioniță, cel mare, mai zăbovește puțin, avînd încă de încheiat unele socoteli în Lehia.

— Așa... așa...

Îi făcu semn lui Bogdan, îi dădu o cheie și acesta scoase din lada spătăriei, de sub lăcată, niște hrisoave și mi le-ntinse fără altă vorbă. În ce te privește pe domnia ta...

I se închisese gura. Buzele i se strînseseră pungă.

Am grăit eu :

— Îți mulțămim, măria ta. Băieții te vor sluji cu credință.

— Dar jupîneasa? Voivoda mă privea viclean. Ce e cu jupîneasa? N-am mai văzut-o de mult.

— Ileana e bolnavă. Am trimis-o-nainte la Bărboși. Acolo se va lecui. Și-apoi abia așteaptă să pregătească conacul, ca să putem sărbători, laolaltă, acasă, Crăciunul...

A avut loc atunci și-o întîmplare veselă, pe care, dealtfel, ți-am povestit-o de mult și de care și astăzi, cînd îmi aduc aminte, îmi vine să zîmbesc.

A intrat, furtunoasă, în spătărie — așa cum obișnuiau să intre copiii lui vodă, fără să se anunțe — și micuța Ilisafta. Nu semăna cu Dimitrie. Era negricioasă la chip. Avea piciorușele scurte, purta pe ea o ghiordie cu mînecile retezate și îmblănite, împodobită cu fir de aur, iar părul și-l ținea strîns într-un testemel de mătase vișinie încrețit pe frunte și stropit cu rubine.

S-a îndreptat către părintele său :

— Am auzit c-ar fi sosit domnia sa, marele logofăt Miron. Și-a adus și feciorii ? Toți cei care eram de față ne-am mirat de întrebarea fetei și unii dintre noi au început să rîdă. De ce rîdeți ? s-a mirat Ilisafta. N-ai spus, măria ta, tată, că voi avea încuviințarea să-mi aleg pe unul dintre feciorii marelui logofăt ? Și pe care mi l-oi alege eu, pe-acela mi-l vei și hotărî de soț ? Doar și Ruxandra se mărită...

— De bună seamă, copila mea, de bună seamă, a glăsuit voivoda, a cărui slăbiciune pentru copiii săi era cunoscută.

— Atunci de ce nu și i-a adus, să mi-l aleg pe unul dintre ei...

— Pentru că trebuie să așteptăm pînă ce vei crește mai mare ! i-a răspuns vodă. Ce te grăbești atîta ?...

— Ce să mai așteptăm ? Eu mi-l poftesc... de-ndată... Doresc să am, la rîndul meu, copii.

— Dorești să ai copii ?

Vodă se prăpădea de rîs.

— Ca să mă joc cu ei... Dimitrie stă-ntreaga ziulică numai cu nasu-n cărți. Antioh e trimis zălog la Poartă și eu nu am cu cine să mă joc... A stat puțin pe gînduri, apoi a adăugat : Bine, dacă nu sînt aici, alege-mi-l, măria ta, tată, pe care vrei... Mie îmi e totuna. Dar trimite-mi-l cît mai degrabă la mine-n iatac, ca să pregătim nunta și pîn-atuncea să ne jucăm...

S-a întors și, fără să cate măcar o clipă spre mine, a ieșit din odaie la fel de furtunatic.

Voivoda hohotea gros, ținîndu-se cu palmele, ca de-obicei, de pîntec :

— Copilă, ce să-i spui?... Şi alintată... Poate că, totuşi, va ieşi ceva din asta, mă gîndesc iar la feciorul domniei tale, Pătraşcu, ce zici, boierule Miron?

— Poate!...

Pe urmă, voivoda, cînd s-a mai liniştit, m-a întrebat:

— Şi-acuma, dacă vrei, istoriseşte-ne şi nouă ce se mai vorbeşte prin lume şi ce cugeţi domnia ta...

— Lucruri pe care le cunoşti. Vremurile sînt cumplite, dar şi prielnice pentru a dobîndi, fără-ndoială, cu trudă şi primejdii, ceea ce i se cuvine Moldovei.

— Vorbeşte desluşit!

Voivoda poruncise să i se aducă un urcior cu vin, lucru pe care nu-l mai pomenisem, la o primire de taină, nici măcar la Dabija vodă, care era la fel de vestit de cît iubea Cotnarul.

— Din cele douăzeci şi patru de domnii, pe care le-am apucat pînă la această vîrstă — care a trecut doar cu puţin peste o jumătate de veac — nici una nu s-a sfîrşit cum se cuvine.

— Domnia mea se va sfîrşi aşa cum trebuie...

Voivoda îşi turna, vesel, al doilea pahar.

— Din toată inima ţi-o doresc, doamne. Însă te-ntreb: Pînă cînd să fie domnii noştri la mila altor regi şi stăpîni ai lumii? Pînă cînd pămîntul să ne fie călcat în picioare de alţii şi veşnic în primejdie de a ne fi răpit? Sîntem de viţă-naltă, împărătească. Strămoşii ne-au lăsat pămîntul dintre Carpaţi şi stepele răsăritului, zidindu-ne cetăţi mari şi puternice, din care să-l străjuim. Şi dacă-l vom pierde, cumva, din nenorocire, urmaşii ne vor întreba: De ce l-aţi pierdut pămîntul străbun? Şi pentru ce domnii voştri s-au aflat sub papucul sultanului şi-al altor crai, de ce s-au lăsat înjosiţi de un Mustafa sau un Husein, şi nu s-au ridicat, în mînă cu sabia, ca Ştefan cel Mare, întru apărarea ocinei strămoşeşti? Şi noi ne vom zbucluma-n morminte şi nu ne vom găsi linişte pînă la judecata de-apoi. Deoarece am ştiut că sîntem viţă latină, şi am ştiut că datoria noastră era să stăm de strajă împotriva balaurului, şi n-am ţinut seamă, şi, pentru un blid de linte, ne-am vîndut diavolului su-

fletul, şi ne-am cîştigat, măria ta, dreptul la osînda şi la blestemul veşnic.

— La blestemul veşnic, zici logofete Miron ?

— La blestemul veşnic, măria ta.

— Nu vrei să-nchini cu noi un păhărel de Cotnari ?

Ochii lui vodă sticleau.

— Nu vreau, măria ta. Dar vreau să-ţi spun că datoria noastră şi mai ales aceea a măriei tale, potrivit crezului meu, nu poate fi decît una...

— Şi-anume ?...

— Şi-anume să ne silim pentru libertatea Moldovei...

— Puterea sultanului este, în ceasul acesta, mai mare decît oricînd, a mormăit Bogdan.

— La Beci sau Viana, cum îi spun apusenii, împărăţia otomană a gustat una dintre cele mai grele înfrîngeri. Şase capete ale groaznicului balaur au căzut şi nu atîrnă decît de neamurile creştine ca să-l reteze şi pe cel din urmă sau ca să lase să-i crească celelalte la loc.

— Dacă-mi îngăduiţi, a rostit Dosoftei, care, pînă atunci, se mulţumise să tacă şi s-asculte, aş vrea numai s-adaug că Mahomed a început să s-arate mai cu blîndeţe către unele noroade.

— Numai că lumea, astăzi, îl cunoaşte, am spus. Ştie că toate cuvintele îi sînt neruşinate minciuni, sub care, ca vulpea din fabulele lui Esop, îşi ascunde nesăţioasele planuri de cotropire.

— Nu socoteşte altceva decît cum să sugrume Evropa, a luat cuvîntul iar Dosoftei, şi să aşeze deasupra bisericilor creştine semiluna, cum a făcut şi înaintaşul său, la Sfînta Sofia ; iar el însuşi să cîrmuiască întreaga omenire...

Voivoda stătea cu coatele pe masă, alături de Bogdan, pe care, uneori, la anumite cuvinte ale noastre, îl împungea cu cotul.

— Domnia ta, logofete Miron, mă întrerupse, el, grăindu-ne astfel, ne-ndemni la ridicarea-mpotriva turcului, alături de craiul Lehiei, gîndindu-te, pesemne, mai departe, la unirea şi-a celorlalţi creştini, ca dogele Veneţiei, ţarul Rusiei, împăratul Germaniei şi

domnul muntean, știind, de la fratele domniei tale, Velicico, că astfel i-am jurat și noi prietenului nostru, Șerban Cantacuzino. Te-ntreb însă, la rîndul meu : domnia ta însuți, fiind cel dintîi sfetnic al fostului domn Gheorghe Duca vodă, de ce l-ai urmat pe vizirul Kara Mustafa, acum doi ani, împotriva creștinilor și a cetății Beciul ?

— L-am urmat, dar cu gîndul nu de a-i lovi pe creștini, ci de a-i ajuta, pe măsura puterilor noastre. În înțelegere cu domnul muntean, Șerban Cantacuzino și cu Constantin Stolnicul, sfetnicul său, așa cum bine știi, biruindu-i toate îndoielile domnului nostru moldovean, Gheorghe Duca — îndoieli pentru care l-a și mustrat pe urmă cu temnița craiul Sobieski, după ce-am fost cuprinși la Domnești — noi, moldovenii, ca și muntenii, am bombardat Beciul numai cu ghiulele umplute cu paie, ce nu puteau face nici o stricăciune cetății, și luînd parte la luptă și la anumite lucrări, mai mult i-am încurcat pe otomani decît i-am slujit, făcîndu-le nenumărate greutăți și, zilnic, prin oameni de credință, i-am înștiințat pe asediați asupra planurilor turcești. Și asta pînă cînd a ajuns și panul Sobieski, cu oastea, la locul bătăliei. Ce nu stă scris în cronici, măria ta, îți spun eu. De n-ar fi fost moldovenii și muntenii, panul Sobieski ar fi găsit ocupat Beciul și drumul spre inima Evropei larg deschis înaintea sultanului. Evropa am salvat-o noi, moldovenii și muntenii : românii, în cel mai greu ceas al său. Și, din această înfrîngere a turcului, a-nceput decăderea lui. Decădere ce va merge, fără oprire, după credința mea, dacă vom cuteza să ne ridicăm, așa cum ți-am spus, și-l vom sili să se retragă pînă-n bîrlogul lui. Lovitura de moarte i-am dat-o noi, lucru ce nu-l putem rosti încă decît pe șoptite, dar îl vom spune deschis într-o zi. Pentru că noi, moldovenii și muntenii, așa mărunți la-ntindere cum sîntem, am dat lovituri de moarte tuturor cotropitorilor cîți s-au vînzolit, cu planuri ticăloase, prin partea aceasta de lume. Și astfel vom face și de-aici înainte. Așa să știi de la mine, măria ta !...

— Un lucru nu pricep !

— Despre ce este vorba?

— Pentru ce-l vezi domnia ta, pe cît înțeleg eu, numai pe panul Sobieski conducînd oștile Evropei? Știi, doară, ca și mine, că nici el nuare gînduri destul de bune față de noi...

— Da, știu, măria ta. Eu îl cunosc poate mai mult decît alții. Numai că-n ochii lumii panul Sobieski este acela care a despresurat Viana. A devenit „eroul" creștinității, cum l-a numit Papa. Și, pentru binele de obște, socotesc c-ar fi cum nu se poate mai nimerit să folosim această faimă a sa — faimă ce-ntrece, cel puțin în clipa de față, pe-a tuturor celorlalți crai. Oștile creștine, socotindu-l un atît de mare erou, îl vor urma cu-ncredere. Și cînd lupți cu încredere, biruința e totdeauna mai aproape. Pe urmă, vom vedea... Văzînd și chibzuind...

O șuviță subțire de vin i se scurgea lui Constantin voivoda pe barbă.

— Pentru aceasta i-ai închinat măriei sale craiului acele atît de frumoase — pe cît se spune — scrieri, în stihuri, despre Moldova și Țara Românească?

— I le-am închinat pentru că, mai întîi, însuși măria sa mi le-a cerut. Și-am socotit că-i cu folos pentru toți cei cîți vorbesc limba noastră să afle măria sa cît mai multe despre noi. Iar prin panul Sobieski, ca și prin limba polonă, mai cercetată deocamdată de cărturari decît a noastră, am nădăjduit să mai afle și alte popoare, ca și alți crai sau cărturari de seamă ai Evropei, cîtă nenorocire ar fi aceea de-a se știrbi străvechiul pămînt al Dachiei, pămînt pe care ne-a răsădit strămoșul nostru împăratul Traian. Pentru că noi, nu vom dura aici decît atîta vreme cît vom fi și vom rămîne latini. Cît nu, ne vom preface-n turci, tătari, slavi, unguri sau altceva, lucru care, desigur, le-ar fi pe plac altor neamuri, dar nouă cu nici un preț, mărite Constantin voivoda.

— Și cu toate astea, noi, logofete Miron Costin, avem credință răsăriteană...

— Dacă ești bun, măria ta, s-a auzit glasul lui Dosoftei, aș dori în privința acestui lucru să rostesc ceva eu...

— Poftește !...

Urciorul cu vin se terminase. Și Constantin voivoda porunci să i s-aducă altul.

— Preaputernicul Dumnezeu, își începu mitropolitul cuvîntul, a hotărît astfel. El știa că Mahomed se va ridica pe pămînt. Că otomanii se vor sili să nimicească nu numai neamurile, ci și cultura creștină. Și, pentru o vreme ca aceasta, mă cuget eu, trebuie să fi orînduit sfinția sa ca neamul nostru, răsădit din apus, să capete dreapta credință răsăriteană. În acest fel, seminția românească este singura chemată, astăzi, să fie o punte între apus și răsărit, și între toți creștinii doritori să se unească, așa cum spune Miron, în lupta împotriva balaurului, care în clipa de față își linge rănile, dar pune la cale alte noi răutăți, pentru nimicirea Evropei. Ascultă-l, măria ta, pe Miron. Va trebui, întîi în ascuns, apoi fățiș, să punem stavilă asupririi turcești, dușmanul cel mai înrăit al lumii, și care, cu toate vorbele sale mieroase, ne amenință pe noi, cei dintîi...

Voievodul, cu obrazul său rumen, lucios, sprijinit în palme, părea că moțăie. Și Dosoftei, gîndind că vorbea în pustiu, a tăcut.

Dar vodă s-a înviorat deodată și-a întrebat :

— Și cum vedeți domniile voastre întărirea într-atît a domniei mele încît s-ajungem la atingerea acestor țeluri spre care rîvniți ?

Ne-am privit unul pe altul, cu încredere, în ochi : Cine va răspunde întîi ? Dosoftei a arătat cu palma deschisă spre mine, și eu am început :

— Prea fericiți sînt acei voievozi cărora li se slujește din dragoste. Iar dragostea se dobîndește prin străduința acestora pentru împlinirea a ceea ce este de folos țării. Înțeleptul cărturar și fost pîrcălab al Sorocii, Ștefan, acel vrăjitor al cuvîntului, spunea, l-am auzit chiar eu, că teama de urgie este semnul care ne-a stăpînit pe noi de-a lungul veacurilor.

— Asta, poate, numai pe cărturari, a rîs vodă ; dar eu n-am nici o frică. Mă simt blagoslovit de noroc...

— Norocul ți-l dorim și de-aici înainte ! i-a urat Dosoftei. Atîta că norocul, într-o bună măsură, atîrnă

de om. Şi omul de păcatele, ca şi de gîndurile lui cele bune. Între cele din urmă, locul cel mai de frunte ocupîndu-l dorinţa de dreptate...

— Ce mie nu-mi lipseşte...

— Aşa este şi bine, măria ta. Iar drept este ca domnul să aibă aceleaşi bucurii şi dureri ca şi ocîrmuiţii... Şi înţelegere şi îngăduinţă-n judeţe.

— Grăieşti cam păsăreşte, părinte mitropolit. Să nu mai osîndesc, adică, pe cei care greşesc ?...

— Din nefericire, măria ta, a rostit Dosoftei, s-a întîmplat în lume, de multe ori, ca nelegiuiri mici să fie pedepsite prea aspru, iar unele din cele mari încununate în slavă...

— S-a întîmplat ?

— Da ! am rostit şi eu. Dar numai la acele ocîrmuiri unde craiul sau domnitorul nu are un sfat bun. Să nu te superi, măria ta, dar din ceea ce face un crai cînd ascultă de şoaptele celor vicleni, se întîmplă ca lucrul să se sfîrşească prost şi, din nenorocire, uneori, şi cu vărsare de sînge. Şi numai atunci cînd voievodul s-a îngrijit să aibă şi-un sfat bun, strîmbătatea e dată-n lături. Iar măria sa îşi cîştigă încrederea supuşilor. Şi, deci, îşi dobîndeşte întărirea şi apărarea ţării, atît în faţa primejdiilor din afară, cît şi a celor dinăuntru.

— Face să se reverse belşugul...

— Şi să-nflorească, strălucitoare, minunata floare a creaţiei...

— Ce-i aceea creaţie ?

— Este un cuvînt nou, al cărui înţeles vine însă chiar din naşterea lumii...

— Un cuvînt nou, după cum îmi pare, cu înţelesuri multe... Multe şi întortocheate... mai glăsui voivoda.

— Cuvintele fără-nţelesuri nici nu merită să fie rostite !

Slujitorii au intrat aducînd noi butuci, pe care i-au îngrămădit în cămin.

— Altceva mai aveţi de spus ? Am ostenit ascultîndu-vă.

Ochii domnitorului se înroşiseră de-atîta băutură.

— Mie unul te rog să-mi îngădui a mă retrage între zidurile mitropoliei, măria ta, a răspuns Dosoftei.

Am prins și eu o clipă.

— Și mie să plec la Bărboși! Voiesc să m-apuc cît mai curînd de lucru.

Voievodul a clipit des, ca supărat de-o lumină prea tare. A prins paharul în mînă, dar n-a sorbit. A stat cu el puțin în cumpănă și l-a pus cu încetineală la loc.

— Ce fel de scriere voiești să-ncepi, de astă dată, boierule Miron? m-a întrebat. Va fi, ca și aceea din Lehia, în stihuri?

— Va fi o scriere obișnuită!

— Și ce vei urmări prin această nouă scriere, dacă-mi îngădui să te-ntreb?

Moțăiala îi trecuse. S-a șters pe frunte și, punînd mîna pe pahar, s-a hotărît și l-a dat de dușcă.

— Să pot aduce, cît de cît, ca și înalt mitropolitul Dosoftei, prin *Psaltirea* sau *Liturghia* sfinției sale, o luminare a neamului nostru, în cuvînt românesc...

Voivoda s-a înveselit.

— Dar ce? Oare noi nu grăim moldovenește sau românește, cum spui domnia ta?

— Prin cuvînt, eu îl înțeleg și pe cel scris, măria ta. Scrisul care va trebui să se preschimbe dintr-un mijloc, așa cum este astăzi, de-a lega oamenii între ei, într-unul al înălțării noastre de toate zilele...

— Bunul Dumnezeu îți va binecuvînta atît viața, cît și moartea, cînd va fi ea să vină, mare logofăt Miron! a rostit Dosoftei.

— Și ce-ai de gînd, domnia ta, s-arăți în această nouă lucrare? m-a întrebat iar domnul.

— Doresc s-arăt și să dovedesc, și orbilor, și surzilor, o dată mai mult, originea noastră latină, pe temeiuri științificești. Și nu numai a noastră, ci și a muntenilor, ca și a tuturor acelor care se află, cu *numele de români,* toți frați cu noi, în ținuturile de peste munți. Ca să se vadă, cît se poate mai limpede, îndreptările noastre.

— Un singur gînd... încăpățînat... și mereu același. Uiți cît sîntem de slabi și neputincioși, sub pumnul otoman...

— Poate că astăzi, da. Numai că eu nu vreau să împlinesc un lucru doar pentru astăzi, ci *pentru totdeauna*. „Ktema eis aei", cum spuneau vechii greci.

— Sau „pentru viitor lucru", adause Dosoftei, așa precum stă scris în Vechiul Testament.

— Cel puțin, ne vei închina această scriere nouă, hospodarul Moldovei, așa precum ai închinat-o pe cealaltă, craiului leah?

— Ți-am făgăduit, măria ta, i-am răspuns, să-ți mărturisesc gîndurile. Deci iată gîndul meu. Dacă va fi spre binele Moldovei, da; dacă nu, nu!... Și-acuma îngăduie-mi să plec, căci îmi ard degetele din dorința de-a scrie...

Voivoda s-a încruntat.

— Deoarece mi-ai grăit despre binele Moldovei, vrem să-ți vestim, boierule Miron, c-ar fi nevoie să mai întîrzii puțin cu-nceperea scrisului...

Am înțeles că mi se pregătea o lovitură.

— Dar mi-ai trimis vorbă, măria ta!...

— Este singura lui rugăminte! m-a sprijinit Velicico.

— Făgăduiala domnească se cuvine să fie împlinită! a zis și Dosoftei.

— Îmi voi ține făgăduiala, a răspuns vodă. Cine cutează să spună că nu mi-o voi ține? Numai că-n clipa de față, Moldova are grabnică nevoie de-un staroste la Putna...

— Cum, staroste de Putna, un mare logofăt? a întrebat Dosoftei.

— Dreptatea, despre care vorbeam adineauri, se pare c-a fost, de cînd se știe, doar bunăvoia prea lesne schimbătoare a unora dintre cei puternici, înalt prea sfințite mitropolit și bunule prieten Dosoftei, am îndrăznit să spun.

Dar Constantin voivoda, deși nu înțelesese cele rostite de mine, și-a degustat întîia răfuială:

— Se prea poate să fie ce spui, boierule Miron. Și ai fi fost poate mare logofăt, așa cum avusesem de gînd, pe locul păstrat liber în Divan. Atîta că ținutul Putnei se află bîntuit de tîlhari. Porunca împărăției sună ca locul să fie curățat, pentru a putea trece pe

voie olăcarii. Și-această treabă ne gîndim că n-o poate face mai bine altul decît domnia ta. Slujba către Moldova este lucrul cel mai de preț, nu rangul, așa e, Lupule ?

Aruncîndu-și ochii, pieziș, în toate laturile, numai într-ai mei nu, aga Bogdan a strigat :

— Așa-i, măria ta. Numaidecît așa-i !

— Și-acestea fiind zise, primirea s-a terminat, sfinția ta și boieri dumneavoastră, a grăit Cantemir. S-a ridicat și a plecat, călcînd ușor și sprinten pe picioarele scurte, măcar că istovise două urcioare cu vin.

A plecat și aga Bogdan.

Rămăseserăm numai noi : mitropolitul Dosoftei, Velicico și eu.

— Nu mai înțeleg nimic ! a răsuflat din adînc Velicico.

Dosoftei mi-a pus, cu blîndețe, palma descărnată pe umăr :

— Dumnezeu să te-ntărească și să-ți poți duce crucea pînă la cap !

Îmi lăsasem capul în piept, descurajat :

— Dumnezeu să-mi dea putere, prietene Dosoftei !"

V

„Îți aduci aminte în ce stare am venit ?"

„Cum de nu ! Și ce Crăciun am avut..."

„Aproape ca și acesta de-acum. Văzusem ceea ce n-aș fi vrut să văd. Și mă dădusem singur la mîna *lui*. Putea să mă joace din plin, precum îi era voia. Este adevărat că lucrurile s-au mai îmbunătățit puțin în anii care au urmat. Ilisafta se pare că-l îndrăgise cu-adevărat pe feciorul nostru, Pătrașcu. Dar focul a mocnit dedesubt. Și-acela care-l ațîța era tocmai omul care ne datora cel mai mult : vistiernicul Ruset. Se știe doar prea bine, cum spune și vorba din popor, că „acela pe care nu-l lași să moară nu te lasă să trăiești."

„Vistiernicul Ruset, pe-a cărui jupîneasă am primit-o în casă și-am alinat-o cînd el era la strîmtoare și pentru care am pus atîtea vorbe bune pe lîngă Velicico..."

„Velicico l-a scăpat de la moarte. Și pe el l-a răpus cel dintîi. A venit rîndul nostru."

„Și ce umil era, după ce-a sosit din Fanar, adus de Gheorghe Duca."

„Și cum ne lingea tălpile și ne jura într-una, nouă Costinilor, credință și prietenie veșnică."

„Așa e lumea făcută, Mirone. Degeaba ne mîhnim. Și nu știm de, vreodată, se va schimba ceva."

„Se va schimba, Ileană!"

„Între timp, am mai aflat și despre o altă întîlnire, care avusese loc la palat, după ce Constantin voivoda îl rechemase pe Iordache Ruset din Transilvania, și, făcîndu-l vistiernic, îi dăduse cheia țării pe mînă, pentru ca să se pună bine cu Poarta.

Cantemir se plimba, în ziua aceea, turburat, de colo pînă colo, prin spătăria mică.

— De cum se văd puțin slobozi, o și iau razna, strigase el.

— La cine cugeți măria ta? îl întrebase, făcîndu-se că nu știe despre ce este vorba, Ruset.

— La Costini... și mai cu seamă la răvașul acela al lui Miron, cînd se afla în Polonia, și-n care se plîngea regelui Ioan Sobieski despre de-pos-tismul înstăpînit la Moldova... Și despre care, de la domnia ta, abia azi am aflat.

Ruset își luă o figură smerită. Se apropie de voievod și grăi:

— Porniri din acestea primejdioase se pare c-au mai avut și altă dată Costinii. Și Miron, și Velicico, și, dacă vrea să știe măria sa, și părintele lor...

— Auzi? se înecă Vodă. Înlăturarea... de-pos-tismului domnesc în Moldova. L-o mai fi rugînd Miron, în taină, pe Sobieski și azi...

— Tot ce se poate, măria ta. Pentru că gîndul acesta al lui a fost întotdeauna statornic...

— Cîte cuvinte în acest răvaş tot atîtea seminţe de răzvrătire!... Tu ce-ai face, Iordache, să fii în locul meu?

— Mi-aş face mîna de fier, măria ta, mînă de fier îţi trebuie şi nimic altceva.

— Iar nouă priviri agere, adăugase Bogdan.

— Învăţaţi de-aceştia sînt buni doar dacă ştiu să se poarte ca Ieremia Cacavela, mai grăise Iordache pe gîndul lui voivoda. Ieremia cui îi plăteşte aceluia-i şi slujeşte. Lasă treburile politiceşti pe seama domnitorului ţării. Şi-şi vede de cartea lui şi de tipografie. Nu ca un Miron sau chiar ca Dosoftei!

— Cît despre Dosoftei, s-a auzit, rîdea Lupu Bogdan, că te-ar fi binecuvîntat. Zicea c-ai fi făgăduit în mitropolie să-i ai de-acu-nainte în mare cinste pe cărturarii de felul lui Miron...

— Lasă-l, lasă-l pe Dosoftei, a rostit Cantemir, că am să-l binecuvîntez şi eu, cînd mi-o veni mai bine. Iar Miron, dacă nu s-o cuminţi, are să mi-o plătească, într-o bună zi, şi el..."

„Mirone, roagă-te!..."
„Hai să ne rugăm amîndoi!..."

„Doamne, Dumnezeule, văd c-a venit şi ceasul cînd fiinţa mea stă faţă cu lucrările sale de-a lungul întregii vieţi.

De ceasul acesta m-am temut pentru că el înseamnă sorocul fiecăruia dintre noi şi puntea pe unde se-ndreaptă către nefiinţă şi veşnicie."

„Am venit pe lume fără de voia sau rugămintea mea, deoarece m-am născut din dragostea sau poate numai din întîmplătoarea unire a Saftei cu hatmanul Iancu, părinţii mei.

Şi, fiindu-i mama mea, Safta, nepoată dreaptă voievodului Miron Barnovschi, acesta şi l-a ales pe tatăl meu, Iancu Costin, drept mare postelnic, iar mie mi-a hărăzit numele său înainte chiar de-a veni pe lume.

Retezîndu-i-se apoi capul voievodului de către otomani, li s-a cerut boierilor să-şi aleagă un nou domn. Şi, din îndemnul părintelui meu, l-au ales pe Moise Movilă. Venind, după aceea, o vreme cruntă şi pentru a scăpa ei şi familiile lor de sub urgia turcului, domnul şi părintele meu s-au refugiat în Lehia. Şi astfel, încă de copil, am căpătat indigenatul polon.

Şi, poate, inima-mi s-ar fi înstrăinat cu timpul, dacă părintele meu, grijuliu pentru cele viitoare şi mai ales întru păstrarea curăţeniei sufletului, nu m-ar fi încredinţat, pentru început de învăţătură, dascălilor moldoveni de la schitul ortodox, din Polonia, ctitorie a Movileştilor, Zadarov.

— Inima pruncului acestuia, i-a spus, după un timp, Timotei, stareţul schitului Zadarov, părintelui meu, tînjeşte după lumină. Bucuriile lui, cînd va ajunge mare, se vor afla în cititul şi scrierea slovelor.

— De este aşa, a hotărît Iancu Costin, după ce băieţaşul se va mai înălţa, şi sfinţiile voastre îi veţi fi statornicit în cuget temeliile trainice şi neapărat trebuincioase ale dreptei credinţe şi ale simţirii moldoveneşti, mă voi încumeta să-l dau şi mai departe la învăţătură.

Astfel am ajuns, la vîrsta de doisprezece ani, în colegiul iezuiţilor de la Bar şi apoi la Cameniţa, unde, în afara limbilor clasice, istoriei, geografiei, retoricii şi altele, am avut prilejul să studiez şi despre o mulţime de gînditori ai antichităţii.

Acolo, în sala de studiu şi lectură a colegiului, şi, mai tîrziu, în taina încăperii mele de lucru, de la conacul moşiei arendate de tata şi-apoi de mine însumi, în Podolia, la Novosilca Nowa, mi-am însuşit, pentru toată viaţa, cîteva idei de căpetenie, întîia dintre ele fiind aceea despre îndatorirea omului de-a sluji, cu orice preţ, adevărul.

Numai că dorinţei aprige de împlinire a acestei îndatoriri îi stau adeseori în cale, forţe potrivnice, trufia şi, nu în cele din urmă, prostia. Acestea se străduiesc prea adesea s-aşeze în locul adevărului minciuna.

Ori nu poate fi închipuită o suferință mai mare decît aceea de a vedea desluşit adevărul şi, totuşi, a nu ți se îngădui să-l rosteşti.

Am rîvnit încă din cea mai fragedă tinerețe să nu-mi duc viața decît luptînd în slujba neamului meu urgisit şi a dreptății lui. Atît cu sabia dar mai ales cu pana, care este arma cea mai puternică. Şi nimic să nu mă abată din calea îndeplinirii acestei meniri. Sînt însă om, supus slăbiciunilor (deopotrivă ale sufletului, cît şi ale trupului). Şi, oricît m-am împotrivit imboldurilor acestora, aproape nimic din ceea ce este omenesc nu mi-a rămas străin. Şi-aşa se face că, dincolo de toate cărțile pe care le-am citit, şi dincolo de toate cugetările, inima şi-a rostit şi ea cuvîntul ; şi m-am îndrăgostit de tine, Ileană !"

„Ți-a părut vreodată rău ?"

„Nu. Pentru că m-am străduit să-mi îmbin chemarea spre împlinirea datoriei cu simțămintele pentru tine. Dealtfel, cred că, aşa lovit mereu cum am fost, lipsit de dragostea şi sprijinul tău sufletesc n-aş fi putut vieţui !"

Miron s-a ridicat din jîlț. Face cîțiva paşi prin odaie. Se clatină.

„Ileană !"

„Eşti istovit, Mirone ! Eşti cum nu se poate mai istovit. Voiai să te odihneşti puțin înainte de plecare..."

„Voiam... Dar tu... Dar noi..."

„Lungeşte-te colea, pe laviță..."

„Ai dreptate ! Întotdeauna, tu te gîndeşti la toate !..."

„Închide puțin ochii. Aşa !... Dormi !..."

Îi simte palma, cu degetele subțiri, reci, pe fruntea asudată.

„Unde eşti ?... Nu te mai văd !... Nici nu te mai aud !..."

Clopotele de la biserică nu contenesc să bată. Şi viscolul zgîlțîie avan ferestrele zăbrelite.

VI

Visul i se întinde ca o apă, cînd liniştită şi limpede ca o oglindă, cînd cenuşie-vînătă, tulburată de valuri.

Ca un ecou depărtat mai aude:

Seara va-nsera,
Gazdă n-ăi avea...

— Povesteşte!... Mai povesteşte, rogu-te!...

Este înconjurat de un mănunchi de minunate tinere paniţe din cea mai înaltă nobilime.

Dar aceea care îi adresează rugămintea este o fată micuţă, subţirică, palidă, îmbrăcată cu o rochie — cam simplă pentru o sărbătoare într-un castel regal polonez — croită din atlaz alb, cu guler de horbotă încreţit, străveziu şi pe deasupra cu o feregea din brocart de culoarea lămîii, cu mînecile largi. În vreme ce, în părul mătăsos, sub vălul ca din pînză de păianjen, îi scînteiază o cununiţă suavă de aur bătută în mărgăritare.

— Mai povesteşte!... Mai povesteşte!...

Orchestra, nevăzută, aflată într-un intrînd al marii săli de primire, dincolo de o perdea, albastră, groasă, de catifea, intonează o melodie de danţ.

În castelul din Cracovia are loc petrecerea de Crăciun a anului 1651.

Gazda nobilimii este regele Cazimir, urmaşul lui Vladislav al IV-lea.

Îmbrăcămintea oaspeţilor şi mai ales a femeilor, scăldată în pietre preţioase, în lumina sutelor de făclii, luceşte orbitor.

— Tînărul cel înalt, împresurat de doamne, din cealaltă parte a sălii, de lîngă scări, nu este Costin, Mironaşco? întreabă Cazimir, a cărui vedere a cam slăbit în ultima vreme.

— Ba da, ba da, răspunde aghiotantul, aplecîndu-se adînc de mijloc.

— Îl recunosc. A luptat alături de mine la Berestecico, împotriva tătarilor și cazacilor!

— V-a însoțit în urmărirea lor pînă aproape de Kiev.

— S-a purtat ca un viteaz! exclamă mulțumit Cazimir.

— Și este lucru de mirare, se încovoaie din nou aghiotantul.

— De ce? întreabă regele.

— Pentru că, pînă la Berestecico, Costin nu arătase nici o tragere de inimă către treburile războiului, ci numai pentru cărți.

— Înseamnă că, într-adevăr, iubește Lehia, dacă și-a făcut în felul acesta datoria față de ea.

— Și-a făcut datoria față de Lehia, dar iubește mult mai mult pămîntul pe care s-a născut, majestate, dacă îmi este îngăduit s-o spun.

— S-a născut în Moldova?

— În Moldova. Dar cînd l-a adus aici părintele său, hatmanul Iancu Costin, îmi pare c-avea trei luni.

— Și-acum ce vîrstă are?

— Să tot aibă vreo optsprezece ani, cred... Însă vorbește, în orice împrejurare, mai mult de Moldova lui, decît de Lehia noastră. Și chiar mai adineauri, întîmplător, l-am auzit povestind unui grup de tinere panițe despre trecutul țării sale de baștină, țară pe care, de fapt, nici n-a avut prilejul s-o cunoască în acești ani, decît din auzite sau din lecturi...

— Observ că dansează acum cu o fermecătoare paniță, cea mai frumoasă dintre toate cele pe care le văd în sală. Cine este?

Aghiotantul zîmbi. Îi cunoștea slăbiciunile regelui pentru tinerele femei frumoase, slăbiciuni care o mîhneau pe regină.

— Este o micuță principesă moldoveancă, Ileana Movilă, care ia parte pentru întîia oară la o petrecere a majestății voastre...

— A, din familia domnitoare Movilă? Movileștii fac parte dintre prietenii noștri.

— Tînărul, se amestecă în vorbă regina, pare a fi îndrăgostit de frumoasa fată.

Regele se întoarse brusc spre aghiotant, atît de brusc încît haina sa lungă din hermină albă ca neaua, prinsă la gît cu o agrafă de aur, i se lăsă într-o parte.

— Știi ceva în această privință ?

Interesul atît de neașteptat și de viu arătat al lui Cazimir a făcut-o, de data aceasta, și pe regină să zîmbească. Dar zîmbetul ei era destul de amar.

— Nu știu nimic, mărturisi aghiotantul, mîngîindu-și mustața subțire, dar dacă majestatea sa dorește, pot numaidecît afla.

— Nu e nevoie, se lăsă Cazimir păgubaș, privind-o pe regină.

În sală se făcuse cald. Blănurile de samur, sobol sau rîs deveniseră dintr-o dată grele pe umerii invitaților și fețele li se umezeau de sudoare.

Majordomul făcu semn și slujitorii deschiseră cîteva ferestre. Vîntul umflă perdelele din mătăsuri albastre, grele. Fulgi rătăciți pătrunseră în sală și începură să se topească pe veșmintele încărcate de pietre prețioase ale femeilor sau de fireturi scumpe ale bărbaților.

Regele arătă cu capul spre tînăra și încîntătoarea pereche :

— Mi-ar place să stau puțin de vorbă...

— Cu tînărul Costin ?...

— Pot veni amîndoi...

Regina întrebă încet :

— De ce cu amîndoi ?

Dar Cazimir nu-i răspunse.

— Și vreau cîteva clipe de liniște.

Aghiotantul ridică mîna. Majordomul înțelese. Bătu cu bastonul înalt de aur în podelele porfirii.

Un slujitor dispăru după perdeaua ce-avea și ea, în partea de sus, însemnele regale. Orchestra tăcu.

Cei care dansaseră pînă atunci — oprindu-se pe neașteptate muzica — rămaseră descumpăniți.

— Ce s-o fi întîmplat ? cuteză să întrebe, aproape fără glas, micuța domniță moldoveancă, pe cavalerul său.

În clipa aceea, se apropie de ei majordomul, anunțîndu-i că majestatea sa dorește să le vorbească...

Pe fată a cuprins-o un uşor tremur. Se emoţiona lesne. Venise la petrecere împreună cu mătuşa ei, Elena Movilă care, şezînd pe unul din fotoliile de pe margine împreună cu alte cîteva paniţe, o aştepta, urmărind-o neîncetat din ochi. Pe rege, fata îl vedea pentru întîia oară şi o înfricoşă doar văzîndu-i sprîncenele groase, îmbinate, ca şi privirea aspră cercetătoare. Auzise povestindu-se că nu numai o dată chemase în iatacul său, după asemenea petreceri, tinere paniţe şi urmarea nu fusese deloc fericită.

Numai că porunca era poruncă şi trebuia împlinită. Noroc doar, se gîndi Ileana, că se găsea lîngă el regina. Deci nu putea fi o prea mare primejdie.

Perechile de danţatori se risipeau glumind şi rîzînd cu voioşie prin sală. Fetele erau primite de mamele, mătuşile sau bunicile care le aşteptaseră cu răbdare, aşezate în fotolii sau pe băncuţele de marmură îmbrăcate în catifea albastră, culoarea preferată a regelui. În vreme ce cavalerii se grăbeau să ia de pe tăvile mari, de argint, purtate de valeţii înveşmîntaţi în livrele de-asemenea albastre, pahare cu răcoritoare şi să servească doamnele.

Ca întotdeauna, luau parte la danţ şi unii cavaleri mai vîrstnici, cu părul cărunt sau alb. Aceştia gîfîiau, dar se sileau să-şi ascundă istovirea sub surîsuri înşelătoare.

Aşa se petrecuse în această seară şi cu contele Andrei, vărul marelui hatman al regatului. Rănit, în ultimul război cu turcii, la picior, contele şchiopăta. Pe deasupra mai danţase pînă atunci cu o zvăpăiată cneaghină ucraineană, care-l sleise cu totul de puteri. Obosit, se ştergea de sudoarea ce-i curgea în pîrîiaşe pe faţă, cu o năframă galbenă, cînd văzu perechea de tineri, condusă de şambelan, trecînd pe dinaintea lui. Îi strigă.

Contele, un mare iubitor de cultură, era vestit pentru biblioteca sa, plină cu o mulţime de cărţi rare. Iar una dintre moşiile lui se învecina cu aceea din Podolia, pe care, după moartea hatmanului Iancu, o arendase Miron, la Novosilca Nowa.

Dealtfel, contele nutrea o deosebită simpatie pentru Miron, care, la rîndul său, îl prețuia sincer și tocmai de aceea fusese de mai multe ori să-i viziteze castelul. Cu asemenea prilejuri, tînărul moldovean căpăta învoirea de a-i cerceta biblioteca și de-a împrumuta cărți.

Auzindu-se strigat, Miron se opri, dar numai atît cît să-l înștiințeze pe contele Andrei c-a fost chemat de rege.

Șchiopătînd, contele, foarte curios din fire, se luă după tineri și ajunse în fața regelui odată cu ei.

Miron se lăsă într-un genunchi înaintea lui Cazimir. Chipul său tînăr, proaspăt, încadrat de o scurtă bărbuță castanie, era luminos. Tînăra fată, încă tremurînd de emoție, făcu și ea o grațioasă reverență, după moda nobilimii poloneze. Regina, văzîndu-o atît de pierdută, îi întinse, cu bunătate, mîna și o atrase lîngă ea. O cuprinse pe după umeri și o întrebă în șoaptă.

— Îl iubești ?

Ileana se înroși pînă la rădăcina părului. Stătuse în seara aceea de vorbă și danțase cu Miron pentru prima oară, deși mai avusese prilejul să-l vadă, din treacăt, de cîteva ori.

Regina o privea stăruitor, dar fata nu îndrăznea să-și descarce sufletul și buzele-i rămaseră ferecate.

— Am înțeles, rîse regina, sărutînd-o duios pe obraz. Nu e nevoie să-mi faci alte destăinuiri. Ochii tăi îmi vorbesc destul. Este un tînăr atît de distins. Și, dacă te vei căsători cu el, să știi, mai șopti la urechea fetei, am să-ți fiu nașă. Ileana se împurpură mai tare. Îi sărută mîna reginei. Și vei primi un dar din partea regelui. Așa e, majestate ?

— Nu știu prea bine despre ce vorbiți, dar dacă scumpa noastră regină dorește ceva, desigur că dorința i se va îndeplini, răspunse încurcat regele, aruncînd priviri admirative încîntătoarei fete. Se întoarse apoi spre contele Andrei și, arătîndu-i-l pe Miron, îl întrebă : L-ai cunoscut pe tînărul nostru oștean ?

— Cum de nu ! Sîntem vecini apropiați... și chiar într-o bună măsură, prieteni, răspunse contele.

— Te înştiinţăm că va primi, foarte curînd, din partea regatului, o distincţie. Şi-anume aceea a leului cu panaş. Ne bucurăm să dobîndim în slujba noastră asemenea viteji, gata să lupte neînfricaţi pentru apărarea sfintei Lehii.

— Miron Costin, cu toată vîrsta sa fragedă, este, în acelaşi timp, şi un mare iubitor de carte. A citit foarte mult. Se pricepe să făurească stihuri. Am stat de vorbă amîndoi îndelung. Este un preţuitor al istoriei şi al filozofiei.

— De este aşa, doresc să-l întreb ceva!

— Vă rog, majestate!

Cazimir îl privea pe Costin superior. Părea aproape sigur că acesta nu va şti să-i răspundă la întrebare.

Tînărul moldovean devenise atent.

Ileana, la rîndu-i, îi cercetă, speriată, din ochi, pe unul şi pe celălalt. De ce-l punea la încercare regele pe Miron? Ce urmărea? Să-l ridice sau să-l înjosească înaintea reginei şi-a ei?

— Ai auzit de un anume Erasm? îl întrebă Cazimir.

— Desigur, majestate! A fost unul dintre spiritele cele mai luminate ale Europei.

— Ni s-a adus acum cîteva zile, ca o curiozitate, o carte de-a sa, despre care eu nu aflasem încă nimic, deşi se spune că este vestită. S-ar fi făcut asupra ei, în secolul trecut, multă zarvă în Francia, Olanda, Englitera şi-n alte multe părţi.

— Poate fi *Laus Stultitiae*, majestate, sau, iarăşi, s-ar putea...

— Nu, nu, aceasta, pe care-ai numit-o, e cartea...

— Laus Stultitiae a fost alcătuită de Erasm la conacul şi-n cinstea ilustrului său prieten Thomas Morus.

— Şi-acest Thomas Morus cine-a fost?

— Un mare gînditor englez. A scris o carte şi ea destul de cunoscută, numită *Utopia*... Dar, din nefericire...

— Ce, din nefericire? Regele îl privea pe Miron în ochi: Ce... din nefericire?

— Filozoful s-a împotrivit reformelor bisericeşti ale regelui Henric al VIII-lea. Avea alte idei...

— Şi? Şi?

— Regele Henric s-a mîniat. L-a învinuit de complot şi trădare...

— Şi filozoful a fost osîndit?...

— Da. Regele a cerut să i se taie capul.

Cazimir se încruntă. Dar numai pentru o clipă.

— În sfîrşit, spuse el, poate că merita. Aceasta este însă cu totul altceva. Dar ceea ce m-a izbit la carte — deşi eu încă n-am citit-o, mărturisesc — este coperta ei... ilustraţia.

— Ilustraţia s-a făcut după o pictură a lui Holbein cel Tînăr...

— Şi ce reprezintă?

— Stultitiae (adică nebunia, prostia) în toată trufia ei, deşi şi-a uitat pe cap tichia de bufon ce-i dă în vileag adevărata fire.

Regele începu să rîdă.

— Aceasta înfăţişează? Ei bine, i-adevărat. Prostia s-a dovedit întotdeauna trufaşă!

— Dar şi foarte necruţătoare, măria ta! adăugă Miron. Cel puţin astfel o socoteşte Erasm...

Lui Cazimir, ca şi altor crai ai Apusului, îi plăcea să fie socotit drept un stăpînitor instruit. Avusese, într-adevăr, pe cînd era prinţ, cîţiva dascăli destoinici. Şi, după ce se urcase pe tron, îşi adunase în juru-i o seamă de învăţaţi cu care se mîndrea.

Aşa încît îi spuse lui Miron:

— S-ar putea, peste cîtăva vreme, să te chem la palat. Aş dori să m-ajuţi în treburile culturaliceşti ale ţării. Să-mi fii adesea în preajmă!

Miron îngenunchie, dar n-apucă să răspundă, deoarece Andrei vorbi în locul lui.

— La fel am cugetat şi eu, majestate. Numai că tînărul meu prieten nutreşte alte gînduri.

— Ce fel de... alte gînduri? se miră regele.

— Ar vrea să se-ntoarcă în Moldova.

— Vă rog... vă rog din suflet, să consimţiţi la această cerere a mea, îl imploră pe rege tînărul moldovean. Dealtfel, cu acest ţel am şi înaintat o suplică...

— Unde-ai înaintat-o?

— Cancelariei majestății voastre, încă de-acum o lună.

— La mine n-a ajuns! zise regele, iritat. Chiar aș dori să aflu pentru ce ai cerut să pleci? Gîndește-te numai ce-nseamnă Lehia! zise el, urcîndu-și laudativ tonul. Și ce-nseamnă Moldova!

Și rostind numele Moldovei, glasul i se coborî, iar buzele i se subțiară.

— Erasm, pe care ați avut bunăvoința să-l amintiți adineauri, luă iar cuvîntul Miron, susține că nici o țară nu este mai prejos decît alta. Iar neamul nostru se mîndrește cu un strămoș falnic, cu Traian, împăratul Rîmului. Și, urmărindu-i noi pe tătari, dacă mai țineți minte, încă în această vară, am întîlnit un val de pămînt, majestate. Fusese ridicat de Traian. Sufletul mi s-a umplut, zărindu-l, de bucurie, fiindu-mi din nou mai limpede decît oricînd, că și noi avem anumite drepturi în lume, precum aveți și domniile voastre, leșii...

Ileana, micuță, firavă, ținută încă peste umeri de regină, fără a îndrăzni să se miște din loc, continua să tremure, în timp ce tinerii din sală fremătau și se plimbau perechi-perechi, din ce în ce mai aproape de locul în care se aflau jîlțurile lui Cazimir și al reginei sale, cercetîndu-i, întrebători, pe amîndoi, din ochi.

— Oaspeții măriei voastre, îndrăzni aghiotantul, parcă ar pofti să mai...

— Să mai dănțuiască?... Fie!

Regele își mișcă aprobativ capul. Un murmur de veselie se ridică din mulțime. Începuse să se răcorească. Flăcările făcliilor se zbăteau sub șuvoiul de aer rece, ce începuse să năvălească dinspre ferestre.

Regina ceru să i se pună o etolă de hermină pe umeri. Se închiseră ferestrele. Orchestra începu să cînte și tinerii se prinseră a doua oară în danț.

— Acesta e trecutul, mai spuse întunecat regele, dar domnia ta făgăduiești, pe cît înțeleg, a fi un prea vrednic bărbat de cultură. Ori, în Moldova, ca și în Țara Românească...

— Să nu se supere majestatea voastră, însă în țările cîrmuite de un Vasilie Lupu sau un Matei Basa-

rab, din tiparnițe ies astăzi la iveală tot mai multe cărți. Iar dascălii sosiți din Kiev sau de la Țarigrad se străduiesc să dea o tot mai bună învățătură coconilor domnești și tinerilor boieri. Aș dori să-mi adaug și sîrguința mea alături de-a lor.

— Nu te putem împiedica, deși nădăjduim să mai cugeți dacă e destul de bine ceea ce ai de gînd să faci.

— Am cugetat și cred că este foarte bine, luminăția ta.

— Vom cugeta și noi, deoarece acum nu avem vreme pentru asemenea treburi. Te poftim doar să nu uiți că în regatul acesta și în școlile noastre ai căpătat învățătura. Și, astfel, te-ai format ca om. Iar pe domnia ta, principesă, te rugăm s-o mai vizitezi pe regină, i se adresă el Ilenii.

Regina o mîngîie pe cosițe și-i spuse :

— Să vii, fetița mea. Ne vom mai sfătui amîndouă.

Bucuroasă că vorba dintre rege și Miron se sfîrșise cu bine, Ileana se mai liniști, dar invitația regelui o înfricoșă din nou. Și, pe deasupra, o altă grijă pusese stăpînire pe inimioara ei. Miron plănuia să se întoarcă în Moldova.

I se părea întîmplarea aceasta asemeni unui vis. Un vis ca acela cînd ți-e foarte sete. După îndelungate căutări, ajungi la un izvor. Te pregătești să sorbi. Ești gata să-ți înmoi buzele. Dar izvorul încetează, pe neașteptate, să curgă. Și rămîi însetat și cu buzele arse.

Șambelanul îl vesti pe aghiotant, iar acesta pe rege, că ospățul de Crăciun, dacă majestatea sa nu avea nimic împotrivă, putea începe.

Cazimir încuviință, dar spuse că, înainte de ospăț, ține să danțeze, măcar o dată, și el în această seară. Și cerîndu-i învoirea reginei — danță cu mica principesă Movilă o mazurcă.

Miron rămase împreună cu contele Andrei, așteptînd, gînditor, să se termine danțul.

Îi întinse apoi brațul Ilenei, iar contele Elenei. Și, împreună, se îndreptară, voioși, spre sala de ospăț.

VII

Alaiul pornise prin Iaşi de pe Ulița Strîmbă — din curțile şi casele cumpărate de la şetrarul Andreiaş, feciorul fostului mare logofăt Toderaşco — lăsase de-o latură Podul Vechi şi-o luase spre Sfînta Vinere sau Ulița Mare. Trecuse pe lîngă curtea domnească care — aşa cum era mărginită de un zid subțire numai în partea de răsărit, fără turnuri şi lipsită de şanțul împrejmuitor cu apă — arăta, pe dinafară, destul de sărăcăcioasă. Şi, după un ocol prin fața mitropoliei, unde se împărțiră sărăcimii veşminte, bucate şi bani, se îndreptară către biserica Tălpălari, ctitoria lui Iordache Cantacuzino, naşul tinerei perechi.

Cu toate că bătrîn, cu barbă lungă, încărunțită, aproape albă, fostul mare vistiernic avea o înfățişare măreață. Călare pe un armăsar negru, în dreapta ginerelui, îmbrăcat într-o blană cu mîneci scurte, de sub care se zăreau poalele veşmîntului verzui de brocart, privea cu mulțumire norodul înşiruit pe-o parte şi pe alta a uliței.

Îi urmau o ceată mică de oşteni, cu dulămi măslinii, îmblănite, avînd coifuri pe cap şi la brîu săbii lungi, care înconjurau careta, căptuşită cu urşinic argintiu, în care se aflau mireasa, Ileana, şi jupîneasa Alexandra, soția de-a doua a vistiernicului, prin care şi acesta se înrudea cu fostul voievod Barnovschi.

Careta duruia pe pămîntul uscat, caii tropoteau şi Miron se uita din cînd în cînd, cu plăcere, spre naşul său de nuntă Iordache, acela care veghease cu străşnicie asupra avutului familiei Costin în timpul lipsei acesteia din țară şi o adăpostise la reîntoarcere.

Cîte suferise bătrînul, ca şi fratele său Toma, dar nu se încovoiase. Rămaşi alături de Vasilie Lupu pînă în ultimele clipe ale domniei acestuia, amîndoi fuseseră pedepsiți de noul voievod Gheorghe Ştefan. Acesta îi trimisese la Buciuleşti, împreună cu frumoasa doamnă, de origină circaziană, a înaintaşului său, Ecaterina (de care şi încercase „să-şi rîdă", fără să izbutească) şi cu fiul lor Ştefăniță, „însemnat" la

nas, tot de el, ca să nu mai poată domni. Laolaltă îi urca pe o plută, noaptea, și-i amenința că-i îneacă în Bistrița, dacă nu destăinuie ascunzișul averilor lui Vasilie Lupu.

Vîrîndu-i după aceea în temniță pe amîndoi frații, i-a încredințat marelui armaș, Hăbășescu, să le taie capetele.

Atîta că norocul le sta de veghe. Aflînd Constantin postelnicul Cantacuzino vestea despre primejdia în care se găseau Iordache și Toma, a alergat la noul domnitor muntean, Constantin vodă Șerban. Și un trimis grabnic, Badea Bălăceanu, căruia după aceea i s-a zis, pentru vrednicia lui, Ușurelul, a sărit pe-un bidiviu și, călărind o zi și-o noapte neîntrerupt, a ajuns la timp în Iași, cerîndu-i lui Gheorghe Ștefan crutare.

Voievodul moldovean s-a învoit și-acuma iată-l pe Iordache călare, lîngă mire, așteptînd întîlnirea la Tălpălari cu-același domn Gheorghe Ștefan și doamna lui Safta, care au dorit să fie și ei de față la nuntă.

Ileana, tot subțirică și palidă, ca și în urmă cu cinci ani, cată spre Miron prin ferestruicile caretei. Și el, de cîte ori își întoarce fața, îi zărește ochii.

Trecute sînt nesăbuitele pofte ale regelui Cazimir. Pofte pe care, fără blînda ocrotire a reginei și neobosita strajă a lui Miron, poate și le-ar fi împlinit. Își amintește de goana, călare, într-o noapte, prin pădurile de lîngă Novosilca Nowa. Poiana scăldată de lună. Și ei, îmbrățișați, jurîndu-și dragoste veșnică. Întoarcerea fetei în țară, spre a fi ferită de alte primejdii, și, în sfîrșit, îngăduința de căsătorie a voievodului.

Clopotele de la Tălpălari bat. Alaiul pătrunde în ograda bisericii.

Miron își așteaptă în tindă mireasa sprijinită de brațul nașii. Este atît de turburată și palidă, încît se clatină. Ieri, sîmbătă, au sosit la casa ei, după datină, pețitorii, în frunte cu Toma Cantacuzino. Apoi s-au înfățișat doi tineri boieri, vornicii mirelui, cu bradul. Ea a înfășurat bradul într-un fir de mătase roșu, și-a înfipt în vîrful lui un măr poleit. De una din crengile de sus a agățat o bucată de azimă, de alta o năframă

albă țesută cu mărgăritare și de o a treia un mănunchi verde de busuioc, acesta trimis de mire. Iar astăzi, în zori, au sosit surorile lui Miron, Marghita, Sîrbca, Todosica și Velica, s-o pieptene și s-o îmbrace. Surorile au cîntat : *Să fie de azi mireasă, să stea cu împăratul la masă* și *De trei ori, pe după masă, să scoatem floarea din casă.*

Au urmat apoi datinele adusului apei de la fîntînă, într-o găleată de-argint, și al trimiterii cămășii de mire, cămașă țesută și împodobită de ea însăși în șapte zile însorite și șapte nopți cu lună.

Sînt amîndoi înaintea altarului, le sînt unite mîinile și astfel vor rămîne pînă la capătul vieții.

*

Și iată îi apare în minte chipul fostului mare vistiernic Iordache Cantacuzino, nașul său, în cele mai din urmă zile de domnie ale lui Vasilie Lupu.

Se află lîngă jîlțul lui Vasilie vodă și se roagă pentru viața învățatului pîrcălab de Soroca Ștefan.

— Doamne, îi grăiește Iordache. Greșește și cel mai înțelept dintre înțelepți. S-ar putea să fi greșit și Ștefan. Dar nu cumva osîndirea pîrcălabului de-a fi adus de la Soroca la Hotin pentru a fi dat chinurilor și morții, sub învinuirea de necredință, este tot o greșeală ?

Vasilie Lupu vodă, mare, gros, smolit la chip, înveșmîntat în cabaniță de jderi și abia încăpîndu-l jîlțul, tună :

— Schilod îi e trupul, gîrbov, ghebos și cucuiat la cap, asemenea trebuie să-i fie și sufletul.

— Sub o haină urîtă se poate ascunde cel mai fără de cusur trup, a îndrăznit vistiernicul, și într-un cap cucuiat s-a născut cea mai strălucitoare minte.

— De înțelepciunea lui nu mai am nevoie, s-a mîniat și mai rău Vasilie Lupu, ci de credința sa !...

Cu-aceasta, domnitorul și-a sfîrșit vorba, iar, peste cîteva zile, pîrcălabul Ștefan, pe drumul dintre Soroca și Hotin, și-a pierdut, în tina drumului, viața, sub su-

lițele unor călăi al căror nume nu se cuvine a fi uitat, acela de Hînțeștii.

Alt mult cunoscător a toate cărturar, Nicolae Milescu. A dobîndit învățătură la Școala patriarhiei din Constantinopol cu mulți dascăli vestiți, precum Cariofilis ori neîntrecutul Vlasios. Vasilie vodă, într-o scrisoare adresată țarului Moscovei, spunea despre el că este „un învățat în stare să-i răspundă la orice întrebare". Cunoaște limbile elină, latină, slavonă, greacă, turcă nouă și, bineînțeles, română. A citit, a tradus și a scris nenumărate cărți de filozofie, teologie, istorie și altele. I-a slujit cu pricepere pe Gheorghe Ștefan, Gheorghe Ghica și Ștefăniță Lupu — pe care poporul l-a numit Papură vodă, deoarece în domnia lui a fost o asemenea foamete, de mîncau cei de jos, în loc de pîine, papură, măcinînd-o uscată.

Dar Ștefăniță Lupu l-a urît, de la o vreme, foarte pe învățatul Nicolae Milescu, care nu numai o dată își arătase mîhnirea sa pentru felul cum necoptul și flușturaticul fecior al lui Vasilie Lupu călca în picioare omenia, necinstea fetele și nevestele dregătorilor, ori își bătea joc de boieri. Între altele, îi silea să-și încalece fără de frîie bidiviii, pe care apoi îi îmboldea, pentru ca să-și azvîrle în tină călăreții și boierii să-și sfărîme capetele.

Și, învinuindu-l pe Milescu de-a fi trimis, într-un băț sfredelit, cărți în care se plîngea despre purtarea lui și-l chema în ajutor pe Constantin Basarab din regatul Poloniei, a pus de i s-a retezat nasul chiar cu hangerul său.

Călărește în oastea lui Istratie Dabija, al cărui pîrcălab de Hotin este. Au fost porunciți moldovenii în tabăra otomană, pentru războiul cu austriecii, și făcînd un mare ocol, prin Țara Românească, spre Orșova, au ajuns și la Turnu Severin.

Prin apa limpede a Dunării, foind de mulțimea nemaivăzută a peștilor, zărește ruinele podului împăratului Traian.

Valul lui Traian, Podul lui Traian, pretutindeni urmele împăratului Traian, pe pămîntul stăpînit înainte de daci : Moldova, Transilvania, Banat şi Ţara Românească.

Îl bîntuie o furtună de întrebări, dorinţe şi hotărîri.

„Începutul acestor meleaguri, al moldovenilor, muntenilor, ca şi al celor din ţinuturile de peste munţi, purtători ai numelui de *români*, şi cum au sălăşluit dintotdeauna aici, de multă vreme mă frămînt să scriu. Să-ncep osteneala aceasta, după atîtea veacuri de la împăratul Traian, se sperie gîndul. Dar şi a lăsa acoperite de ocara minciunilor atîtea lucruri din trecutul nostru ar însemna, pentru inima mea, o nespusă durere. Aşa că *biruit-a gîndul* de a mă apuca, în sfîrşit, cînd voi avea destulă linişte — mai tîrziu — de trudă şi-a scoate la lumină izvorul din care toţi se trag. Pentru că laolaltă un singur neam sînt. Şi în acelaşi timp toţi s-au născut. Iar celor care doresc să afle cum şi-n ce fel, mai vreau să le arăt şi în ce parte de lume se află Moldova, care-i sînt hotarele, ce limbă vorbesc locuitorii săi şi cine a sălăşluit în cele mai depărtate vremuri în ţinutul acesta. Ar putea spune cineva că este mult prea tîrziu ca, după atîtea sute de ani, să izbutesc a scoate la lumină izvorul. Dar aceluia ce-ar rosti asemenea cuvinte, eu i-aş răspunde că tocmai de-aceea a lăsat puternicul Dumnezeu scrisul : iscusita oglindă a minţii omeneşti. Ca să putem afla, cu ajutorul său, cele petrecute de mult şi să cuprindem în cuget întîmplări depărtate, ce nu pot fi zărite cu ochii. Homer, Plutarh, Titus Liviu şi alţii n-au reuşit să scoată la iveală atîtea taine despre prăbuşirea Troiei, războaiele regelui Filip, ale lui Alexandru Macedon şi din istoria Romei ? În ce-i priveşte pe viitorii mei cititori, le voi dori ca, după atîtea cumplite încurcări pe care le-am trăit şi le vom mai trăi, puternicul Dumnezeu să le dea liniştea năzuită şi timpul de a se cufunda în paginile pentru ei scrise. Deoarece eu unul nu cunosc o alta mai frumoasă şi mai de folos zăbavă, în toată viaţa omului, decît cititul cărţilor. Şi-aceasta, mai ales fiindcă, prin cele scrise,

aflăm nu numai cele petrecute de mult, ci înţelegem şi învăţăm şi cum ar trebui să ne purtăm în viitor."

Miron Costin era cum nu se poate mai bucuros. Cărturarii români scoteau din ce în ce mai sus capul în lume. Mărturie stăteau scrierile din ultima vreme: *Molitvelnicul,* tipărit la Cîmpulung-Muscel, unde Udrişte Năsturel alcătuise cele dintîi stihuri, în limba slavonă, la stema Ţării Româneşti şi domnilor Basarabi; *Pravila bisericească* tălmăcită de Mihai Moxa din limba slavonă, cea dintîi carte în limba română tipărită în Ţara Românească; *Cartea românească de învăţătură* (Cazania) a mitropolitului Varlaam, menită „către toată seminţia românească" şi-atît de răspîndită în toate ţinuturile locuite de români; *Cartea care se cheamă răspunsul împotriva catehismului calvinesc,* întîia carte românească de dezbatere teologică, în al cărui cuvînt de început, autorul, tot mitropolitul Varlaam, susţinea cu tărie unitatea de neam a românilor din Transilvania cu cei din Ţara Românească şi Moldova; *Cartea românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe,* cea dintîi culegere de legi tipărite la Iaşi în limba română; sora muntenească a acestei cărţi, *Îndreptarea legii,* tipărită la Tîrgovişte (tălmăcită pe limba noastră de Evstratie logofătul şi Daniil Andrei Panonianul sau Ardeleanul); *Imitatio Christi* tălmăcită din latineşte în slavoneşte de învăţatul cărturar muntean Udrişte Năsturel care, în predoslavie, dovedeşte fără putinţă de tăgadă înrudirea limbii române cu cea latină; *Viaţa Sfinţilor Varlaam şi Ioasaf,* tălmăcită tot de Udrişte Năsturel din slavoneşte în româneşte; *Noul Testament,* tălmăcit la Alba Iulia prin grija mitropolitului Simion Ştefan, acesta cerînd cu tărie o limbă care să poată fi înţeleasă de toţi românii deopotrivă, oriunde s-ar găsi ei sălăşluiţi; *Triodul penticostar,* cu predoslavia tot a lui Udrişte Năsturel, îmbogăţită cu o mulţime de cugetări ale unor scriitori greci şi romani; glosarul slavono-român al lui Mardarie de la Cozia, cu peste 4 500 de cuvinte; *Letopiseţul Ţării Româneşti,* alcătuit de cronicarii de la curtea lui Matei Basarab; culege-

rea de legi *Approbatae constitutiones* din Transilvania. Pe lîngă acestea, *Letopisețul Țării Moldovei* al înaintașului său Grigore Ureche și cele trei scrieri trimise lui de prietenul din depărtare Nicolae Milescu: 1) *Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre,* tălmăcită de-a dreptul din grecește după Atanasie al Alexandriei, cea dintîi lucrare în limba noastră din marile opere bizantine; 2) *Vechiul Testament,* tălmăcit în românește după Septuaginta, căreia i se adăugase și întîia scriere filozofică tălmăcită în limba română; 3) *Despre singurul țiitorul gînd* (din Peri autokratoros logismou) și, în sfîrșit, 4) *Ecrit d'un seigneur moldave sur la croyance des grecs. Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens,* cea dintîi scriere a unui român tipărită la Paris.

Multe dintre acestea, de fapt aproape toate, Miron și izbutise să și le dobîndească. Dar adunarea lor nu fusese un lucru ușor. Pentru unele cheltuise bani grei, lipsindu-se, adeseori, de multe lucruri trebuincioase, iar pentru altele fusese nevoit să facă, în schimb, și mai costisitoare daruri. Dar adăugarea acestor scrieri la cele mai dinainte din biblioteca sa — fie că acestea se datorau tot unor cărturari români sau deseori străini: elini, latini, ruși, polonezi, greci, ori din alte neamuri — îl făcea să se simtă atît de fericit, încît nu se putea stăpîni, ori de cîte ori pătrundea în odaia de lucru, să nu le mîngîie cel puțin din ochi. Scrierile, manuscrise sau tipărite, originale ori în copii, erau puse pe șase polițe de lemn scump, rînduite frumos de-a lungul pereților, pe sub icoane, pînă în dreptul ușii, dar îi plăcea să ia în mîini numai cîte una, de fiecare dată alta, să și-o așeze înainte pe masă și s-o țină așa un timp, pînă se sătura s-o privească. Îi cerceta legăturile, grosimea și culoarea foii, mărimea și forma dată de alcătuitor. Și numai după aceea se apuca s-o citească.

Ziua se așeza în jîlț, în dreptul ferestrei. Lua cartea în mîini și fiece foaie, pe care o întorcea, o pipăia

mai înainte, îndelung, cu buricele degetelor, ca trupul unei ființe femeiești iubite.

Apuca una cîte una și le da mai departe cu părere de rău, fiindcă se despărțea cu greutate de fiecare dintre ele. Și orice rînd citea îl pătrundea în adînc.

Citind, simțea o desfătare fără pereche, iar timpul trecea cu cea mai mare grăbire. Nu auzea nimic din cele care se petreceau fie în restul casei, fie în afara ei. Iar cînd Ileana — fiindu-i nespusă milă de ochii lui, în ceasurile tîrzii din noapte, aproape de zori — îl ruga să-i îngăduie a sufla în lumînare, numai de hatîrul ei se învoia, însă cu un oftat dureros.

Pe lîngă această plăcere, o mai avusese, în decursul anilor, și pe aceea de a intra, cînd și cînd, în chilia episcopului Dosoftei. Acolo își citeau unul celuilalt cele din urmă pagini scrise și își împărtășeau sumedenii de gînduri. Erau ca niște frați.

Satul Bărboși, unde își avea Miron conacul, nu era departe de Roman (străvechiul tîrg moldovenesc închinat Sfîntului Dumitru, pe care domnitorul Roman I Mușat îl lărgise și-l înfrumusețase, dîndu-i numele său, și pe care apoi Ștefan cel Mare îl întărise, clădind pe malul stîng al Siretului, în locul unei cetăți vechi de lemn, cetatea nouă de piatră, Sînmedru ori Smedorova).

Fie că se întorcea de la Iași, de la Hotin sau Suceava, fie de la război, poruncea să i se-aducă armăsarul. Avea un armăsar roib, dar cu picioarele albe și botul alungit, pe care îi plăcea să gonească. Armăsarul îl cunoștea, și cît își simțea stăpînul coborînd din pridvor, întorcea capul și necheza. Îi mîngîia puțin grumazul cu palma și calul sforăia mulțumit. Prindea frîul din mîna lui Pîrvu și-i sărea în spinare.

Roibul — pe care numai Miron îl hrănea, cînd era la Bărboși, nelăsîndu-l la această treabă nici măcar pe Pîrvu — începea să tropotească nerăbdător.

Miron își vîra picioarele în scări și lăsa frîul liber. Armăsarul trecea ca o furtună pe lîngă iaz (iazurcan, cum îl numeau slujitorii) și pe lîngă livada de peri (părul fiind fructul cel mai plăcut lui Miron). Urca, în galop, colina și, cînd ajungea sus, ochii săi negri ca

smoala azvîrleau scîntei. Se năpustea spre vale, străbătînd pădurea Feleştilor, parcă nu-n goană, ci-n zbor, ieşea pe lîngă Fîntîna Arhanghelilor, făcea o cotitură şi da, de-a dreptul, în drumul ce venea de la Piatra şi ducea spre Roman.

Ieşea la ţărmul rîului Moldova, lîngă Vama Veche şi satul Cotu Vameş. Trecea podul reconstruit cu meşterii de pe moşia lui. Urca pe ţărmul dimpotrivă, unde se găsea drumul ce ducea-n Roman. Ieşea, cît ai clipi, în faţa episcopiei, a cărei biserică măreaţă, cu hramul Sfintei Vinere, fusese ctitorită de Roman I Muşat, zugrăvită de Alexandru cel Bun şi reînnoită de Petru Rareş.

Bătea la porţile din lemn întărite cu drugi straşnici de fier. Călugărul de strajă şi-arăta chipul la ferestruica porţii. Şi cît îl zărea pe Miron, se grăbea să-i deschidă.

— Preasfinţitul episcop i-acasă?

— Acasă, luminăţia ta.

Miron, pe cînd era pîrcălab de Hotin, se străduise pe lîngă voievodul Gheorghe Ştefan, la sfîrşitul celei de-a doua domnii a acestuia, pentru înălţarea bunului său prieten, Dosoftei, de la simplu monah în rangul de episcop de Huşi, de unde, în anul următor, trecuse la Roman.

— Nu poate fi altul mai vrednic şi mai cunoscător de bună carte ca el, îi grăise Miron, într-un ceas prielnic, stăpînului ţării.

Acum, în a doua domnie a lui Gheorghe Duca — alături de care hălăduise în Divan, sub stăpînirea lui Dabija — Miron Costin, mare vornic al Ţării de Jos, dobîndise ceva mai mult răgaz pentru scris decît înainte.

Roibul îi mai îmbătrînise şi copitele nu-i mai săltau aşa de sprintene. În schimb, căpătase o simţire aproape omenească. Şi, dacă Miron se apropia de el, îşi smulgea frîul din mîinile lui Pîrvu şi îşi alipea fruntea de pieptul lat al stăpînului, gemînd încetişor.

— Dragul de el, şoptea Pîrvu. Atîta că nu poate grăi. Încolo-i ca un om.

Cărturarul încălecă, fără să mai sară în şa ca în trecute vremi. Zilele acestea urma să împlinească treizeci şi opt de ani. Nu mai era băiatul de-odinioară, nici tînărul care-avusese, la reîntoarcerea în Moldova doar jumătatea acestei vîrste. Timpul trecuse, luîndu-i, ca şi roibului său, zburdălnicia, dar făcîndu-l să crească nu numai în puterea trupului, ci şi-n aceea a minţii. Trecuse prin rangurile de sluger, pîrcălab de Hotin, mare comis, mare paharnic, mare vornic al Ţării de Sus şi ajunsese mare vornic al Ţării de Jos.

Gheorghe Duca vodă, în cea de-a doua domnie, mai crud şi mai nedrept decît în cea dintîi, pe el îl avea la inimă. Aceasta, pe de-o parte, pentru că fostul tejghetar grec într-o dugheană din Iaşi, făcut la început aprod, numai fiindcă avea o înfăţişare chipeşă, şi ajuns, cu vremea, mare vistiernic, rîvnea să aibă o domnie la fel de împărătească precum fusese aceea a lui Vasilie Lupu, iar Miron, cu mintea şi învăţătura lui, îi împodobea curtea. Şi, pe de alta, fiindcă doamna Anastasia — fiica Dafinei, soţia lui Dabija vodă — femeie de-o rară frumuseţe, domnea în Moldova, pare-se, în aceeaşi măsură ca şi bărbatul său, ba uneori, poate chiar mai mult decît el. Iar doamna nu putea îndura să ştie în preajma ei nevestele boierilor. Singură jupîneasa Ileana, sfioasă şi retrasă, Anastasiei doamna îi căzuse dragă.

Aşa stînd lucrurile, trufaşul Gheorghe Duca şi doamna lui îi copleşeau pe Miron şi Ileana cu toată mila lor. Ba încă, uneori, se învoiau ca Miron să rămînă mai îndelungată vreme la conacul Bărboşi şi să se preocupe cu scrisul.

În ziua aceasta de primăvară, abia întors din Iaşi, după ce luă în gură cîteva îmbucături, Miron îi ceru lui Pîrvu să-i pregătească roibul.

— Ce s-a întîmplat ? se îngrijoră Ileana. Numai că te-ai întors — bănuiesc c-ai pornit din Iaşi odată cu revărsatul zorilor — şi te găteşti de drum ?

— Alerg să-i duc o veste lui Dosoftei !

— Ce veste ? Nu-mi poţi destăinui şi mie ? se alintă Ileana.

— Dosoftei se va muta la Suceava. Și, în același timp, în Iași...

— Pentru ce? Cum?

— Va fi noul mitropolit al țării.

Ileana îi împresură grumazul. Abia îi ajungea la umăr și fu nevoie să se înalțe pe vîrfuri, ca să ajungă.

— Mă bucur pentru tine și pentru el!

Pîrvu înșeuase calul și Miron se ridică în scări. Ileana rămase în prag făcîndu-i semne de drum bun. După aceea, călărețul și roibul se văzură pe dîmb, în lumina vie a amiezii și se pierdură în văi.

În chilia sa — o cămăruță spoită în alb și fără alte lucruri înăuntru, în afară de o laviță scundă și tare de lemn, acoperită cu o scoarță de lînă, cenușie, veche, macedoneană, moștenită de la maica sa, Misira, o masă lungă de brad, un scaun și o icoană — Dosoftei trudea încă la tălmăcirea în românește a *Psaltirii*.

O tălmăcise la început în scriere obișnuită și-acuma se silea ca anumite părți ale ei să le așeze în stihuri.

Înainte de a-i da marea veste, după ce se îmbrățișară, Miron îl întrebă, ca de-obicei, ce așternea pe hîrtie în acele din urmă clipe.

Dosoftei se așeză la loc pe scaun. Și Miron se lăsă pe laviță, ca să-l poată asculta mai în tihnă. Episcopul începu să-i citească:

La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acolo șezum și plînsăm,
La voroavă ce-ne strînsăm...

Miron își simți ochii umezi. Românul din Macedonia, Dimitrie Bărilă, izbutise să-i trezească în minte imaginea tuturor celor de-același neam cu ei, adunați de pretutindeni la sfat lîngă apa cea neagră a plîngerii, menită să le poarte în toate cele patru colțuri ale lumii durerea.

Psaltirea, această scriere a proorocului David, va oglindi, în stihurile ei — așa cum au fost și vor fi alcătuite de Dosoftei, sub veșmînt religios — de fapt, nu

altceva decît suferințele neamului și nădejdea lui într-o soartă mai bună.

Ce minte fără pereche și ce gînd minunat! Să trimiți în lume *Psaltirea* ca să străbată pămîntul și veacurile și să grăiască ea în numele românilor de oriunde ar fi ei.

Îi mărturisi lui Dosoftei la ceea ce cugeta și își arătă din nou încîntarea față de stihurile create de el.

N-am făcut nimic altceva, glăsui simplu Dosoftei, în afară de faptul că am reînviat în Psalmii lui David unele cîntece, pe care le-am ascultat în copilărie, de la păstorii români din Macedonia. Adevăratul întîi stihuitor moldovean, cărturar, ești doar domnia ta, nu te da înapoi, prietene mare vornic, atît prin poemul filozofic *Viața lumii*, din care mi-ai și citit, cît și prin celelalte rînduri, pe care ai binevoit să le așterni pe hîrtie, drept încheiere a *Psaltirii* la care trudesc și prin care m-ai cinstit pe neînsemnatul de mine.

Vorba ar mai fi durat încă mult, fiecare lăudînd osîrdia celuilalt, dacă Miron n-ar fi trebuit să-i dea, în cele din urmă, vestea adusă de la Iași.

Dosoftei, aflînd-o, căzu în genunchi, cu evlavie, înaintea icoanei, zicînd:

— Dumnezeu mă-ncearcă!

Toaca începuse să bată. Clopotele sunau și ele, vestind vecernia. Călugării, înveșmîntați în anterie negre, înșiruiți pe potecă, se îndreptau spre biserică.

VIII

În clopotnița bisericii Sfîntul Neculai domnesc, zidită de Ștefan cel Mare la Iași, spartă de patru laturi, s-a urcat hogea. Și — prin cîntecul său tărăgănat: „Alah e unul singurul Dumnezeu și Mahomed e profetul său!" — îi cheamă pe credincioșii mahomedani la rugăciune.

Este pentru întîia oară, în Țările Românești, cînd hogea cutează să-l slăvească pe profet din turla unei biserici creștine, mai ales cînd această biserică e zi-

dită de cel mai mare domnitor al Moldovei. Locuitorii Iaşului se cutremură, se închid în locuinţe şi încă îşi mai astupă urechile.

Iată pînă unde a îndrăznit împărăţia şi cît s-a coborît Moldova.

Ştefan cel Mare sigur că se zvîrcoleşte în mormînt. Vor ţine minte veacurile această nemaipomenită nelegiuire.

Mitropolitul Dosoftei s-a rugat îndelung la icoane, apoi a hotărît :

— Această biserică, avînd hramul Sfîntului Neculai, a fost greu pîngărită de necredincioşi. Porţile ei vor fi de astăzi înainte zăvorîte mult timp şi, sub cel mai groaznic blestem, nu va mai călca înlăuntru nici un picior de creştin.

Cumplite întîmplări trăieşte de la o vreme ţara! Cînd Duca vodă s-a urcat a doua oară în scaun, ţara avea belşug cu de toate. Dar domnul, cu grecii din Rumelia care l-au înconjurat, s-a apucat de jaf. Birurile au sporit pînă nu le-au mai putut îndura nici ţăranii, nici tîrgoveţii şi nici unii boieri. Aceasta a făcut norodul să se ridice cu armele, urmîndu-i pe Hîncul şi pe serdarul Durac. Ce-a urmat se cunoaşte bine. Fără ajutorul turcilor şi tătarilor, chemaţi cu mare grabă, praful şi pulberea s-ar fi ales de vodă. Aşa numai norodul a plătit iarăşi toate ponoasele. Şi acum lui Mahomed al IV-lea i-a venit poftă să dobîndească de la leşi Cameniţa. Şi-a hotărît pentru aceasta să treacă prin Iaşi. Întîi, coborînd pe la Nicoriţa, a ajuns în tîrgul boilor şi a descălecat în cîmp, adăpostindu-se sub saivane, întîmpinat fiind de voievod şi boieri, care l-au călăuzit prin oraş, întinzîndu-i sub picioare fîşii de atlaz şi tafta. Măria sa Duca vodă i s-a închinat şi l-a rugat să primească din parte-i cîţiva armăsari arăbeşti cu întreg tacîmul pe ei, un lighean cu ibric de argint şi alte lucruri de mare preţ. A doua oară, împăratul s-a urcat pînă la Mînăstirea Cetăţuia, de unde preasfinţitul mitropolit Dosoftei apucase să plece la timp. Şi tot de-atunci cîntă hogea la Sfîntul Neculai, spre ruşinea Iaşilor şi-a Moldovei.

— Măria sa Duca te cheamă să vii grabnic, îi aduce lui Miron porunca un ceauş spătăresc. Se plînge celor din jur că ai lipsit prea mult.

— Voi pleca mîine dimineaţă! Ştie c-am fost bolnav?

— Ştie, însă măria sa te ceartă, zicînd că boala domniei tale stă în ceasloavele pe care le tot citeşti şi în hîrţoagele umplute cu însemnări. Şi să laşi toate acestea la o parte şi să te întorci în grabă.

Tunurile turceşti trecînd spre Cameniţa. Fel de fel de tunuri, unele mai mici, dar altele atît de mari, încît a fost nevoie să fie înjugaţi la fiecare cîte optzeci de bivoli.

Şi oaste cîtă frunză şi iarbă.

Şi oameni din norod, moldoveni, care le strigă leşilor la hotare: „Fugiţi că vin peste voi turcii, în frunte cu sultanul Mahomed..." Dar ei n-ascultă. Unii rîd. „Basme! De unde să răsară pe-aici sultanul Mahomed? Sultanul stă-n serai cu cadînele. Nici nu gîndeşte la noi!..."

Şi şleahta polonă în neînţelegere. Nici pe noul lor crai din dinastia Vasa, care-a urmat lui Cazimir, regele Wisniowieki, nobilii nu-l ascultă, şi nici pe marele lor hatman (viitorul rege), pe nume Ioan Sobieski.

Cine să-i mai înţeleagă?

Plimbîndu-se, va lua sultanul Mahomed al IV-lea cetatea Cameniţa, poarta Poloniei.

Şi s-au mai auzit în acel an două lucruri de minune, care-au luat răsuflarea oamenilor.

Mai întîi, în bisericuţa unei mînăstiri de sub poala cetăţii Hotin, a lăcrămat o icoană a Maicii Domnului. Şi lacrimile sale picau într-o tipsie care fusese anume aşezată acolo.

Şi-al doilea, cînd a căzut cetatea Cameniţa, starostele ei, Volodiovschi, intrînd în pulberărie, a aprins cremenea şi şi-a dat foc. Şi a ars starostele, de s-a făcut cenuşă, mai bine decît să cadă rob al învingătorului.

Şi iată că aflînd despre moartea lui Volodiovschi, mi-am amintit de Seneca. „Quae sit libertas quaeris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus, fortunam in aequm deducere."*

Pentru fiecare împrejurare cei vechi aveau cîte o vorbă înţeleaptă!

„L-am văzut pe Duca vodă, din toată mărirea în care se găsea, cu cîrpa neagră pe umăr, luat mazil cu toţi ai lui şi trimis peste Dunăre, la Ţarigrad.

Gîndul că domniile moldovene sînt în fiece clipă la voinţa altora din afară îmi este de neîndurat.

Se va schimba oare, vreodată, ceva şi din această cumplită stare de lucruri? Şi cum? Şi cînd?"

„M-a trimis măria sa Ştefan Petriceicu la vizirul Ahmet Küprüli, pe cînd se găsea încă la Nistru, ca să stăm laolaltă de vorbă despre treburile Moldovei şi ale împărăţiei.

M-a poftit vizirul să stau şi mi-a cerut să-i mărturisesc cinstit dacă ne bucurăm sau nu de biruinţa otomană asupra Cameniţei.

I-am răspuns că mă tem să-i grăiesc adevărul.

Küprüli a zîmbit.

— Te-nţeleg; dar te poftesc cu toate acestea să-mi mărturiseşti fără de nici o frică. Cum cugeţi domnia ta şi ce cred moldovenii?

Să-i fi destăinuit că nu putem să ne bucurăm de nici o biruinţă a turcului, asupritorul nostru, n-ar fi fost cîtuşi de puţin înţelept. Vizirul şi-ar fi luat înapoi vorba şi cred că mi-ar fi retezat capul. Aşa încît, după ce-am stat cîteva clipe pe gînduri, i-am grăit:

— Noi moldovenii n-avem nimic împotriva să se lăţească împărăţia. Vizirul s-a înveselit. A bătut din palme după dulceţi. Fără cît...

— Fără cît? s-a mirat vizirul.

---

* „Întrebi ce e libertatea? A nu fi sclavul nici unui lucru, nici unei necesităţi, nici unei întîmplări, a coborî soarta pînă la tine".

— Numai peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească.

Mă gîndeam că și pentru aceste puține cuvinte, vizirul se va mînia. Dar, oricît mă încerca teama, nu mi-am putut înfrîna cuvintele.

Numai că vizirul, împotriva așteptărilor mele, a zis :

— Drept ai grăit ! Te înțeleg deplin...

A rîs și a bătut mai departe din palme.

Robul arap ne-a adus dulcețile și Ahmet m-a îmbiat să le gust. Am înghițit cu noduri, am sorbit apa rece, dar în acest timp vizirul n-a-ncetat să vorbească.

Ce pusese la cale ? Să lase la Hotin o oaste otomană care să stea de strajă cetății Camenița, pe întreg timpul iernii.

— *Cum socotești ?* E bine ?

Cugetam, îngrozit, la prăpădul și jalea pe care le-ar lăsa ienicerii sultanului, pînă la sfîrșitul iernii, în satele moldave. Așa că m-am grăbit să-i răspund :

— A sta într-un singur loc oștirea otomană nu-i cu putință.

— Pentru ce ?

— Pentru că țara e săracă și n-ar putea răzbi s-adune merindele trebuincioase oștii. Și-ar flămînzi ienicerii. A-i răsfira prin sate iarăși nu-i bine, deoarece așezările noastre sînt rare și, cînd ar năvăli leșii, i-ar răpune ușor. Așa încît socot că-i mai cu cale să se retragă oștirea împărătească dincotro a venit și noi ne-om ruga de leși, fiind aceștia creștini ca și noi, să nu ne strice țara. Și-așa o trece iarna fără de pagubă.

Cînd m-am întors la domnie, unii boieri din Divan au cîrtit că sfatul n-ar fi fost bun. Pentru că, ziceau ei, leșii n-au să ne-asculte rugămintea. Și chiar dacă n-or fi în țară turcii, tot se vor năpusti cîteodată, ca lupii. Așa, fiind otomanii în cetatea Hotin, se mai temeau de ei. Însă eu le-am răspuns, arătîndu-le ce suferință grea ar îndura norodul, căruia ienicerii le-ar lua, fără cruțare, femeile și copiii. Iar unii dintre ei ar rămîne-n Moldova, unde li-i tare bine, pentru tot

restul vieții, plodindu-și și urmași, noi stăpîni pentru-ai noștri.

S-a hotărît ca sfatul să rămînă astfel cum îl dădusem eu!"

Vestitori repezi, cu sulițele ridicate, purtînd în ele flamura craiului polon, spulberau în copitele cailor zăpada. După nenumărate ploi, ninsese, pe neașteptate, mult, și drumurile erau troienite.

Regele Wisniowieki de Vasa, după cucerirea cetății Camenița, socotită pînă atunci de nebiruit, se învoise să semneze pacea cu Mahomed al IV-lea. Îi lăsa prin această pace sultanului Podolia, dar făcea dependentă de el partea de asfințit a Ucrainei. Nobilimea polonă nu primi însă această rușinoasă pace, încredințîndu-i marelui hatman al Coroanei, Sobieski, îndatorirea de a redobîndi, în primul rînd Podoliei, libertatea.

Hatmanul Ioan Sobieski era un destul de priceput conducător de oaste.

La 11 noiembrie 1673, după o bătălie crîncenă, izbutește să-l biruie, la Hotin, pe renumitul Husein pașa.

Și vestitorii lui goneau acum pe toate drumurile, pînă la Roma și la împăratul Germaniei, înștiințîndu-i de biruința sa și cerînd ajutor ca să-și desăvîrșească lucrarea.

Boierii moldoveni se găseau la Iubănești, în cortul lui Ștefan Petriceicu vodă care, cu oastea sa, încerca să se apropie de aceea a leșilor, cînd vestitorul anume trimis la ei sosi în tabără.

Ningea cu fulgi mari, grei, dar care se topeau de îndată și înnoroiau din ce în ce mai mult drumurile. Frunze veștede, ude, mai spînzurau prin copaci și codrul, care unea Tătărășenii, satul și moșia lui Petriceicu, de Iubănești, era întunecat. Ziua se apropia de amurg și bucătarii începuseră să fiarbă păsatul de mei pentru masa de seară.

Petriceicu vodă, primind vestea, se învioră.

— A bătut ceasul, zise el, să trecem pe față de partea leșilor. Să ne unim puterile și să-i izgonim din Moldova, pentru totdeauna, pe turci și tătari.

Miron Costin se ridică de pe lavița, acoperită cu-o blană de oaie, pe care sta.

— Măria ta, zise el. Dorința aceasta noi o nutrim de mult. Numai că, pe cît avem știre, oștile panului Sobieski sînt mult prea slăbite. Și, chiar cu ajutorul nostru, n-ar putea duce mai departe războiul. O ciocnire cu turcii numai i-ar zădărî. Pe urmă, panul s-ar întoarce în Lehia, iar noi am rămîne aici, cu turcimea pe cap, plătind oalele sparte. De-aceea, noi, dregătorii, avem îndatorirea să-ți dăm sfatul cel bun, ca să nu se părăduiască țara, dintr-o nesăbuită pornire a panului Sobieski. Eu însumi țin la dînsul și-l prețuiesc din inimă, dar pun mai mare preț pe binele Moldovei. Îngăduie-ne ca, dintr-o dată, să ne ascundem prin păduri familiile. Să nu ni le poată lua tătarii și ienicerii. Și, pe urmă, ne-om mai gîndi și ne-om mai sfătui ce trebuie făcut...

Vodă Petriceicu se mîniase. Barba lui ascuțită îi tremura. Se ridicase-n picioare, cu topuzul în mînă. Cortul se descheiase din copci la intrare. Și, prin deschizătură pătrundea vîntul. Cei doi halebardieri vegheau. Miron vorbise tare. Nu se putuse opri, deși era cunoscut în Moldova ca un om stăpînit.

Îi trecu prin minte gîndul că Petriceicu, atît de supărat cum era, va da pe loc poruncă să i se taie capul, mai cu seamă că boierii erau de partea lui. Se vedea asta limpede din cîte își tot murmurau între ei.

Petriceicu, negru la față ca scrumul, bătu din picior :

— Peste cam două ceasuri plecăm să ne-ntîlnim cu leșii. Mă veți urma cu toții !

Miron știa din bătrîni că, în viață, fie că te înfricoșezi sau nu, urmarea faptelor tale este aceeași, deci e mai bine să ai curaj. Așa încît îi răspunse lui Petriceicu :

— De laudă este pentru fiecare domn moldav să fie de partea creștinilor, însă cu multă chibzuială, deoarece, altminteri, în loc să-i aducă folos țării, i-ar putea pricinui pieirea. Și fiindcă nu-i dorim pieirea, fie că-ți este voia, fie că nu, noi nu ne vom lăsa pămîntul și casele să ni le robească dușmanii. S-a închinat

apoi lui vodă: Să fii măria ta sănătos! şi-a ieşit, urmat de toţi marii boieri, în afară de hatmanul oştirii, pe nume Hăbăşescu, şi cîţiva boieri mărunţi.

Simţea încă sub frunte arsura privirii lui vodă cînd părăsise cortul. Şi Petriceicu, se vedea, ar fi dorit să-i scurteze de capete pe cei nesupuşi lui. Dar nevoia împlinirii îndatoririi faţă de ţară îi fusese lui Miron mai puternică decît teama. Şi se simţea cum nu se poate mai mulţumit de-această biruinţă asupra lui însuşi.

Petriceicu vodă a pornit singur din Iubăneşti spre întîlnirea cu leşii, iar Miron a poruncit să vină un căpitan al lui, pe nume Gheorghiţă Mitre, pe care l-a trimis în ţară cu ştiri boierilor Costache Gavriliţă, cumnatul său, şi Alexandru Buhuş, cumnatul lui Duca vodă. Iar pentru slujba aceasta îndeplinită cu sîrg şi iuţeală, acel căpitan Gheorghiţă Mitre a fost după aceea boierit şi înălţat în rangul de postelnic al doilea.

IX

Ileana lucrează la gherghef împreună cu-o seamă de femei şi de fete, cele mai pricepute din sat.

Se înserează şi-au fost aprinse făclii în toate cele patru laturi ale încăperii. Cusutul înaintează cu spor. Una dintre fete, aceea a postelnicelului Dobre, Tudora, urmează să se mărite curînd cu băiatul cel mare al lui Pîrvu. Flăcăul este cuminte, harnic şi slujeşte în cetatea de pe Siret a tîrgului Roman. Curînd, băiatul avea să se întoarcă acasă şi-atunci trebuia să aibă loc nunta.

Fata, frumoasă coz, subţire şi rumenă ca un măr dat în pîrgă, abia aşteaptă ceasul cel fericit al nunţii. Dar fetele o îmboldesc cu vorba:

— Şi dacă flăcăul tău, Pătru, o fi-ndrăgit între timp altă fată?

— Şi dacă te-a uitat?

— Cîţi flăcăi, pîn' la urmă, nu-şi încalcă făgăduiala?

Tudora, deşi tare pe credinţa iubitului ei — se îndrăgeau de mici — simte, totuşi, o-nghimpătură în inimă.

„Şi dacă-o fi aşa? Dac-or şti fetele ceva?"

— Pătru-i flăcău de ispravă, o mîngîie Ileana pe fată. N-ai nici o îndoială, Tudora.

— Da' pentru ce să am?

Obrajii însă-i ard şi-n ochi îi scînteiază lacrimi, iar, uneori, împunsăturile în pînză şi le face pe dos.

— N-ai nici o grijă, Tudora!

Ilenii îi vine să rîdă. Copila lua glumele nevinovate-n serios. Şi o vedea că era aproape gata, gata să plîngă.

Deodată, dinspre pădurea de fagi şi de frasini, care se-ndeasă pe culmi, de-a lungul celor cinci iazuri legate-ntre ele salbă, se-aud chiuituri, urmate de strigătele-năbuşite şi mînioase ale unor bărbaţi şi ţipete speriate de fete.

— Ce este? Ce se-ntîmplă? Ileana se ridică din jîlţ. Fetele şi femeile se saltă şi ele de pe scăuieşe.

— Să fie tătari, ieniceri, cazaci ori joimiri?

— Dar cum să fi străbătut ţara nesimţiţi de nimeni şi să fi ajuns pîn-aici?

Jupîneasa, deşi firavă la trup, avea o fire bărbată. Dete poruncă:

— Alergaţi, fetelor, şi chemaţi-l pe Pîrvu.

Între timp, ieşiră-n pridvor.

Pîrvu sosi într-un suflet.

— Nu-nţeleg nici eu ce se-ntîmplă!

— Orice-ar fi, pune drugii la porţi şi vezi să se vegheze pe laturi.

Slujitorii, adunaţi în ogradă, călăuziţi de Pîrvu, alergau care încotro, căutîndu-şi armele: suliţele, topoarele, arcurile şi cîte-o sabie ici-colo.

Ileana, cu fetele şi femeile se strînseră ciopcă.

— N-ai grijă, jupîneasă Ileană, o încredinţează Pîrvu. Avem pe lîngă noi oameni vrednici, iar gardurile şi poarta sînt bine întărite şi cu străşnicie vegheate.

— Să fie precum spui.

Copila lui Pîrvu începuse să tremure.

— Mi-e frică, jupîneasă Ileană.

— Nu-ți fie, fata mea.

O prinse pe după umeri, s-o ocrotească, așa cum și pe ea, într-o seară de Crăciun, o ocrotise, ca o mamă, regina lui Cazimir.

Într-acestea, chiuiturile și țipetele creșteau. Tropotele sălbatice ale unor cai în galop răsunau. Fierberea se simțea în valea dintre cele două culmi, acolo unde se răsfirau căsuțele, unele oarecum întemeiate, iar cele mai multe sărăcăcioase, ale sătenilor din Bărboși.

Și, deodată, dinspre cea de-a doua culme, încă departe, se ivi ceata destul de mare a călăreților.

— Nu sînt tătari, nici ieniceri, nici cazaci, nici joimiri, o înștiință, pe Ileana, Pîrvu, care se urcase, între timp, repede, pe scărița ce duce-n foișor și cerceta de-acolo, cu palmele streașină la ochi, zarea.

— Dar ce sînt, Pîrvule?

— Sînt moldoveni, jupîneasă!

— Și ce e-n asta rău, de te-ai mîhnit deodată așa?

— Mi se pare că vin bezmeticii de feciori ai lui Antonie vodă, jupîneasă. Nu știi cîte blestemății au mai făcut și fac?

În ogradă se lăsase tăcere.

Cîteva fete începuseră să plîngă, strîngîndu-se între ele ca niște mieluțe ce știu sau bănuiesc că vor fi înjunghiate.

Ceata de călăreți se-apropiase. Unii dintre ei ocoleau, de-a dreapta și de-a stînga, șanțurile și parapeții ce-nconjurau ograda, căutînd vreun loc mai potrivit prin care să pătrundă. Alții se înghesuiau la porți.

— Pentru ce nu deschideți?

Glasul celui care întrebase era răgușit și limba i se împleticea.

Ileana îl recunoscu. Era cel mai năzbîtic dintre toți feciorii lui Antonie vodă, pe nume Alexandru.

— Aici se află conacul marelui logofăt al Moldovei, Miron Costin! îi răspunse din pridvor Ileana, cu vocea ei slabă. Poate că n-ați știut.

Miron Costin, fost mare vornic întîi al Țării de Sus și apoi al celei de Jos, fusese ridicat de Antonie

vodă ca mare logofăt. Adică era boierul cu cel mai înalt rang din Divan, după domn.

Antonie vodă Ruset era, de-altminteri, un domnitor bun, atîta cît, fireşte, putea fi bun un cîrmuitor cu depline puteri, ce nu avea de dat nimănui socoteală, în afară de Poartă.

Se purta cu blîndeţe şi, spre deosebire de alţii, nu pusese noi biruri.

Avea şi-o înfăţişare plăcută. Chipul îi era rotund, înconjurat de-o barbă moale, creaţă, roşcată. Cugeta pe-ndelete, cu multă chibzuială. Şi oriunde găsise, la urcarea în scaun, măsuri păgubitoare luate de domnii de dinaintea lui, cerca să-ndrepte lucrurile, pe cît îi sta-n putinţă.

Un singur cusur avea, însă acesta îi supăra pe mulţi. Şi nu numai dintre poporeni, ci chiar dintre boieri.

Feciorii domnului erau prea fluşturatici. Şi se dădeau în stambă oriunde se găseau. Iar cel mai zvăpăiat şi mai fără ruşine era tocmai acest Alexandru, care se găsea acuma la Bărboşi. Se mai chema şi Draco, însă cei din popor îl numeau „dracu" pentru destrăbălările şi răutăţile lui.

Se înhăitase cu mai mulţi feciori de mazili. Şi goneau laolaltă, călări, prin Moldova, stricînd ogoare, vii şi livezi, străbătînd sate şi tîrguri, pătrunzînd şi-n conace. Acolo desfăceau beciurile. Porunceau, cînd le sta în putinţă, lăutari. Şi nu se lăsau niciodată înduioşaţi de lacrimile femeilor sau fetelor frumoase ce le erau pe plac.

Unii boieri sau tîrgoveţi se plîngeau mai apoi la domnie, însă vodă Antonie, în asemenea împrejurări, din prea multă dragoste pentru feciorii săi, nu mişca nici un deget.

— Lăsaţi, am să-i cert, le răspundea celor care veneau să i se plîngă. Iertaţi deodată asta şi dumneavoastră. Aşa e tinereţea. N-o ştiţi ? Şi nu uitaţi că şi domniile voastre aţi fost vreodată tineri...

Dar vodă nu-i certa şi nici nu se silea să-şi mai strunească feciorii, mai ales pe Draco, faţă de care avea cea mai de neiertat slăbiciune. Iar lucrurile mergeau mai departe, la fel, spre marea supărare a

celor cu casele călcate și nevestele ori femeile necinstite.

Acest Alexandru Draco-Ruset beizadea, cu-o ceată de besmetici asemenea lui, călări și amețiți, înconjuraseră cu îndrăzneală și conacul din Bărboși al lui Miron. Și îi cereau Ilenii să poruncească deschiderea porților.

— Aici se află conacul marelui logofăt al Moldovei ! repetă Ileana.

În timpul cînd vorbea, din mică și slăbuță precum era, Ileana părea că se înălțase. Purta un veșmînt vișiniu cu blăniță de vulpe la gît, măcar că era vară. Era însă o vară răcoroasă și bătută de ploi. Perele din livadă se coceau. Și mireasma lor dulce îmbălsăma văzduhul.

— Jupîneasă Ileana, glăsui bețivanul de Draco, ian privește aici ! Un călăreț din spate ieși puțin în față și Ileana zări, în vîrful unei suliți, o flamură domnească. Nici văzînd semnul acesta nu vrei să ne dai drumul ?

Bețivanul rîdea. Mai hohoteau și alții. Din livadă veneau adieri. Păsărelele se strîngeau la cuiburi, ciripind somnoroase. Și caii tropoteau.

— În această curte, mai spuse Ileana, numai unul singur are dreptul să poruncească. Și-acesta este soțul meu, marele logofăt al Moldovei. Și numai lui mă-nvoiesc să-i deschid.

— Dar marele logofăt știe și chiar domnia sa ne-a sfătuit să poposim peste noapte aici, mai minți bețivanul.

Ileana rămase pe gînduri.

„Și dacă-o fi așa ? Să aibă oare Draco, chiar atîta curaj ca să rostească asemenea cuvinte în numele lui Miron ?"

— De ce nu v-a dat un înscris ?

— Înscris ? Avem !... Avem !...

— Avem ! mai strigară și alții.

— Ți-l arăt cînd intrăm în ogradă !

Ileana se pierdu. Și săvîrși greșeala de a-i da poruncă lui Pîrvu să le deschidă poarta. Cu firea ei curată, nu își putea închipui că un fecior de domn ar fi în stare de o asemenea înșelătorie în casa celui mai mare dregător al țării.

Pîrvu, care nu ieșea din cuvîntul Ilenii, desfăcu porțile și Draco și ai lui pătrunseră în ogradă.

— Doresc să văd înscrisul!

Ileana se apropiase de calul pe care se afla Draco.

— Înscrisul? arată el spre ceilalți. Am făcut cu ei un înscris și-o prinsoare că în această noapte facem popas și benchetuim în conacul marelui logofăt.

— Așa e!... Așa e!... strigară bețivanii. Și ce ne poruncești, beizadea?

— Descălecați!... Și domnia ta, jupîneasă, se îndreptă el spre Ileana, poruncește să ni se deschidă beciul.

Ileana rămase dreaptă, privindu-l țintă pe Draco. Nu se temea de el. Singura grijă i-era pentru fete. Și Draco, cu obrajii roșii și ochii tulburi, își plecă fruntea.

— Dă-le să mănînce și să bea, îi porunci lui Pîrvu. Dar numai în ogradă nu în casă. Și, voi, fetelor, veniți împreună cu mine.

— Fetele să rămînă aici și să ne slujească! bîigui Draco.

— Fetelor, veniți împreună cu mine!

În soția lui Miron se trezise deodată toată mîndria Movileștilor, al căror strămoș îl slujise pe Ștefan cel Mare, care dăduse țării atîția domnitori și se încuscrea cu cele mai însemnate familii din Moldova, din Țara Românească și din Polonia.

Fetele și tinerele femei o luară înainte. Și Ileana își chemă slujitorii. Le ceru să zăvorască pe dinăuntru conacul și să-l apere la nevoie.

Alexandru-Draco privea năuc, fără a îndrăzni s-o urmeze ori să dea vreo altă poruncă.

Acestea toate se petrecuseră seara, cînd luna doar își arătase un colț, deasupra pădurii. Și, tot atunci, un călăreț se strecură prin spatele conacului, trecu înot prin iaz și intră în pădure. Își împunse, cu călcîiele,

calul în pîntec şi o porni în galop. Ajunse la Roman şi-l căută pe Pătru, la cetatea de pe Siret.

Pătru încălecă şi porni, în cea mai nebună goană, spre Iaşi.

Drumul din Roman pînă în capitala ţării era, potrivit stării timpului, cam de vreo şapte ceasuri, pentru un călăreţ bun, dar Pătru ajunse numai în trei şi jumătate.

Străjerii de la porţile oraşului, cînd auziră la cine se ducea — fără să ştie însă pentru ce, în afară de faptul că purta ştiri deosebit de grabnice — îi dădură drumul să treacă.

Sosi în Uliţa strîmbă, Uliţă podită de Miron cu doi ani înainte, şi care, în vremea aceea, alături de Uliţa mare, era cea mai frumoasă şi îngrijită din capitala ţării.

Miron, cînd auzi c-a venit Pătru, se ridică de pe laviţă, unde stătea să citească. Tocmai se vestea miezul nopţii. Aprozii de tîrg, cu făcliile în mîini, străbăteau uliţele :

— Dormiţi fără grijă. E linişte şi pace ! E linişte şi pace !

Cerul era spuzit de stele şi luna strălucea zîmbitoare. Numai copacii, uşor înfioraţi de un vînticel rece, foşneau, încetişor. Părea, într-adevăr, că-i linişte şi pace. Numai în sufletele lui Miron şi Pătru izbucnise furtuna.

Cu un mănunchi de călăreţi după ei, cei doi zburau către Bărboşi.

Ce se va fi petrecut între timp ?

Miron vrusese, la început, să fugă pînă la palat şi să-l înştiinţeze, despre ce se întîmpla la conacul lui, pe Antonie vodă. Dar totul ar fi durat prea mult. Pînă să se trezească vodă şi pînă să ia o hotărîre — şi cine ştie ce hotărîre ar fi luat — timpul ar fi trecut. Iar Ileana era în primejdie. Cu feciorul lui vodă cine-ar fi cutezat să se pună ?

Marelui logofăt i se părea că armăsarul fuge prea-ncet. Goneau totuși ca niste năluci, și ceilalți călăreți abia se țineau după ei.

— Mai repede!... Mai repede!...

Orașele și satele se ștergeau. Drumurile își schimbau înfățișarea. Pădurile se iveau și piereau. Iar din luna bogată și aurită de astă noapte nu mai rămăsese decît o umbră străvezie și rece.

Ajunseră la Roman, lîngă episcopia în care prietenul lui Miron, Dosoftei, nu mai sălășluia de mult. Trecură rîul Moldova, pe malul căruia voievodul Dragoș vînase bourul. Intrară în drumul spre Piatra, urcară dealul Feleștilor, tăiară în două pădurea, pe la fîntîna din scorbură, și iacătă conacul.

Porțile erau deschise vraiște, iar făcliile ardeau în ogradă cu toate că venise dimineața de mult. Pe mese se vedeau talgere cu resturi de bucate și urcioare cu vin. Dar nici urmă de Draco ori călăreții lui.

Or fi plecat cu toții?

— Ileană! strigă Miron, alergînd spre pridvor, urmat îndeaproape de Pătru.

Ușa cea mare și grea se deschise și Ileana ieși. Nu i se întîmplase nimic. Pîrvu și slujitorii stătuseră toată vremea de strajă, cu armele în mîini, la ferestre și uși, apărînd vitejește cinstea stăpînului.

Bețivanii ceruseră fetele, iar Alexandru o dorea pe Ileana. Dar mai mult nu îndrăzniseră. Se mulțumiseră să jefuiască beciul, cămările cu bucate și cuhnia de vară.

— Și unde au plecat?

— S-au năpustit spre sat! răspunse mohorît Pîrvu.

— De-acolo au răsunat pînă mai adineauri țipete, îi desăvîrși Ileana cuvintele lui Pîrvu. Țipete de femei...

— Dar n-am avut cum să le dăm ajutor!...

Miron se întoarse spre cal și le făcu semn slujitorilor să-l urmeze. Pîrvu și cîțiva credincioși ai conacului încălecară de-asemenea și porniră spre sat.

În sat mai mulți bărbați amărîți sprijineau gardurile. O femeie bătrînă plîngea, bătîndu-și pieptul cu pumnii.

— Arătați-ne unde se găsesc!

— Aici, și-aici, și-aici, și colo!...

— Ridicați-i din așternuturi și-aduceți-i pe toți în fața mea, tîrîndu-i de plete, porunci marele logofăt celor care-l urmaseră. Numai pe feciorul lui vodă cruțați-l, dar luați-i straiele.

Miron avea o fire lipsită de cruzime, dar în clipele acelea simțea în el pornirea de-a nu cruța pe nimeni dintre răufăcători.

Gemînd, văitîndu-se și încercînd să scape, bețivanii fuseseră scoși de prin casele oamenilor și azvîrliți în drum. Și fiecare își primea pe spinare tainul. Bieții țărani, urgisiți, i-ar fi sfîșiat în bucăți.

Dar Miron îi opri. Vroia să-i ducă, mai departe, pe vinovați înaintea lui vodă. În sfîrșit, dintr-o casă, numai în albituri, se ivi Alexandru.

— Cine cutează? urlă. Oi fi domnia ta marele logofăt, dar află că eu sînt feciorul lui vodă.

— Nu cred! îi răspunse Miron. Coconul unui domnitor bun și drept, cum îl știu pe măria sa Antonie vodă, nu poate arăta în acest fel, mahmur, scos din casa unui țăran, rămas numai în cămașă...

— Din porunca domniei tale... Unde-mi sînt straiele?....

— ... murdar de faptele săvîrșite, după ce-a încercat să necinstească casa celui mai înalt dregător al părintelui său...

— Nu-i vei mai fi dregător...

— Nici nu doresc să-i mai fiu...

X

Ce se întîmplă?

Fusesem lungit, pînă mai adineauri, pe laviță, ca să mă odihnesc cît de cît înainte de plecare.

Cine m-a trezit?

„Tu, Ileană?"
„Nu eu, nu!"
„Dar cine? Nu văd pe nimeni!..."
„Nici n-ai să poţi vedea!...."

„Am auzit un glas. Mi s-a părut că m-a chemat cineva. Nu mi-am putut da seama dacă era de femeie sau de bărbat. Am bănuit că-i al tău şi vrei să mă trezeşti, ca să fiu gata de plecare.

M-am sculat. Dar lîngă mine nu era nici ţipenie. Ceea ce m-a uimit era întunericul care mă înconjura. Am bîjbîit, cu mîinile întinse, ca un orb, să-ntîlnesc lucrurile cunoscute şi astfel să ştiu încotro s-o iau. Căutam spătarul jîlţului, masa de lucru, pereţii, fereastra zăbrelită sau uşa. N-am întîlnit nimic."

— Pîrvule!...

Şi Pîrvu, care-mi răspunde şi la auzul celei mai mici şoapte de-a mele, de data asta, tace.

Ce să fie?

Unde sînt?

Să fi ajuns în ogradă? Dar cum am ieşit în cerdac şi cînd am coborît treptele? Ar fi trebuit să nimeresc între tufele ghimpoase de trandafiri sau în livadă. Să mă fi lovit de trunchiurile perilor.

Ştiu că e iarnă. Viscol. Dar viscolul nu mai urlă. Cu toate acestea mi-e frig. Tremur. Dinţii îmi clănţăne dureros. Mă bat peste piept cu braţele cruciş, fără să mă pot încălzi. Şi, totuşi, nu simt — dacă sînt cumva afară — gerul în toată tăria lui.

„Te-am strigat iar. Eram şi sînt încredinţat că tu ai să-mi răspunzi întotdeauna, de oriunde te-ai găsi, măcar în gînd."

„Fireşte. Aşa e!"

„Spune-mi, a venit vremea să mă pornesc către judeţul lui Cantemir voivoda, la dreptatea sau nedreptatea lui? Şi cine mi-a stricat prea puţina odihnă de care mă bucuram înainte de?... Era să spun moarte... Era să rostesc cuvintele: moarte, înainte de moarte...

Şi nu-nţeleg de ce şi cine mi-a adus în gură aceste înfricoşătoare cuvinte care m-au făcut uneori să mă clatin sau să-mi pierd răsuflarea. Ce uşor poate fi, cîteodată, să-i dai altcuiva moartea, şi ce greu este s-o primeşti tu! Şi cine mă călăuzeşte fără măcar să-l pot zări? Şi de ce sînt în beznă? O beznă adîncă, umedă, mohorîtă, în care nu răzbate nici cea mai neînsemnată rază. Nici mîna, cînd mi-o ridic, n-o pot vedea şi nici picioarele cu care calc şi mă-ndrept, orbeşte, către nu-ştiu-unde. Cine a dat această poruncă? Întotdeauna le-a fost urît oamenilor să aibă stăpîni, să asculte de poruncile altora. Mie mai mult decît altora şi astăzi mai mult decît oricînd. Am primit porunci de la sultani, regi, domni şi din partea altor stăpînitori ai pămîntului şi ai voinţei noastre. Le-am împlinit. N-am avut încotro. Aşa a fost alcătuită lumea. Dar niciodată cu plăcere. Nici măcar cînd au fost poruncile Cerului."

„Nu vorbi cu păcat..."

„Ţie cred că-ţi pot destăinui ce gîndesc..."

„În clipa asta, nu..."

„Pentru ce?"

„Pentru că fiece cuvînt... şi fiece gînd..."

„Din nou îmi aminteşti parcă de cineva pe care nu mi l-ai dezvăluit ca fiinţă..."

„Te-ndrepţi spre întîlnirea cu Domnul..."

„Înţeleg că nu e vorba de Cantemir."

„Cantemir nu mai înseamnă nimic."

„A murit?"

„Va muri, ca fiecare dintre noi. Şi va da socoteală de faptele sale, cele de priinţă sau rele, săvîrşite cu bună ştiinţă ori ba..."

„Atunci, mă duc înaintea lui Dumnezeu?"

„Da."

„A venit judecata de-apoi?"

„Încă nu!"

„Vor să dau socoteală pentru fapta lui Velicico?"

„Nu. Pentru-a ta."

„Care?..."

„Sărmane Mirone!"

„Tu unde eşti?"

„Aici, lîngă tine..."

„Nu te văd. Rămîi lîngă mine?"
„Da!"
„De e așa, nu mă mai tem."
„Teme-te, la judecata lui Dumnezeu nu te mai pot ajuta."

Treptat, treptat, ca într-o temniță cînd se apropie zorii, firișoare firave de lumină încep să se ivească.

Lumina crește, crește, mă învăluie. În jur încep să zăresc... pustiu... cenușă... poate nisip, așa cum am văzut cîndva, într-un vis. Dar dacă și acum mă găsesc într-un vis?

Ba nu. Nu e vis. Încep să deslușesc.

Fagi. Brazi. Pajiști. O potecă de munte întortocheată. Sus, între cele două ziduri fremătătoare ale pădurii, strălucirea albastră a cerului.

Sub boltă, plutind, două păsări mari, albe, cu aripile larg desfăcute.

Am început să ostenesc. Sudoarea îmi curge pe obraz gîrlă. Parcă era iarnă. Simt aroma îmbătătoare a pădurii, a ierbii. Ridic din nou capul. Cerul este atît de departe. Oare pînă acolo va trebui să urc?

„Nu!" îi răspunde pe neașteptate, gîndului, un glas.

Mă uit în jur. Iarăși și iarăși nimeni.

„Dar unde?"

Tăcere.

Zidul Mînăstirii Neamțu. Trec pe sub boltă. Biserica Înălțării, zidită de Ștefan cel Mare. Îi cunoșteam numele și, totuși, parcă l-aș auzi acum pentru întîia oară.

Înălțare? Ieșire din moarte. Se mai poate, oare, ieși din moarte? Prin ce?

„Prin adevăr!" îmi răspunde vocea necunoscută.

Am pătruns în biserică. Mă închin. Calc cu sfială. Recunosc crucea bătrînului călugăr Grigorie, devenit mitropolit al Moldovei. Jîlțul împărătesc al lui Ștefan cel Mare. Și icoana cu chipul lui Dumnezeu dăruită anul trecut, de Crăciun, de mine.

Îngenunchez.

„Am venit înaintea ta !"

Chipul a rămas în icoană, dar ființa lui Dumnezeu o zăresc lîngă mine în jîlțul împărătesc al lui Ștefan. Ciudat, mă așteptam ca Dumnezeu să arate altfel. Măreț, înfricoșător. Ori acela care se află așezat în jîlț seamănă mai mult cu un țăran bătrîn, ostenit, abia întors de la muncă. Mîinile mari, noduroase, și le-a răzimat pe genunchi.

„Măreția trebuie căutată în sufletul fiecăruia, răspunde gîndului meu Domnul — nu-n ceea ce se vede pe dinafară, veșminte aurite, podoabe și alaiuri — în binele pe care-l poți săvîrși."

„Îmi recunosc vina, Doamne !..." mărturisesc.

„Știi ce-a îndurat ?"

„Știu. Turcii l-au bătut, l-au chinuit. I-au dat sănghită tulpane subțiri și i-au tras pe gură, cu ele, mațele. Mai mare suferință nici că se poate. Și după ce i-au smuls o mie de pungi cu galbeni, i-au mai dat și foc casei sale din Țarigrad. De pîrît, așa precum știi, desigur, l-am pîrît eu ; hatmanul Alexandru Buhuș, cumnatul lui Duca vodă ; cumnatul meu, Gavriliță Costache ; Tudosie Dubău, fostul vistiernic și postelnicul Constantin Ciobanu. Antonie, deși grec, a fost un domnitor bun. N-a pus alte noi biruri, iar mie mi-a încredințat cea mai înaltă dregătorie. Dar fiii lui, Alexandru, Ion și Iordache, mîniau oamenii. Și mie Alexandru mi-a pătruns, prin înșelăciune și putere, în casă. Și, fără virtutea Ilenei, mi-ar fi necinstit-o."

„Tu, prin felul dibaci de a-l pîrî pentru isprăvile feciorilor săi, i-ai pricinuit, de fapt, căderea, chinurile și moartea. A fost o faptă creștinească ?"

„Răspunsul voi încerca să-l scot din inimă..."

„Ridică-te și grăiește !"

Am rămas în genunchi.

„Jur înaintea Sfinției Tale, și pe icoana care ți-am închinat-o. Cînd l-am pîrît pe Antonie vodă, n-a fost pentru céea ce îmi făcuse Alexandru Coconul. Doar eu fusesem acela care am spus, cu privire la moartea prin vînzare a lui vodă Gaspar Grațiani, că Domnul, ori bun ori rău față de noi, ne este dat prin

voia lui Dumnezeu şi se cuvine a fi ferit de toate primejdiile. Se înţelege însă că numai atît timp cît slujeşte pentru folosul ţării, chiar dacă nouă şi familiilor noastre nu ne-ar fi prielnic. Şi despre Antonie vodă, cînd s-a urcat în scaun, nu tot eu i-am scris prietenului meu polon, Marcu Matczynski, starostele de Grabowiec şi sfetnic apropiat al regelui Sobieski, că este un domn bun „omni pietate et zelo christiano praeditum virum"* ? După puţină vreme, m-am încredinţat că Antonie vodă, aşa pios cum era, urmărea, de fapt, să lase tronul moştenire feciorilor săi. Ori acest plan al său de-a întemeia o dinastie străină — şi nu atît de străină de sîngele, cît de năzuinţele celor pe care-i cîrmuia, sub ocrotirea turcilor — n-ar fi avut, după credinţa mea şi-a celorlalţi din sfat, altă urmare decît aceea de a preface Moldova în paşalîc turcesc. Am avut de ales deci între pieirea ţării şi înlăturarea din jîlţ a domnitorului ei. Aceasta ne-a făcut să-i urzim căderea, învinuindu-l Porţii nu pentru ceea ce ne durea cel mai mult, plănuita întemeiere a unei dinastii, sub flamura mahomedană, ci pentru răutăţile fiilor săi. Fără a bănui însă şi cît va suferi."

„În schimb, l-aţi cerut Porţii pe Gheorghe Duca vodă..."

„Un domn lacom şi rău, dar pe care nădăjduiam, prin trecerea de care ne bucuram înaintea lui, să-l putem îndrepta către cauza creştinilor. Visam şi-o înflorire atît cărturărească, cît şi pe tărîmul artelor, cel puţin la fel de bogată ca pe vremea lui Vasilie vodă. Şi, în ceea ce mă priveşte, mi-am dorit să izbîndesc o cît mai adîncă potrivire între ceea ce aşterneam pe hîrtie cărturăreşte şi între înfăptuirile mele ca dregător moldav. Deşi, mărturisesc, n-am izbutit totdeauna. Felurite împrejurări, ca şi prea destui oameni mi-au stat adesea împotrivă. Şi, dacă socoteşti, că-n gîndul, scrisul şi strădania mea am greşit, sînt gata să răspund. Pedepseşte-mă !"

Întreaga biserică a lui Ştefan cel Mare se potopise în lumină şi toaca începuse să bată. Iar împăratul ce-

---

* „Bărbat hărăzit cu toată pietatea şi zelul creştin".

rului își întorsese capul spre mine, zîmbind cu bună-voie. Dar, dintr-o dată, m-am pomenit din nou în mijlocul pădurii. Ședeam, alături de Dumnezeu, în iarbă, neîncetînd să-mi iau ochii de pe fața lui trudită. Niște gîze se zbenguiau în soare. Un șarpe, cu solzii argintii, se tîrîse pînă la picioarele noastre. Se ridică pe coadă și sîsîi un timp, parcă împlinind o închinăciune. Se lăsă apoi iar pe potecă și se ascunse-n ierburi.

„Prin neîntrecuta ta înțelepciune, s-au ivit toate minunile lumii", am spus.

„Nu, Mirone! Ar fi o neiertată greșeală să crezi una ca asta. Ș-acela care-ar îngădui să fie lăudat astfel nu merită încrederea oamenilor, orice nume-ar purta! Totul izvorăște din ceea ce-i veșnic adevărat."

„Adevărul e adesea nesocotit și călcat în picioare!"

„Va veni o zi cînd adevărul va îmbrăca armura. Minciuna va fi zdrobită. Și ceea ce-i rău nimicit..."

Razele soarelui se revărsau asupra pădurii. Am închis ochii. Și-atunci cînd i-am deschis eram singur. Mă cufundasem iarăși în beznă. Bezna aceasta adîncă și înfricoșătoare! Și-n frig! Așadar am visat.

„Ileană!... Ileană!..."

„Da, Mirone!..."

XI

„Despărțirile.

Mai întîi cele de la Hotin.

Tu, tînără, firavă și cu chipul rămas ca de copil, urcată în turn, îmi făceai semne cu năframa.

În cotitura de lîngă Dealul Mîndra, mai întorceam o dată capul. Rîul își scăpăra oglinzile la marginea dinspre răsărit a cetății. Iar tu te micșorai din ce în ce, pînă cînd nu te mai vedeam decît ca o pasăre cenușie poposită pe zid și, în cele din urmă, doar ca un punct luminos.

Plecam, păstrîndu-te în suflet ca pe-o stea, ce-mi însoțea drumul și-mi purta noroc.

Apoi plecările de la Iaşi spre Polonia. Temerile tale că ar putea încerca vreo paniţă să mă ademenescă. Imaginea acelei fete cunoscute la vîrsta de şaptesprezece ani. Şi cu cuvintele cu care mă-ntîpinai la înapoiere (cuvinte ce mă fac şi azi să surîd): „Parcă, parcă aş simţi şi-un miros de sălbăticiune străină".

Gelozia nu ţi-a fost însă întemeiată. Cred că ştii foarte bine. Iar în ce priveşte întîmplarea aceea, dintr-o noapte de după luptă, în ţinutul tătarilor, n-a fost decît o rătăcire de-o clipă, iscată dintr-o ispită prea mare şi fierbinţeala cărnii. Şi pentru ea mă dojenesc pînă astăzi. Dealtfel, am încercat să-mi plătesc greşeala, ajutînd-o pe micuţa cadînă, scăpată din haremul acelui han-tătar, să se întoarcă-n Transilvania, de unde fusese răpită.

Atîtea dureroase despărţiri! Şi mult prea scurte revederi. Şi iarăşi despărţiri.

Ţii minte cînd l-am trimis pe Pîrvu să te-aducă la Domneşti, ca să putem sărbători laolaltă Crăciunul acelui atît de învolburat an 7191 ?*

Trăisem în împrejurări grele.

Cu toate că marele vizir Cara Mustafa adusese cu el aproape două sute de mii de oameni — în afara oştilor Ţării Româneşti, Moldovei, Transilvaniei şi-ale tătarilor de la Crîm, cărora le poruncise să-l urmeze, iar comandantul apărării Vienei nici zece mii de luptători n-avea — biruinţa n-o putea dobîndi.

Eram deosebit de bucuros că Gheorghe Duca vodă mă asculta. Hapsîn, aşa cum îl ştii, oropsindu-l pe oricine putea, pentru aur, lucru pentru care devenise urît de-opotrivă, atît poporenilor, cît şi boierilor, se lăsa, în celelalte privinţe, destul de lesne îndreptat de mine.

Şerban Cantacuzino, domnitorul Ţării Româneşti, cel care năzuia, cu ajutorul Austriei, să dobîndească tronul şi coroana împărătească a Bizanţului, statornicise o bună legătură între Carol de Lorena, coman-

---

* 1683.

dantul oştilor imperiale, guvernatorul Beciului, Stahremberg, şi trimisul lui Leopold la Constantinopole, Kunitz, ţinut ostatic de turci.

Pornisem în douăzeci ale lunii Prier* din Iaşi, împresurarea Beciului se începuse la 14 ale lui Cuptor** şi ne găseam la începutul lui Răpciune***.

Iscîndu-se anumite bănuieli — fireşte, întemeiate, asupra domnitorului muntean, marele vizir a poruncit ca acesta să fie îndeaproape vegheat. O scrisoare a lui Kunitz îl prevenea, stăruitor, pe Cantacuzino, să fie cu ochii-n patru la fiecare pas.

Primind această veste din partea învăţatului stolnic Constantin Cantacuzino, noi, moldovenii, am hotărît să ţinem, în viitor, şi locul muntenilor, în ce priveşte legăturile cu Carol de Lorena şi Kunitz, şi deci, pe ocolite, cu Stahremberg, care se apăra în cetatea Beciului vitejeşte.

Am luat această hotărîre, pe-ascuns, împreună cu Alexandru Buhuş, marele vornic Costache Gavriliţă (cumnatul meu), postelnicul Constantin Ciobanu, paharnicul Ion Racoviţă şi comisul Catargiu. Dar, ca să putem avea mîinile libere, trebuia să-l atragem mai mult de partea noastră — spulberîndu-i şovăielile — pe Gheorghe Duca vodă.

Sarcina de-a sta de vorbă cu vodă mi s-a dat mie. Şi eu i-am arătat, pe cît cu putinţă mai limpede, că o înfrîngere a creştinilor va duce negreşit la preschimbarea ţărilor locuite de români în raiale. Şi tot asemenea se va întîmpla şi cu ţinuturile pe care Duca le cîrmuia, de la o vreme, în numele sultanului, fiind numit mare hatman al Ucrainei.

Punînd alături binele şi răul, precum i le arătasem eu, domnul, care-ar fi vrut să ia sub sceptrul său şi Transilvania şi Ţara Românească, alături de Moldova, s-a încredinţat c-aveam dreptate.

Aşa încît ne-a încuviinţat să întărim legătura cu Carol de Lorena şi Kunitz, punînd însă condiţia ca

* aprilie.
** iulie.
*** septembrie.

oamenii trebuincioşi să ni-i numească Buhuş, cumnatul său, care-i cunoştea cel mai bine.

Au fost aleşi şi trimişi trei oameni din însăşi straja hatmanului Buhuş. Oameni isteţi, de încredere şi buni cunoscători ai limbii otomanilor.

Unul dintre aceştia era zapciul Stanciu, cel trimis acum de Constantin Cantemir să m-aducă, de grabă, la Iaşi, la judecata lui.

Atîta că Stanciu a fost atras într-o capcană de către o iscoadă a vizirului Mustafa. Turcii l-au cetluit în lanţuri şi l-au supus la cazne. El apucase, ce-i drept, mai înainte de-a fi cercetat, să înghită răvaşele în care era vorba de legăturile lui Şerban Cantacuzino cu Carol de Lorena. Dar Duca se temea ca Stanciu, în timpul caznelor, să nu fi deschis gura în ce-l privea pe el.

Cu ajutorul unei căpetenii căzăceşti, cumpărată cu mult aur, îndrăzneţul hatman Buhuş a izbutit, în cele din urmă, să-l răpească pe Stanciu, în plină zi, din gropniţa unde, legat în ştreanguri, era ţinut de turci.

Numai că Duca vodă, mîniat pe zapciu fiindcă, lăsîndu-se prins, îl pusese pe el în calea primejdiei, i-a poruncit lui Buhuş să-i reteze capul.

Se înserase. Lucram la mine în cort, făcîndu-mi însemnări despre desfăşurarea războiului, cînd Stanciu s-a prăvălit la picioarele mele. Scăpase de sub paza seimenilor şi-mi cerea ocrotire.

— Boierule, plîngea, nu pentru mine-ţi cerşesc milostivirea, ci pentru puzderia mea de mărunţei, care rămîn fără tată.

Am fost încredinţat întotdeauna că teama de moarte este mai rea decît însăşi moartea. Iar osînditul era atît de îngrozit, încît m-am hotărît să înfrunt din nou supărarea voievodului şi să-l rog pentru viaţa lui Stanciu. Mai ales că se găsea de partea mea şi Buhuş. Faptul că Stanciu căzuse prins nu era vina lui. Fusese o întîmplare nenorocită. Deoarece — dincolo de ceea ce prevăzusem mai înainte noi — tătarul care ne făcea legătura cu asediaţii fusese sugrumat, tocmai în acea zi, din porunca lui Mustafa.

I-am arătat acest adevăr lui Duca și i-am reamintit că noi vom mai avea nevoie de Stanciu și-n alte împrejurări. Deoarece Stanciu trăise mulți ani la Țarigrad și cunoștea limba turcă mai bine decît mulți. Să mi-l încredințeze deci mie, l-am rugat pe Duca, și voi răspunde de el.

Vodă a încuviințat, însă cu mare greu. Mi-a dăruit viața lui Stanciu, dar cu condiția să-l păstrez lîngă mine, nu ca oștean, ci ca rob.

Eu n-am răspuns pe clipă nimic, pentru ca Duca vodă să nu se mînie și să se răzgîndească. Lui Stanciu i-am spus însă, în taină, să fie liniștit. Căci va rămîne lîngă mine tot ca un slujitor obișnuit, nu ca rob.

De bucurie, aflînd vestea cruțării, sărmanul Stanciu mi-a căzut în genunchi, mulțumindu-mi, cu lacrimi în ochi, pentru că, spunea el, le-am salvat viața atît lui, cît și soției și copiilor săi care, lipsiți de sprijin, sigur s-ar fi prăpădit. Și mi-a jurat că-mi va rămîne credincios în tot decursul vieții, punîndu-și capul pentru mine oricînd.

Mi-a rămas într-adevăr credincios pînă în ceasul cînd am căzut prizonier la Domnești, iar el a rămas liber, lîngă hatmanul Buhuș. Iar, cînd acesta l-a slobozit, a intrat în slujba domniei. Și l-ai văzut chiar adineauri cum, cu primejdia vieții, a-ncercat să mă scape, spunîndu-le lefegiilor că nu m-a găsit acasă și c-am fugit la Neamț. Bine faci, bine găsești. Atîta că eu n-am, de astădată, nevoie de binele pe care, din toată inima, dorește, pe cît se vede, și el să mi-l facă.

Dealtminteri, tot timpul cît am străbătut drumul, la înapoierea spre țară, după ce Cara Mustafa a fost zdrobit de Sobieski, Stanciu a rămas numai în preajma mea, slujindu-mă alături de Pîrvu.

Aflasem că Sobieski — cu toate cîte le făcuse Duca, urmîndu-mi sfaturile, pentru cauza creștinilor — îi dăduse, la reîntoarcere, domnia Moldovei lui Petriceicu vodă. În Petriceicu n-aveam încredere. Știam că-i repezit și fără chibzuială. Am scris chiar, odată, despre el vreo cîteva rînduri. Am multe însemnări, pe care le păstrez în sertarul de jos, pentru o carte viitoare. (Cum am și despre alții, despre Duca, Dabija,

Iliaş, Dumitraşco Cantacuzino şi, bineînţeles, Constantin Cantemir.)

Şi eu nădăjduiesc în Sobieski. Doresc ca laolaltă să-l înfruntăm pe sultan. Dar nu în orice timp şi oricum, jertfindu-ne norodul. Deoarece ţara socot că trebuie să ne fie, nouă celor care răspundem în cuget de ea, măsura de viaţă a tuturor lucrurilor. Iar Petriceicu vodă, potrivit ambiţiilor lui, se pregătea s-o azvîrle într-o atît de adîncă vîltoare, că, poate, niciodată n-am mai fi izbutit s-o tragem înapoi. Şi cine-ar fi pătimit, după aceea, nespus? Că domnii vin şi se duc, dar ţara rămîne, îndurîndu-le greşelile şi plătind din greu toate ponoasele pricinuite de ei.

Doamne! gîndeam în zilele acelea. Ce e mai nimerit să fac? Că nu sînt vremurile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremuri.

Otomanii se coborau încet, dar sigur, pe scara măririi. Vizirul Cara Mustafa fusese strangulat la Belgrad, din porunca lui Mahomed al IV-lea, drept pedeapsă că fusese învins de Sobieski. Dar fiarele rănite de moarte sînt mai primejdioase decît cele în putere. Noi aveam datoria să ţinem încă seamă de turci în tot ce făptuiam.

Avuseseră însă loc pe drum o seamă de întîmplări destul de neplăcute. Rătăciserăm mult. Iar toţi oştenii noştri, care plecaseră de-acasă în primăvară (şi-acum venise iarna), se simţeau osteniţi. Rău plătiţi şi flămînzi (Duca era zgîrcit), începuseră, rînd pe rînd, să se cam răzleţească.

Aşa încît văzurăm, pe-aproape de Crăciun, că nu se mai aflau lîngă noi decît cam două steaguri de lipcani şi-o ceată de seimeni.

În această împrejurare, Duca se înspăimîntă. Era ce-i drept şi cu picioarele umflate de podagră, iar doamna i se găsea la Brăila, unde se-adăpostise sub ocrotirea chipeşului voievod muntean Şerban Cantacuzino, întors şi el din război. (De care, dealtminteri, se legase cu o dragoste nelegiuită.) Şi-n cel din urmă sfat boieresc, voievodul ne îndemnă să fugim spre Focşani.

Aflîndu-i acest gînd, m-am ridicat, ca şi la Iubăneşti, sub Petriceicu vodă, şi m-am împotrivit.

— Măria ta, i-am spus. Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moşilor şi strămoşilor noştri! Şi n-are dreptul nimeni, şi cu-atît mai mult cineva din afară, a hotărî unde şi cît să stăm. Mai bine, ne-apărăm!

Nu ştiu cum i-oi fi rostit aceste cuvinte şi altele lui Duca. Dar domnul s-a cutremurat. Buhuş, care îl sprijinise pînă cu puţin înainte, şi-a schimbat părerea. Era un mare viteaz Buhuş şi un bărbat adevărat în tot ce făptuia, iar gîndul că l-ar putea socoti cineva fricos nu îl putea îndura.

S-a luat dară o nouă hotărîre. Aceea de a ne îndrepta spre Domneşti."

„Ne găseam în conacul întărit al doamnei Dafina, soacra lui Duca vodă. Trimisesem după tine pe Pîrvu. Şi tu sosisei împreună cu Ioniţă şi fiica noastră mijlocie, Teodosia.

Nu fusese uşor pentru Ioniţă şi Pîrvu să vă scoată din ţinutul stăpînit de Petriceicu vodă. Dar, în sfîrşit, aţi izbutit să veniţi şi eu eram fericit.

Tu şi Teodosia, îndată ce-aţi ajuns, aţi şi început să pregătiţi ospăţul de Crăciun, ajutate şi de soţia postelnicului Constantin Ciobanu. Şi nu v-aţi apucat decît voi trei, deoarece Alexandra, jupîneasa hatmanului Buhuş, nu izbutise să răzbată pînă la Domneşti. Se găsea încă pe drum.

În timpul acesta, noi — în temeiul unor lucruri văzute şi auzite de Ioniţă şi Pîrvu — am pus cele cuvenite la cale. Şi-anume am hotărît să zdrobim podgheazul trimis împotriva noastră de Petriceicu vodă.

Nu ne temeam de el. Şi nici, la drept vorbind, n-aveam de ce ne teme. La Domneşti hrană se găsea destulă. Şi cele aproape trei steaguri de lipcani şi seimeni (cam optzeci de lipcani şi şaizeci de seimeni), fără să fi fost mulţi, ne erau prea de-ajuns ca să ne apărăm.

După socotelile noastre, podgheazul ar fi urmat s-ajungă în satul Răcăciuni, în ziua de Crăciun. Dar

ca să nu se-ntîmple ceva neaşteptat, Buhuş îşi poruncise şi-o strajă pe-aproape de Siret. Straja era întocmită din doisprezece oameni şi-un căpitan lipcan, pe nume Muharecico. Aceştia, dacă ar fi simţit că se-apropie vrăjmaşul, urmau să ne-nştiinţeze. Şi-apoi, a doua zi — după ce i-ar fi sosit la Domneşti jupîneasa — Buhuş ar fi plecat şi el cu cele două steaguri de călăreţi lipcani. Şi-ar fi zdrobit podgheazul.

S-a întîmplat însă ceva care a răsturnat totul. Straja lui Muharecico a căzut în capcană şi, din toţi treisprezece lipcani, doar unul a scăpat. Ba încă şi mai mult, acest unul, scăpat, n-a mai nimerit drumul, şi cînd a ajuns, în sfîrşit, la conac, în Domneşti, podgheazul şi sosise. I-o luase înainte. Oştenii din podgheaz se grămădeau la porţi, în vreme ce lipcanii plecaseră buluc la o casă din sat, unde se plătea leafa în ziua de Crăciun. Iar Duca, Constantin postelnicul, eu şi Ioniţă tăifăsuiam, tihniţi şi fără nici o grijă, la masă.

Lipcanii, aflînd vestea că podgheazul a ajuns la conac, s-au risipit în grabă, care-ncotro. Şi, fiindcă îşi primiseră lefile, nu mai aveau nici o nevoie de noi. Nu-i vorbă că nici hatmanul Buhuş nu se-ntorsese încă. Astfel că n-au vrut să mai lupte şi au ieşit din sat.

Degeaba, cînd s-a-ntors, Buhuş a încercat, în toate felurile, să despresoare curtea. N-a mai fost cu putinţă. Seimenii, sătui de Duca şi osteniţi de drumuri, ne-au părăsit şi ei. Au deschis una dintre cele două portiţe şi leşii, cu cazacii şi cîţiva moldoveni — în total cam cinci sute — au pătruns în ogradă. Ne-au dezbrăcat pe toţi, luîndu-ne nu numai straiele cele bune, ci şi ce-aveam prin lăzi.

Pe Duca l-au legat fedeleş şi, cu toate că era bolnav de podagră şi cu picioarele umflate, l-au bătut măr. Pe urmă l-au azvîrlit într-o sanie, la care-au înhămat, în batjocură — cu hamuri de tei, vechi — un cal alb şi-unul murg. Şi toţi îl blestemau, mai ales moldovenii, pentru cîte rele făcuse şi cît îi jăcuise pe oameni. La început ne-au lovit şi pe noi. Şi, oricît ne-am luptat, am fost îngenuncheaţi. Norocul a fost numai că polcovnicul Constantin Turculeţ, care mă cunoştea

de mult și mă slujise într-un timp, s-a luat nu numai cu Bainschi serdarul de piept, ci și cu căpitanul polon Demidecki. Acestuia s-a grăbit să-i arate că eram mult prea bine văzut în Dieta polonă. Şi, sigur, va trebui să dea socoteală craiului Sobieski de felul cum s-a purtat cu mine.

Auzind de Sobieski, căpitanul leah Demidecki s-a înfricoșat și-a poruncit să ni se dea-înapoi, nouă, bărbaților, o parte din straie. Iar voi, jupînesele noastre, să fiți lăsate slobode, fără vreo stricăciune. Şi, în primul rînd, tu. Deoarece tocmai spre tine își întinsese brațele lacome, încă de la-nceput, căpitanul polon. Şi eu, cu toate că-i înfruntasem, cu deznădejde, n-am izbutit să te apăr destul.

După aceea, pe noi, bărbații, ne-au pornit, pe drum, spre Suceava.

Despărțirea aceasta, de la Domnești, Ileană, n-o voi putea uita pîn-la moarte..."

„Nici eu n-o pot uita..."

„Stăteai, cînd am plecat, încă desculță-n zăpadă și numai în cămașă, alături de Teodosia și jupîneasa lui Constantin Ciobanu. Şi te stăpîneai să nu plîngi."

„Cu inima plîngeam."

„Am simțit."

„Tot la fel ca atunci cînd plecam din Hotin, dar încă și mai tristă, mi-ai fluturat năframa."

„Şi, totuși, nu-mi dădeam destul seama ce mult mă va costa această despărțire."

„La drept vorbind, în ziua aceea de Crăciun, cele-ndurate ți-au înrăutățit pînă într-atîta boala, încît nu te-ai mai putut vindeca."

„Nu are însemnătate ce s-a întîmplat. Au trecut însă, din nenorocire, doi ani, pînă cînd, tot într-o zi de Crăciun, ne-am putut revedea. Şi cît de mult mi-ai lipsit în tot acest timp. Şi-acum... iată... Şi-acum... ne despărțim din nou... Cea mai grea despărțire din cîte le-am avut..."

„Nu ne vom despărți. Simt eu, Ileană, că nu..."

XII

Viscolul continuă să șuiere. Miron se ridică încet de pe laviță. Trupul și-l simte îngreunat, ca și cum prin vine i-ar curge, în loc de sînge, plumb.

I-e frig. Își strînge la piept feregeaua căptușită cu blăniță moale de miel.

Pîrvu s-a strecurat în odaie. Spinarea îi e mai aplecată ca de-obicei. A fost rănit de-o suliță în coastă, de mult, în ziua cînd, încă tînăr, și-a însoțit stăpînul, în vîrstă de numai optsprezece ani, în bătălia de la Berestecico.

A aprins o făclie. În încăpere, umbrele au început să joace zglobii pe pereții gălbui.

— Să mai fac și-o leacă de foc?

Obrazul lui de om bun s-a întors către stăpînul drag, pe care l-a slujit, în orice împrejurare, cu credință, la bine și la rău.

— Fă; n-ai decît să faci, deși eu voi pleca... Și nu știu dacă voi mai izbuti să mă-ntorc... Dacă nu-i voi urma lui Velicico...

Chipul lui Pîrvu s-a micșorat și fălcile i s-au strîns ca sub o mare durere.

— Ai să te-ntorci! Și totul va fi iarăși bine.

— Cum să mai fie bine? Mai poate fi vreun bine, Pîrvule, fără ea?

Pîrvu a dat la o parte cenușa. A pus surcelele frumos orînduite în cămin. A scăpărat din cremene și focul s-a aprins. Deasupra a așezat, cruciș, vreo cîteva bucăți de lemne.

— Pe fete le-ai vestit?

— Am trimis încă de-asară doi călăreți. Dar e tare departe și drumurile sînt nămețite.

— Măcar Teodosia...

— Jupînița Teodosia va sosi oricum, chiar și cu întîrziere.

— Preoții, vorbesc de ceilalți, din sate, au venit?

Viscolul suflă și în cămin focul a ridicat limbi roșii și albastre, care au început parcă să cînte. Pîrvu mai adaugă cîțiva butuci.

— Au venit. Fac pregătirile. Şi-n curînd vor începe slujba.

— Eu n-am să mai pot lua parte la slujbă. Să ai grijă de tot. Şi-n primul rînd de ea. Şi, dacă eu întîrzii, sau nu mă mai întorc, să-mi ţii tu locul. Să-i răsplăteşti pe preoţi !...

Caii nechează în ogradă.

— Să n-ai nici o teamă, stăpîne. Cu toate că te vei întoarce, sînt încredinţat, chiar mîine, porneşte liniştit. Orice-ar fi să se-ntîmple, voi săvîrşi eu totul întocmai precum mi-ai poruncit.

— Şi, dacă nici băieţii nu pot veni curînd, să-i dai socoteală Teodosiei. Ea este cea mai chibzuită dintre copiii noştri. Şi-avutul, ce se cuvine să se mai împartă între ceilalţi, este înşiruit pe hîrtie. Hîrtia e-n sertar. Mai e şi-o mînă de galbeni acolo. Aceia să-i dăruieşti, în părţi drepte, celor ce m-au slujit. A mai rămas şi-o datorie de 725 lei şi încă 3 parale. Mi i-a împrumutat vameşul Frangolea. Să se vîndă pămîntul de la Codrenii Noi. Şi să-l plătiţi pe vameş. Ţie ţi-am lăsat casa şi sfoara de moşie, cu pădurea şi iazul, din Valea Pătrăniţii. Şi, deoarece Stanciu s-a arătat spre mine, în împrejurarea aceasta, cu-atîta dragoste, îi las, pentru copiii lui, pămîntul de la Miroslava. Ca să mă pomenească, atunci cînd n-oi mai fi.

— Stăpîne, nu mai vorbi de asta. Îmi sfîşii inima.

Pîrvu, aproape cocoşat, a ieşit din odaie.

Miron cată împrejur şi prin minte-i trec iarăşi valuri de amintiri.

O revede întîi pe Ileana. Pe chipul slab poartă, încă de-atunci, pecetea galbenă a bolii. S-a apropiat de masa unde se află el şi-l urmăreşte cum scrie.

— Întreaga noapte, îl mustră, ai lucrat şi iar ai lucrat. Şi mă-ntreb... pînă cînd ?

— Mi-a rămas numai foarte scurt timp de lucru, Ileană ! Şi văd c-aş mai avea nevoie de cel puţin încă două vieţi ca să pot împlini cele ce-am plănuit.

L-a prins duios de gît şi l-a sărutat pe obraz :

— Dragul meu... Filemon...

— De mult nu mi-ai mai dat acest nume... Baucis...

Şi-a tras alături un jîlţ :

— Poate că Zeus... ori Dumnezeul nostru creştin... dar tu ştii bine, Mirone, că întotdeauna a fost aşa...

Focul arde cu vîlvătăi.

— Ştiu... Asta ştiu... a oftat.

— Tu n-ai avut aproape niciodată vreme să stăm laolaltă, de-ajuns, de vorbă şi uite, viaţa trece cu fiecare zi... cu fiecare ceas...

— Aproape a trecut, i-a răspuns, cuprins, pe neaşteptate, de-o neagră presimţire. Este ca focul acesta vesel ce arde-n cămin... Arde un timp... Se stinge...

— Dar alţii îl vor reaprinde, a grăit Ileana vioaie. Copiii, Mirone, Ioniţă, înţeleptul, slăbiciunea ta; Nicolae, care sigur te va urma în ale scrisului; Pătraşcu; fetele... Şi mai ales Teodosia... Poate nepoţii tăi sau chiar nepoţii lor...

— N-am linişte. N-am linişte. Cîte n-aş mai avea de scris? La cîte n-am cugetat în toţi aceşti ani? Dar uneori, aşa cum ştii şi tu, abia m-am aşezat la masă, cu cartea sau pana, abia de-mi adun gîndurile şi vine olăcarul. Azvîrl de-o parte cartea sau pana şi-mi încing sabia, ca să pornesc pe drumuri depărtate. Şi-acum, în orice clipă poate izbucni un război la care sînt dator să iau parte. Mă silesc, deci, să folosesc fiecare ceas bun de lucru şi fiece clipă...

Încă vorbea cînd s-au auzit, ca de atîtea alte ori, tropote de cai, glasuri şi sunete de arme.

— Ai văzut? a rostit. Ce ţi-am spus? Au şi sosit...

Ileana a sărit, bucuroasă:

— Să ştii că sînt băieţii. L-am visat pe Ioniţă azinoapte.

Miron zîmbea, cînd Pîrvu, ud de ploaie, deoarece era o zi rece şi umedă, s-a ivit în odaie.

— Boierule! Jupîneasă! A poposit la noi Constantin voivoda.

— Ai văzut bine? s-a întristat Ileana. Ne aşteptam băieţii...

— Am văzut foarte bine, din nenorocire, cinstită jupîneasă. Sînt şi Iordache Ruset, vistiernicul, şi Lupu Bogdan, hatmanul.

— Alerg să pregătesc masa. I-aproape de amiază. Şi cred c-or să prînzească voivoda şi boierii la noi. Abia pe urmă mă voi înfăţişa şi eu măriei sale...

— Bine, Ileană, du-te!...

S-a întors puţin din drum:

— Aş vrea să poruncesc... ştii că lui Constantin voivoda îi place să se-njunghie întotdeauna, pentru sine, un miel.

— Aşa e. Porunceşte.

Ileana a ieşit prin săliţa din spate şi Miron, după ce şi-a pus în ordine maldărul gros de foi de pe masă, s-a îndreptat spre uşă ca să-l întîmpine pe voivoda.

Cantemir, cu barba albă, îndesat, a urcat, sprinten, în cerdac, urmat de Iordache Ruset, care gîfîie, şi de Lupu Bogdan. S-a apropiat de Miron, în timp ce acesta i se pleca, dar nu prea adînc, înainte:

— Aşadar, iată-te, visătorule! Pe la curte nici nu mai vrei să dai...

— Dar nici nu mai sînt în sfat, măria ta.

Vodă tuşeşte încurcat. Iordache se mîngîie pe barba căruntă, ţepoasă, şi Lupu Bogdan se grăbeşte să-i desfacă, slugarnic, socrului său, voievodul, conteşul de pe umeri.

Oştenii domneşti s-au rînduit la porţi şi lîngă uşi, după datină. Iar slugile conacului gonesc care încotro, ca să pună totul în ordine, aşa cum le-a poruncit Ileana.

S-au adus apă proaspătă şi fîn pentru cai. Ploaia a stat, dar o pîclă roşiatică s-a lăţit peste zare. Şi vodă, la îmbierea lui Miron, a păşit în sala cea largă de la intrarea din mijloc.

— Vreau să-ţi cunosc încăperea de lucru! îi cere voivoda, cu glas puternic, fostului mare logofăt. Unde e?

Acesta stă împotrivă.

— Aici, dar mai bine-ar fi, măria ta, să intrăm în „arhondaricul" casei, aşa cum numesc eu odaia unde-mi primesc pe cei mai de cinste oaspeţi.

Numai că vodă stăruie şi Miron n-are încotro. Încăperea sa de lucru este un loc în care lui Miron nu i-a plăcut niciodată să pătrundă decît jupîneasa, co-

piii, Pîrvu şi cei legaţi de dînsul prin gînduri înrudite.

Aici a stat de vorbă, îndelung, cu blîndul mitropolit Dosoftei, cărturarul de mare faimă Nicolae Milescu, învăţatul călugăr iezuit Giovanni Batista del Monte, ca şi cu mulţi alţii asemenea lor. Aici s-au desfătat la îmbelşugatele ospeţe ale creaţiei cărtureşti, făurind mult îndrăzneţe planuri în vederea spulberării neîncetatelor ameninţări otomane asupra Moldovei şi-a întregii Evrope.

Vodă desface el însuşi clempuşul, pe care Miron, ieşind, l-a tras şi, cu pîntecul ţuguiat (care porneşte chiar de sub guşă şi barbă, sfîrşindu-se deasupra picioarelor vînjoase, dar scurte), împinge stăruitor în uşă.

Pătrunde în odaia umbroasă, în care domneşte o mireasmă dulce de miere, sulfină, pergament şi hîrtie.

Apropiindu-se de fereastră, la semnul lui Cantemir, ginerele său, Bogdan, desface obloanele.

O lumină albăstruie pătrunde înăuntru, făcînd să pălească strălucirea făcliei ce arde aici şi ziua.

— Urs şi sălbăticiune! mormăie vodă. Şi ceasloave... Cîte ceasloave... Şi pe masă atîtea hîrţoage! Ai şi-n sertare, nu?...

— Fireşte, măria ta!

— De ce tot aduni atîtea?

Marele logofăt dă din umeri:

— Îmi sînt de trebuinţă!

— Şi ce-ai mai scris acolea?

Cantemir arată cu degetul butucănos şi scurt foaia pe care Miron tocmai a lăsat să i se odihnească pana.

— Istorii, măria ta. Şi cugetări în legătură cu Moldova şi starea ei în lume...

Vodă îşi muşcă firele subţiri ale bărbii albe. Le mărunţeşte între dinţi şi le scuipă. Iar firele i se risipesc pe nădragii turceşti, de călărie, din piele roşie. Şi tot panului Sobieski gîndeşti să i le închini? Te-am mai mustrat pentru asta.

— Iar eu ţi-am tîlcuit că nu pentru cinstirea craiului am făcut-o, ci pentru slava neamului. Şi pe măria ta, care mărturiseşti că-ţi iubeşti ţara, te-aş ruga să mă ierţi şi să mă-nţelegi.

— Am înțeles ! Vodă se învinețise la chip. Dar, în sfîrșit, aceasta-i altceva. Deodată, cum ți-am spus, aș pofti să cunosc ce mai tot așterni pe hîrtie pe-aici. Vodă a început să răsfoiască lacom maldărul de hîrtii de pe masă. Scrii tot așa, rîde el mușcător, pentru viitorime ? Și tot așa ești gata să dai socoteală de cîte scrii ?... Mai ții minte ?

— Cum nu, măria ta !

— Da' eu cred că-i mai bine să ne dai seamă, încă de pe-acuma, și nouă...

— Dau și acuma seama...

— Și nu numai pentru ce scrii, ci și pentru ceea ce făptuiești...

Ia o foaie din maldăr. Se uită la slove ca mîța în calendar și, în cele din urmă, îi poruncește ginerelui :

— Citește tu, Bogdane, să aflăm și noi ce tot așterne pe hîrtie boierul nostru !

Lupu citește greu :

— „Cu acele trecute vremi pricepem cele viitoare !..."

— Ai înaintat, Lupule, nu se poate stăpîni Miron. Văd c-ai început să și silabisești slovele.

Cuvintele acestea sună — se mestecă în vorbă Iordache, privindu-l pe Miron chiondorîș, dar adresîndu-i-se lui vodă — la fel ca acelea ale lui Velicico, adresate măriei tale, cu cîteva zile-n urmă, la masă...

Voivoda s-a trîntit în jîlț, pufnind înfundat în barbă.

— Care cuvinte, Iordache ?

— Acelea... că omul fără știință de carte stă-n rînd cu dobitoacele...

Cantemir pufnește mai departe pe nări, parcă fumegă :

— Ai auzit, cinstite mare logofăt Mironașco ?

— Cele scrise de mine aici și cu cele rostite, cum spuneți, la masă, de fratele meu, Velicico, n-au nici o legătură, voivoda. Și nici nu mai sînt mare logofăt al Moldovei.

Iordache își strînge în pumn, ghemotoc, barba :

— Ești numai fost mare logofăt al Moldovei, și, cu toate astea, ai cutezat și domnia ta să-l îndemni pe

măria sa, în batjocură, să îndesească paharele, dacă vrea, dar să rărească din orînduieli deoarece țara este iertată de Poartă, și-a vrea să dea seamă măria sa, într-o zi, și n-a mai putea. L-ai certat deci, pe măria sa. Este așa ori ba ?

— Într-o anumită măsură da, vistiernice Iordache.

— Și l-ai amenințat...

— Dacă așa crezi domnia ta, poate...

— Nu cred, ci așa e...

Vodă ia o altă foaie de pe masă și i-o întinde iarăși lui Lupu.

— **Vezi ce scrie și-aici !**

Împleticindu-se la limbă și mai mult ca-nainte, Lupu citește :

— „O !... Moldova !... De-ar fi domnii care..."

Miron îi trage foaia din mînă :

— Lasă, măria ta, îți citesc eu. Prea se ostenește bietul hatman...

— Citește, se învoiește vodă.

— „O, Moldovă ! citește Miron. De-ar fi domnii care te stăpînesc toți înțelepți, n-ai pieri atît de curînd. Căci numai domniile ce nu țin seamă de dreptate și stăpînite de lăcomie sînt pricini pieirii tale ! Pentru că domnii aceștia nu caută să-și agonisească un nume bun în țară, ci caută, desfrînați, numai avuție să strîngă... Avuție care apoi să risipește și încă aducînd mari primejdii asupra caselor lor !..."

— Ce zici, Bogdane, dar domnia ta, mare vistiernice ? Este vorba de avuție... adică de vistierie...

— Ce să zic, măria ta ? Cuvintele acestea ne grăiesc singure. Nu mai e nimica de zis.

— Oare să fie chiar așa, mare logofăt Miron ?

— Astfel socotesc eu, măria ta.

— Și nu ți-a fost teamă, așternînd pe hîrtie asemenea slove, că ți-ai putea pune-n primejdie capul ?

— Ba da, mărturisesc ! Atîta că-n scris, am spus-o de-atîta ori, n-aș putea face altfel. Dacă, în vorbă, îmi mai îngădui una sau alta, în scris, oricît mi-ar da ghes prevederea, nu mă pot înfrîna. Și scriu... tot ce gîndesc.

— Tare trebuie că te mai scîrbeşte ceea ce vezi în jur, de nu-ţi poţi stăpîni pana, înfruntînd pînă şi moartea, mare boier Mironaşco!

Pîrvu venea tocmai de-afară, în mîini cu-o tavă mare încărcată cu bunătăţi şi-o cană înaltă, din argint, plină cu vin.

— Mă trimite jupîneasa Ileana cu-o gustărică de Cotnărel înainte de masă. Că, zice domnia sa, aţi fi flămînzi şi însetaţi după drum. Şi pînă se gătesc şi se frig celelalte bucate... Mielul...

Constantin voivoda n-a aşteptat a doua îmbiere. A luat una din cupele aduse de Pîrvu şi-a poruncit:

— Turnaţi!

Iordache Ruset i-a umplut-o, în timp ce Lupu Bogdan turna vinul auriu şi spumos în celelalte cupe.

Vodă şi-a istovit băutura cît ai clipi.

— Eram tare-nsetat... Mai toarnă-mi. Iordache Ruset i-a turnat. Noroc! a strigat el. Mă mîniasem mai adineauri, dar acum mi-a trecut. Mai turnaţi-mi puţin. Şi, deoarece cana aproape s-a golit, Constantin vodă o priveşte mîhnit. Haideţi să şi-mbucăm ceva. Domnia ta, Mironaşco, nu bei?

— Ba da, măria ta.

— Să bei, dacă mai ai ce! Dar află de la mine, boierule Mironaşco, că viaţa e aşa cum e... Domnia ta citeşti...

— În cărţi se vede mai desluşit, voivoda, şi binele şi răul...

— Ei, tocmai asta e. Citind prea mult, începi să cugeţi. Cugetînd, te-amărăşti... Aşa, mai bine bei. Uiţi totul sau aproape totul. Şi te înveseleşti... Spune! Nu e mai bine?

Vodă rîdea, iar pîntecul umflat îi clocotea ca o oală aşezată la foc.

Pîrvu rămăsese tăcut într-un colţ mai aşteptînd porunci.

— Du-te şi mai adă o bărdacă! Măriei sale i-e sete.

— Mi-e sete, Pîrvule! Şi să poftească şi jupîneasa Ileana. Să bea şi să îmbuce alături de noi.

— Jupîneasa încă mai are o mulțime de trebi, a dat răspunsul Pîrvu, în locul lui Miron, văzîndu-l că se îngălbenește la chip.

— Ce fel de trebi mai are cînd i-aici domnul țării?

— Va veni cît de curînd, măria ta, va veni!...

Vodă înghite și grăiește cu gura plină. Înghite și soarbe din vinul adus de Pîrvu. Pe buzele groase și în barbă i s-au prins fărămițe. Gura i se deschide și i se închide harnic, lăsînd să i se vadă limba umflată și măselele negre, în care toacă într-una bucatele gustoase. Plescăie și icnește. Mormăie ca un urs și se freacă pe burtă. Rîde din cînd în cînd zgomotos și rostește:

— Lasă-ți ceasloavele și mai bine veselește-te colea împreună cu noi...

— Nu pot, măria ta.

— Și pentru ce nu poți? Vodă își răstoarnă pe gît băutura și se oprește din mestecat. Hai, spune, pentru ce?

— Tot neamul suferă. Marea boierime română, care-a luptat odinioară pentru mîndria și libertatea țării, și-a pierdut în bună parte virtutea. Iar cît privește noua mare boierime, venită de curînd din afară, e pusă pe chiverniseală și nici nu-i pasă de nevoile țării.

— Aceasta e o piatră zvîrlită în grădina mea, glăsuiește Iordache.

— Obștiile se destramă. Norodul ajunge tot mai mult în sapă de lemn. Și, va sfîrși prin a-și pierde orice încredere în noi, acești de sus... Și, cînd va fi chemat la luptă...

Vodă-și turna o cupă după alta. Și ochii-i scăpărau.

— De-aceea, spuse el, voi ridica în marea boierime și alți oameni de jos, mazili și boiernași. Fiindcă eu ridic neamurile și eu le sting.

— Să se ridice, răspunse Miron, dar nu numai în ranguri și slujbe, ci și în duh...

— Știu, te gîndești la carte. Vodă se prăpădea de rîs, bătîndu-se cu palmele pe pîntece și pulpele picioarelor. Te pomenești că, de-ai ajunge vreodată dom-

nia ta, vodă, ți-ai preface toți dregătorii în cărturari. Începuse să lăcrimeze de-atîta rîs. Bată-te să te bată, boierule!... Pentru domnia ta, un cărturar înseamnă, poate, mai mult decît un crai...

— Uneori da, alteori nu, zise Miron. Însă eu cred, măria ta, că va veni o vreme cînd *cartea* va prețui cît o coroană astăzi!... Și țările vor fi ocîrmuite numai de către cei mai înțelepți gînditor. Altminteri vor pieri...

— Și nu cumva nădăjduiești a fi chiar domniile voastre acei cărturari?

— Nu știu despre cine vorbești?

— Păi despre domnia ta, de Velicico, ori fiii domniei tale, Ioniță, Nicolae, Pătrașcu. Și, de bună seamă, și de alții care vă seamănă. Vodă începuse iarăși să rîdă: Am și eu un fecior... he, he, he!... care la fel vorbește. Numai că n-o să vină o vreme ca aceea atît de curînd... și dacă ar fi să vină.

Din rîs, Cantemir vodă se schimbă în mînie. Iar Iordache și Lupu cătau spre gazda lor cu tot mai multă ură.

— Ce zici? îl întrebă cu viclenie Iordache pe Miron. Ți se par prea nevrednici de cinste cei care se ridică de jos?

— Știu la ce te gîndești, se răsti și Cantemir la Miron. Că sînt neam de mazili și țin cu cei ca mine. Numai că te înșeli! Stirpea mea e înaltă. Vodă se făcuse la chip ca racul. Mă trag din Han-Temir. Vestitul Tamerlan, fostul stăpînitor al lumii.

Miron privi ironic. Mai auzise povestea aceasta ticluită de vodă din îndemnul feciorului cel mic, Dumitrașco.

— De ce zîmbești a rîde, mare boier Costin?

— Nu rîd, măria ta. Mai curînd mă întristez!

— Și de ce te-ntristezi?

— Pentru că-n țara asta mai de grabă-mi doresc un voievod din neam bun de mazili, decît dintr-o sămînță azvîrlită în lume vreodată chiar și de Tamerlan.

— Așa spui?

— Chiar așa!

— Mai turnați-mi să beau! își schimbă vorba vodă.

Miron rămase locului, dar Pîrvu, care reintrase în odaie, aşteptînd vreo poruncă, se repezi spre masă.

Domnul îi dădu brînci :

— Nu tu !

Iordache şi Lupu se ridicară deodată, întinzînd amîndoi mîinile spre vasul plin cu vin. Dar vodă îi opri.

— Să-mi toarne însăşi gazda, marele boier Miron ! Şi tu să ieşi afară, îl huidui pe Pîrvu.

Pîrvu se strecură pe uşă ca un cîine bătut. Şi Lupu glăsui :

— Mai bine să-ţi torn eu, ca ginere ce-ţi sînt şi ca mare hatman.

Apucă bărdăcuţa şi turnă din ea vin.

— Aşa, Lupule, aşa ! Tu ştiu că mă iubeşti. Toarnă-mi tu vin, dacă marelui boier Miron nu-i este la-ndemînă ! Şi-acum, îşi schimbă vodă tonul, ştii pentru ce-am venit, mare logofăt Miron ?

Lui Miron inima i se strînse. Presimţirea cea rea, care îl încercase într-una zile şi nopţi, vedea că se împlineşte.

— Nu ştiu, măria ta !

— Sîntem aici şi-ţi poruncim să ne semnezi tractatul nostru, tainic, cu împăratul habsburg, lucru pe care domnia ta te-ai tot ferit să-l săvîrşeşti pîn-acum...

Lupu despături un sul şi i-l întinse lui Miron.

— Te sfătuim cu binele, adăugă şi Iordache Ruset.

— Pana o văd pe masă ! i-o arătă, cu bunăvoinţă, voievodul.

— De vreme ce l-ai semnat măria ta şi marii boieri din sfat, în frunte cu Iordache Ruset şi Lupu Bogdan, de semnătura mea nici nu mai e nevoie.

— Împăratul Leopold — ca şi odinioară sultanul — nu ne primeşte înscrisul pînă nu-l semnezi şi domnia ta alăturea de noi.

Miron ia în mînă tratatul. Citeşte cu răbdare şi i-l înapoiază lui vodă.

— Împăratul Leopold, zise el, doreşte să-l înfrunte pe turc pe pămîntul Moldovei. Şi aici să rămînă. Adică să ne schimbăm stăpînul. Dintr-unul otoman să ne luăm unul creştin. Ori noi nădăjduim către neatîrnare.

— La fel cu Leopold, dorește și Sobieski.

— Cu craiul leah, voivoda, sînt gata să stau de vorbă eu. Așa cum a și scris, dacă-l vom ajuta, vrea să ne ocrotească.

Cantemir sta pe gînduri. Din cînd în cînd sorbea.

— Știi mai mult decît spui, rosti într-un tîrziu. Dar eu îți voi destăinui deschis tot.

— Dacă binevoiești.

— Că doresc altceva. Să le făgăduim amîndurora sprijinul. Să-i ținem însă-n cumpănă, ca nici unul nici altul să nu ne cotropească.

— Poate că n-ar fi rău, grăi Miron. Dar craiul te-nvinuiește că-i însoțești, de fiecare dată, pe turci și pe tătari, iar lui îi tot stai piedică în calea biruinței.

— Încrede-te de data asta, boierule, în domnitorul țării. Avem nevoie de tractatul cu Leopold, ca și de înțelegerea cu Sobieski. Dar împăratul Leopold ne cere semnătura domniei tale tocmai fiindcă te știe prietenul lui Sobieski...

— Dă-mi timpul să mai chibzuiesc...

— Așa mă porți într-una, îl certă Cantemir, în timp ce vinele i se umflaseră pe tîmplă. Vezi, tocmai de aceea nu cred în cărturari. Se îndoiesc mereu de una și de altele. Un domn are nevoie de sfetnici care să nu pregete cînd li se poruncește.

— Dar eu, măria ta, am de asemenea un cuget...

— Mai bine-i să am sfetnici de jos și care să nu cunoască nici cititul, nici scrisul, dar care să m-asculte fără să murmure, decît unul de-aceia care se îndoiește la fiecare pas și mă-mpunge cu vorbe.

Vodă își rotea ochii și tremura de furie. Barba îi era zburlită și conteșul și-l descheiase la gît.

— Socot, măria ta, grăi Miron, că nu gîndești la mine...

— Ba, dacă vrei să știi, chiar la domnia ta. Și ți-o rostesc pe șleau. Noi ți-am prins o scrisoare către panul Sobieski. Se află la Ruset.

— Tot Ruset și Ruset. Aceasta însă nu poate fi decît nevinovată. Sînt tot aceleași gînduri pe care ți le-am arătat și-acuma măriei tale...

— Şi dacă nu ne-asculţi şi nu semnezi tractatul, şi ne mai spui şi altele ce nu ne sînt pe plac, mă tem că va fi rău...

— Aş vrea să văd scrisoarea !...

Dar vodă Cantemir se ridică în picioare :

— Nu, este prea destul ! Semnezi şi ne păstrezi încrederea ? Ori îţi vei pierde viaţa !

— Ar pieri şi jupîneasa Ileana, ameninţă Ruset.

— Ileana este atît de bolnavă, încît s-ar prăpădi şi fără să se mai verse sînge, dacă m-aş stinge eu.

— Asta n-ar fi nimic, mai adăugă şi Lupu. Ar pieri şi feciorii. Şi Velicico şi toţi ai lui, şi-ai domniei tale, pînă-n a treia spiţă.

— Feciorul meu ştii bine că-l am ostatic la turci, mai rosti încet vodă. Şi mai curînd sînt gata — de ce să ţi-o ascund ? — să-i jertfesc pe ai altora decît să-l pierd pe-al meu.

— O ! Moldovă... Moldovă...

— Sîngele lor nu va cădea pe sufletul meu, ci pe-al domniei tale. Căci numai domnia ta eşti acela care nu vrei să-i laşi, cu nici un chip, în viaţă.

Voivoda i-a pus din nou lui Miron tratatul în faţă

— Prin el vreau să salvez Moldova ; fiul meu va trăi şi de-asemenea toţi ai domniei tale. Îţi jură voievodul ţării... Semnezi ?

— Nu pot, măria ta, spuse Miron.

— Va să zică, degeaba am bătut atîta cale, ca să ajungă domnitorul la sfetnic şi să se-nţeleagă cu el, bolborosi voivoda. Pricep deci că nu doreşti nici prietenia şi nici înrudirea cu mine.

— Ba, aş dori, măria ta, dar crede-mă, nu pot, nu pot...

— Bine, de-i aşa, li se adresă voivoda lui Iordache şi Lupu, ieşiţi voi doi puţin afară, boierilor. Mai am doar cîteva cuvinte să i le rostesc viitoarei noastre rude Miron Costin.

— Am înţeles, măria ta ! zise, cum nu se poate mai împăcat cu sine, Iordache.

— Şi, apucîndu-l de braţ pe hatman, ieşiră amîndoi.

Rămas singur, voivoda îşi bău, în linişte, ultima

cupă. Îl apucă pe după umeri pe Miron și-i șopti la ureche :

— Voiam să-ți spun, dar nu puteam adineauri, că-n taină nutresc aceleași planuri ca și domnia ta.

Miron surîse, neîncrezător.

— Așa, deodată, măria ta ?

— Vreau să-i ascult pe toți, dar să nu fac decît cum judec eu. Și eu mi-am pus în gînd să-i înlătur cu binișorul pe Iordache și frații lui. S-au ajuns Cupăreștii și cu boierii cei noi și jefuiesc ca-n codri. Dar își păstrează pentru ei partea leului. Păgubesc și domnia. Așa încît aș dori să te numesc din nou marele logofăt al țării.

— Măririle nu mă mai ispitesc de mult ! Și am atît de mult de lucru, încît aștept numai limanul de liniște la care cred că sînt îndreptățit, ca să m-așez la masă. Să citesc... și să scriu, în zilele, destul de puține, pe care le mai am de trăit...

— Vei avea zile multe.

Vodă se îmblînzise. Nu mai era același. Își mîngîia, alene, barba albă cu palma.

Miron se ridicase însă și, apropiindu-se de fereastră, zise :

— Nu știu ce-ar fi mai drept să-ți răspund !

— Ți-aș fi vorbit mai de mult despre toate, dar m-am temut...

— De ce ?

— Deoarece domnia ta, neavînd fățărie, ai fi putut să scrii ori să vorbești ceva și să te dai de gol... și să ne afle turcul... să-mi pun în primejdie casa. Feciorul meu, Dimitrie, care va veni în curînd de la Țarigrad, și care, după cum s-arată, îți va merge pe urme, nu numai în cărturărie, ci și-n înțelepciune, m-a sfătuit, în scris, la aceasta...

— A ! Beizadea Dimitrie ! se veseli Miron. De mic l-am zărit cu temei. Și de mic mi-a fost drag...

— Și, dacă nu vrei să mai fii domnia ta logofăt, atunci Velicico. Semnează numai, îl îndemnă, rearătîndu-i tratatul lăsat pe masă de Lupu, și vei vedea că totul se va orîndui precum ți-am arătat. Și-ntîia chezășie va fi chiar nunta Ilisaftei cu feciorul de-al treilea al

domniei tale, Pătrașcu. La Crăciunul ce va urma. Și poate tot atunci vei tocmi și nunta feciorului de-al doilea, Nicolae, cu domnița Elena.

— De Crăciun ? De Crăciun ? Miron se bucură : Ce fericită va fi sărmana mea Ileana ! De cînd visează dînsa la nunțile acestea !

Iar pe noul nostru ginere cugetăm să ni-l facem hatman. Deoarece Bogdan am dori să ne fie vistiernic în locul lui Ruset. Deci oastea va ajunge în mîna feciorului domniei tale.

— A fost și-n aceea a lui Velicico, și iată, nu mai e...

— Îți mai poți oare închipui că aș îngădui să nu fie cinstit tatăl bărbatului copilei mele ? Știi foarte bine, cred, cît țin la toți copiii mei.

— Ziceai că Ruseteștii ?...

— Încetul cu încetul...

— Marea logofeție n-o vreau. Doresc însă, mai spun o dată, răgazul să-mi pot vedea de scris...

— Acesta-l vei avea.

— Mi-ai mai făgăduit, măria ta, te rog să nu te mînii, această liniște de care, totuși, n-am avut, așa cum mi-am dorit, parte.

— De data asta, boierule Miron, cuscrule Miron, te-ncredințez că-mi voi ține făgăduiala. Îți rostesc cu mîna pe inimă, pe sîngele și trupul Mîntuitorului, pe care-l văd acolo-n icoană, tîrîndu-și pe Golgota crucea. Așa să-mi ajute și mie Dumnezeu. Amin !

— Amin ! rostește și Miron.

— Acum mă crezi ?

— Te cred.

Miron, înfiorat încă de jurămînt, se apropie de masă. Mai citește o dată tratatul. Gîndește încă puțin. Mai șovăie cîteva clipe. Dar, în cele din urmă, se hotărăște. Pune mîna pe pană și semnează.

Lui vodă ochii i se luminează și i se umplu de scîntei răutăcioase. Răsuflă din băieri :

— În sfîrșit, ai semnat !

Miron are, parcă de undeva, din lăuntrul lui, dorința de-a întinde mîna și a lua îndărăt tratatul.

— Să-ţi păstrezi, rogu-te, cuvîntul... jurămîntul, măria ta...

— N-ai nici o grijă, Mirone. Chezăşia ne va fi nunta. Pregăteşte-te de pe acum de petrecere. Vin o să curgă, nu sînge... Cotnărel... Cotnărel dulce... Mai toarnă-mi acum domnia ta însuţi o cupă.

Miron îi toarnă o cupă, dar palid şi frămîntat în el. Constantin vodă bea.

— Lupule, strigă. Şi domnia ta, Iordache, veniţi în apoi...

Amîndoi se întorc şi Constantin voivoda îi dă lui Lupu tratatul.

— L-a semnat ? întreabă Iordache.

— Da. Ne-am înţeles, pînă la sfîrşit, amîndoi. Boierul Mironaşco s-a învoit să semneze.

Lăsîndu-şi capul în piept şi chinuit de mustrări de cuget, Miron şopteşte :

— Am semnat...

Constantin vodă, frecîndu-şi una de alta palmele, ca un geambaş de cai, care a încheiat o neguţătorie bună, se plimbă vesel prin încăperi, de colo pînă colo. Dintr-o dată se opreşte şi zice :

— Şi-acum rămîi cu bine ! Dacă n-a venit muntele la Mahomed, a venit Mahomed la munte. Şi-a fost cu mult mai bine...

Iordache şi Lupu îl privesc pe vodă înviorați şi ei.

— A venit cu izbîndă !

— Cu izbîndă, Iordache. Am venit aici, la Bărboşi, pe ploaie şi pe vînt, ostenindu-mă să-i calc pragul boierului Mironaşco pentru liniştea ţării. Dar ia să mai sorbim acum, la despărţire, încă o cupă.

Îşi toarnă singur vin şi bea cu multă poftă. Tocmai intră în încăpere Ileana.

— Masa e gata, măria ta ! glăsuieşte ea stins.

— Nu mai e nevoie, Ileană. Măria sa ne părăseşte.

— Îţi mulţămim, jupîneasă, rosteşte vioi vodă. Dar mi-i tare de grabă...

— Măria ta, dar noi... Mielul... mai îngăimă Ileana.

— Rămîneţi cu bine, boierule Mirone şi jupîneasă Ileana !...

Vodă o ia-nainte, urmat de boierii lui și însoțit de gazde. Ileana găsește însă timp să-l întrebe în șoaptă pe Miron :

— V-ați certat iar ?

Cu-o veselie silită, pentru că îndoiala a început din nou să-l macine, Miron îi răspunde :

— Dimpotrivă. Ne-am împăcat. Iar voivoda mi-a jurat că ne va fi pe veci prieten.

— Și tu l-ai crezut ? mai întrebă, în timp ce voivoda și-ai săi încalecă, iar trîmbițele sună și tobele bat.

— L-am crezut, deoarece mi-a jurat pe crucea și sîngele Mîntuitorului. Cum ar putea un creștin, fie el și vodă Constantin, care se laudă că se trage din Tamerlan, să jure cu inima vicleană pe sfînta lui cruce ?

— Da, dacă ți-a jurat — zice Ileana, abia acuma temîndu-se de capcana, în care înțelege că Miron a căzut prins... atunci e altceva... este cu totul altceva...

— A jurat... a făgăduit... spune Miron, încercînd să se amăgească, s-o amăgească și pe Ileana.

Alaiul a plecat. Ileana îl privește pe soțul ei, zîmbind cu nesfîrșită tristețe.

XIII

Îi este frig și-n urechi îi răsună glasuri înăbușite.

— Lăsați-l, rogu-vă !

— Porunca e poruncă !

— Săvîrșirea din viață a jupînesei... Și veștile...

— Nu veștile, ci faptele...

— Măria sa va fi cu milă și-l va asculta.

— Măria sa știe mai bine ca noi ce se cuvine să facă.

Glasul celui din urmă era tăios.

— Să se mai odihnească. Abia și-a închis ochii...

— O să aibă destulă vreme, mai tîrziu, să se tot hodinească...

— Iată că-ngenunchez. Şi te rog. I-atît de ostenit. Dă-i încă numai un foarte, foarte scurt răgaz, să se trezească de voie...

— Nu mă mai necăji, Pîrvule.

Prin horn pătrunde vîntul. Obloanele se izbesc.

— Ileană ! îi şoptesc buzele.

„Da Mirone !"

Făclia pîlpîie din ce în ce mai obosită. Şi, sfîrîind, se stinge.

„Am atîta nevoie de tine."

În uşa dinspre odaia răposatei, bate, de dincolo, cineva. Bate mărunt şi des.

— Boierule ! Fugi !... Fugi !... A venit încă o ceată de lefegii... În frunte cu vătaful de păhărnicei Macri ! Ucigaşul Macri...

S-a făcut linişte. Nici cîntecul sfîşietor al femeilor şi nici rugăciunile preoţilor nu se mai aud.

Nerăbdător, Stanciu pătrunde, încetişor, în odaie. Se apropie de Miron.

— Boierule, fugi... cît nu e prea tîrziu... Sări prin ograda din spate gardul. Am caii pregătiţi. Încă te mai pot scăpa... Vino, boierule, binefăcătorule... mîntuitorul meu... Haide !... Auzi-i !... Sînt la uşa din faţă. Vino !...

Într-adevăr, Macri a început să bată în uşă şi să răcnească dinspre ogradă :

— Deschide, boierule ! E porunca domniei...

„A venit clipa..."

„Fugi, Mirone... Poate mai este încă vreo picătură de timp..."

Îşi desface cu greu pleoapele.

Se ridică încet.

Umeri şi braţe puternice zguduie uşa.

Miron trage zăvorul :

— Intraţi !...

Macri şi-o parte din lefegii năvălesc, fioroşi. Îl tîrăsc cu ei şi pe Pîrvu. Figura vătafului este strîmbă. Pe podelele din lemn de stejar, ceruit, ciubotele lefegiilor împrăştie, din belşug, zăpada.

Prin uşa larg deschisă a pătruns viscolul. Îi răvăşeşte şi-i azvîrle jos o parte din hîrtiile de pe masă.

„Uite unde-am ajuns! În camera de lucru, printre manuscrise şi cărţi, unde nici pe voivoda n-aş fi vrut să-l primesc, au năvălit, cu de-a sila, oamenii aceştia — dar oare *sînt ei oameni ?* — cu uitătură urîtă, înarmaţi, gata de orice fapte din cele mai ticăloase."

Boierule, rosteşte tare Macri. Am sosit...

— Am auzit.

„Ileană! Lasă-mă, rogu-te, singur!"

Umbra ei, ascultătoare, a pierit. Lui Miron i se pare că totuşi îi mai zăreşte marginea rochiei, în colţul dinspre cămin.

La un semn poruncitor al vătafului, Pîrvu a aprins o nouă făclie. Macri nici nu şi-a scos de pe cap căciula. În mînă-şi ţine sabia, de parcă s-ar afla la război. Şi, de sub fruntea îngustă, teşită, ochii îl privesc cu ură. Cu nemaipomenită ură. O ură parcă soră cu-aceea a vistiernicului.

Dar pentru ce-l urăşte? Pe vătaf nu l-a zărit în viaţă decît, cel mult, de trei ori. Ştie însă că-i puţintel la minte.

I-a spus-o Velicico, care l-a avut pe Macri în slujbă, într-una din cetele lui, pe cînd era hatman. Poate-l urăşte pe el fiindcă l-o fi urît şi pe fratele său. Ori îl urăşte numai fiindcă astfel au fost născute anumite făpturi avînd în sînge ura. Aceştia îi urăsc pe ceilalţi fără vreo pricină anume. Şi cu atît mai mult îi urăsc pe oamenii cărora — din porunca stăpînilor sau numai din imboldul lor propriu — vor să le-aducă răul.

L-ar întreba; dar nu merită! Şi nici nu mai are timp...

Macri şi-a răşchirat, cu obrăznicie, picioarele. Ridică sabia şi rosteşte:

— A hotărît măria sa Constantin vodă să mă-nsoţeşti numaidecît spre Iaşi. Iar Stanciu va da socoteală fiindcă a întîrziat.

— Eu singur am a da socoteală, nu Stanciu...

Miron îşi simte — la fel ca mai înainte pleoapele — tot trupul îngreunat.

— Eşti hain. Ţi-ai vîndut ţara. Ai uneltit să-ţi dobori domnul. I-aşa ori nu-i aşa?

— Nu-ți răspund ție, Macri, ci numai voievodului.

— Astfel a hotărît măria sa. Și dacă măria sa a hotărît, nu mai încape nici o îndoială. Ești hain... vînzător... uneltitor... Ești căpetenia uneltirii. Și boierul Velicico la fel. De-aceea, măria sa a poruncit să i se taie capul...

— Fără nici un județ?...

— Ce nevoie mai era de județ pentru un uneltitor? A stat însă față, cînd l-a osîndit domnul și cînd i s-a retezat gîtul, însuși feciorul cel mic al măriei sale, cel întors de la Țarigrad, Dumitrașco!

— Dumitrașco? Nu este cu putință. Tocmai el?... Cel care pentru mine?...

— Și de ce n-ar fi cu putință, boierule? Atîta vreme cît vistiernicul i-a dovedit măriei sale cît de haini au fost Velicico și toți ceilalți boieri vînzători, între care se găsea și serdarul Ioniță, feciorul domniei tale cel mare...

— Ieșiți, Macri, și așteptați-mă afară. Mă îmbrac îndată și vin.

— Porunca măriei sale și-a hatmanului Lupu sună să nu te scăpăm nici o clipă din ochi. Dealtfel, sania e pregătită de drum. Iar voi, se întoarse spre lefegii, vedeți de-aprindeți focul. Văd că s-a stins...

— Pentru ce? se nedumerește Miron. Nu cred să mă mai pot întoarce din Iași decît, cel mai devreme, mîine spre seară.

Lefegiii se grăbesc să-i împlinească vătafului porunca, în vreme ce Miron îi spune lui Pîrvu, arătînd încăperea moartei:

— Rămîi tu lîngă ea, cum ți-am spus, pînă ce mă lămuresc cu voivoda și izbutesc să mă întorc. Glasul i-a devenit duios, ca acela al unui tată, care se îngrijește de copilul său aflat în suferință. Ai grijă, Pîrvule!

Focul a fost aprins din nou în cămin. Dar lemnele se mistuie greu. Flăcările se văd galbene și lipsite de fierbințeală.

Lefegiii pătrund prin odăi. Unii au intrat și-n încăperea moartei. Alții adună, de prin rafturi și de pe masă, cărțile, manuscrisele și celelalte însemnări.

Miron încearcă să-i oprească.

— Ce-aveți de gînd cu ele ?

— Tot ce-ai zmîngălit pe hîrtii, îi răspunde Macri, merită a fi ars. Le vom arde.

Miron se zbate. Încearcă să-și apere avutul. A fost însă împins în lături.

— Cum cutezați ? Măria sa mi-a jurat...

I se pare c-o vede pe Ileana, frîngîndu-și mîinile. „Liniștește-te, Mirone !"

Stanciu îl roagă pe Macri :

— Fii milostiv, vătafule. E rodul trudei sale. Și-i mintea cea mai luminată a țării.

Macri și-a scos, în sfîrșit, de pe cap, căciula, lăsînd să i se vadă mai bine fruntea numai de-un lat de deget, de sub părul cleios, umezit și zbîrlit. Ochiul șui i se zbate ca o altă făptură străină de ființa sa.

— Dracul e cel mai luminat, rîde el. În iad arde focul mereu. Și, cum le ticluiește el, nu mai dezleagă nimeni... Iar astea, arată el manuscrisele și cărțile, vor arde în Gheena, ca niște gunoaie nevrednice ce sînt. Și, dealtminteri, se află în cuprinsul lor, a spus vistiernicul, și-o seamă de însemnări împotriva domniei...

— Odată cu ele îmi veți arde și sufletul...

— Ei și ? hohotește Macri. Cine mai are nevoie de sufletul domniei tale ? Și de mintea domniei tale ? Ei, nu zău, spune, cine ? Poate doar diavolul, așa cum îți spusei și-adineauri ?

„Mirone !... Mirone !..."

— Duceți-mă în Iași la vodă, precum aveți porunca. Am irosit atîția ani de viață și încă nu i-am spus totul... Vreau să-l privesc în ochi și să-i spun...

Palma uriașă, neagră și urît mirositoare, a lui Macri i-a zăvorît gura, în timp ce lefegii l-au apucat de brațe.

— Dacă mai rostești ceva, cinstite mare logofăt, o pățești. Ai grăit și-așa cam prea multe...

Pîrvu, care a încercat să sară în ajutorul stăpînului, a fost înconjurat de oșteni și țintuit lîngă ușă, ca să nu se mai miște, în vreme ce zapciul încă mai stăruie :

— Macri, cugetă bine și nu te grăbi să-i arzi hîrtiile și ceasloavele. Eu cred că e nevoie să le vadă mai înainte atît hatmanul, cît și vistiernicul. Să nu se poată spune pe urmă că s-a ascuns ceva. Și să nu te căiești mai tîrziu.

— Bine, se învoiește Macri. Poate că ai și tu dreptate. Strîngeți toate hîrțoagele și ceasloavele în cîteva grămezi și să le ducem domniei.

Pîrvu, scăpat între timp din brațele lefegiilor, îi caută și-i aduce lui Miron căciula de urs și blana. Vrea să-i încingă și sabia. Macri însă i-o smulge.

— De sabie nu mai are nevoie.

Miron s-a făcut galben.

— Știu, glăsuiește el, că omul rău se face și mai rău, cînd are puterea-n mînă...

Vătafului i s-a strîmbat aproape cu totul gura.

— Întocmai, mare logofăt. Și pe-asta o cunoști? Să nu mai pierdem însă vremea. Pornim!

Miron mai stă o clipă locului, înfrînt și umilit, privindu-și încăperea de lucru.

Lefegiii îl cuprind însă și, luîndu-l în mijlocul lor, îl împing în ogradă.

Încearcă să se desprindă de ei, fără să izbutească.

— Boierule, nu te mai tot smuci. Să nu pățești mai rău! Vrei să te cetluim?

Lefegiii îl duc aproape tîrîș și-l urcă în sanie.

Grămădesc lîngă el desagii cu ceasloave și foi. Iar lui Pîrvu i se poruncește să stea, în picioare, la spate, pe podișca de lemn.

Slujitorii curții, femeile și fetele din sat, preoții, ieșiți în ogradă, privesc încremeniți. Moarta a rămas singură.

Miron le face tuturor cu mîna un semn de bun rămas. Se simte atît de înjosit încît nici nu le mai poate vorbi.

— Să te întorci sănătos, boierule! rostește, binecuvîntîndu-l, bătrînul preot al satului.

Pîrvu îi strînge blana la piept și-i trage peste picioare o cergă.

Lefegiii, călări, au înconjurat sania pe toate laturile.

Macri se află în frunte, între doi osteni, purtători de făclii. L-a silit pe Stanciu să se depărteze de sanie. Să călărească alături de el.

Viscolul se înverşunează. Şi clopotele bisericii din deal sună. Şi cucuvaiele iar ţipă. Şi sania se clatină, lăsîndu-se cînd într-o parte, cînd într-alta, după cum sînt clădite troienele.

Lui Miron, sub şuierul necontenit al vîntului, i se pare că tot mai aude cîntecul îndurerat al femeilor.

„Seara va-nsera,
Gazdă n-ăi avea!...

Îşi întoarce capul, cătînd cu mîhnire spre ceea ce ştie că a lăsat în urmă. Dar nu mai zăreşte decît umbrele şi ele aproape şterse ale livezii de peri şi o fărîmă de zid din clădirea conacului. Pe cer nu străluceşte nici o stea. Iar lumina — deşi slabă, ascunsă sub obroace, şi tremurătoare, din pricina vîntului — răspîndită de făcliile celor trei lefegii care încheie convoiul, face întunericul în care se află cufundat conacul mai des şi mai de nepătruns.

XIV

Un cal dintre cei înhămaţi la sanie necheează. Altul, din faţă, poate chiar armăsarul pe care-l călăreşte Macri, îi răspunde.

Prin pădure este şi mai întuneric decît pe deal. Monştrii şi tot felul de dihănii — închipuite din trunchiurile copacilor ori din tufele înzăpezite — se perindă, neîncetat, prin faţa ochilor călătorilor.

Dealtminteri, şi mai înainte, ori de cîte ori a străbătut noaptea pădurea, Miron a simţit în el un fel de ciudată nelinişte. Neliniştea de totdeauna a oamenilor în faţa necunoscutului şi-a răului care se pot ascunde în beznă.

Numai pe un singur om îl știe Miron că nu se teme de bezne. Acesta este pustnicul, așezat mai de mult în adîncul pădurii. Pustnicul fusese și el odinioară oștean. Slujise mai multor domni. Dar, la sfîrșitul unei bătălii, căzînd prizonier la tătari, aceștia, pentru a-l pedepsi deoarece le doborîse un bei, îi tăiaseră urechile, nasul, brațul drept și-i scrijiliseră, cu hangerele, chipul în așa fel încît îl preschimbaseră într-o ființă ce nu mai putea fi privită de nimeni fără înfiorare. Copiii, întîlnindu-l, se înspăimîntau și începeau să plîngă. Iar femeile tătarilor — potrivit unor vechi credințe — nici nu mai îndrăzneau să treacă pe lîngă el, de teamă ca, văzîndu-l, să nu își nască apoi odraslele tot așa de schiloade.

Și astfel, la rugămințile femeilor, rămășiței de om i se dăduse drumul ca să-și trăiască viața în amar, din mila altora.

Fostul viteaz oștean se întorsese în Moldova. Dar casa îi fusese arsă. Nevasta îi murise. Copiii i se risipiseră. Și avutul în galbeni, cîți apucase și el să-i strîngă, îi fusese prădat de tătari. Pămîntul i-l cotropise Ruset. Și nici un fel de ascultare nu găsise înaintea lui vodă. Fusese izgonit de la Iași.

Așa că, deznădăjduit și ocolit de oameni, își căutase adăpost între sălbăticiuni. Iar Miron îi dăduse îngăduința să-și sape un bordei într-una din pădurile lui.

— Boierule ! îi spusese lui Miron, fostul ostaș, cînd pleca să se-ascundă în pădure. Într-o țară în care un singur sărman nu găsește deschisă ușa lui vodă, la vreme de nevoie, ca să-și plîngă durerea, nimeni să nu nădăjduiască în bunătatea lui.

Cuvintele acestea îi reveneau în minte lui Miron, în timpul cînd coborau pe drumul cel îngust din pădure, zorindu-se spre Roman.

Sania se clătina, dintr-o parte într-alta, prin zăpada înaltă, iar Pîrvu îi spunea lui Miron, desigur mai mult pentru a se încredința pe el însuși :

— O să ne-ntoarcem, boierule. Mîine seară o să ne-ntoarcem !... Și va fi încă destul timp să împlinim comîndul.

Miron privește spinarea vizitiului învelită într-un cojoc uriaș de oaie. Se gîndește la înțelesul cuvintelor pustnicului ce se adăpostește și în această cumplită seară de iarnă, de dinaintea Crăciunului, în rînd cu sălbăticiunile, într-un bordei din pădure. Și înțelesul cuvintelor sale i se pare, abia în această seară, neînchipuit de adînc.

Domnul, cu toată barba lui albă și înfățișarea blîndă de bunic cumsecade, și-a pierdut, pare-se, omenia.

Nimeni nu mai are vreme s-asculte nici durerile țării și nici ale supușilor. Și-aproape fiecare dintre boieri îi pîndește pe ceilalți din preajmă, să nu i-o ia înainte. Căci singura lor grijă este căpătuiala.

În ce privește județele, dregătorii apropiați ai lui vodă te pot învinui cum și cînd vor. Și tot ei au puterea de a porunci și împlini osînda.

Și nu se află nimeni care, fără de părtinire, să pună în cumpănă ce-i bine cu ce-i rău, folositorul cu nefolositorul, și-abia după aceea să ia o hotărîre! Și nimeni nu te poate ocroti împotriva învinuitorului tău și a osîndei hotărîte de el!

Atunci ce-i mai rămîne celui învinuit pe drept sau pe nedrept altceva decît să se supună sorții?

Se va supune și el sorții, dar fără să se încovoaie înaintea acelora care-i doresc pieirea.

Au început să urle lupii. Ochii lor roșii, arzători, azvîrlă parcă scîntei în beznele înfricoșătoare ale pădurii.

— Boierule! Lupii...

Caii și-au ciulit urechile.

— Mergeți înainte, liniștiți, ordonă, cu glasul lui ascuțit, Macri. Și numai dacă lupii se reped la picioarele cailor, trageți în ei cu săgețile sau loviți-i cu sulițele!

Deodată Miron simți frigul, care-a pătruns, înțepător, pînă și prin blana de vidră cu care e îmbrăcat.

Blana i-a aparținut voievodului Barnovschi — Miron Barnovschi — al cărui nume de botez îl poartă.

Domnitorul își dorise ca unul dintre fiii nepoatei sale Safta — copila comisului Scoarțeș — să-i poarte

numele. De-aceea soțul Saftei, Iancu Costin, îl botezase pe cel mai drag fecior al său cu numele de Miron. Barnovschi năzuise ca acestuia să-i făurească un destin strălucit. Numai că soarta voievodului a fost cruntă. Sultanul, mîniat că Miron Barnovschi nu se învoise să-și jefuiască țara pentru folosul Porții, l-a închis în temniță. Iar la Edicule, în temnița turcească a Celor-șapte-turnuri, era nespus de frig pînă și-n toiul verii. Barnovschi, suferind, își rugase călăii să-i îngăduie blana. Aceștia, în chip aproape de necrezut, i-o lăsaseră. Era, dealtfel, și cel din urmă lucru, din tot avutul său, pe care domnitorul a mai putut să și-l păstreze și-n temniță.

Și stînd acolo în Cele-șapte-turnuri, Barnovschi a apucat să-și scrie diata, știind că nu va mai ieși dinăuntru decît ca să-și dea viața.

Iar ca împlinitor al diatei, vodă și-l alesese tot pe bărbatul Saftei, căruia îi lăsase moștenire, între altele, și blana purtată în temniță.

Iancu Costin, la rîndu-i, cu puțin timp înainte de moarte, aflîndu-se în Polonia, la Novosilca Nowa, unde se refugiase, și-a scris și el diata.

Miron nu împlinise pe-atunci nici șaptesprezece ani.

Își aduce însă totul aminte ca azi. Tatăl său îl chemase să-i arăte diata. Mărturie stătea Timotei — starețul schitului Zadarov, ctitorie a Movileștilor în Polonia — învățătorul său.

— Îți las, împreună cu celelalte bunuri, grăise tatăl, și-această blană. Blana a fost stropită cu sîngele voievodului martir Miron, al cărui nume spre pomenirea lui ți-a fost dat. Turcii l-au chinuit nespus și-apoi i-au tăiat capul. Ia-o în seama ta și s-o păstrezi cu grijă !

Miron primise blana din mîinile slăbite ale hatmanului.

— Jură-mi că n-ai să-ți părăsești nici tu credința strămoșească și vei sluji Moldova pînă la capăt, îi spusese.

— Îți jur ! Cît voi putea mai bine...

Venise iarăşi vara. Şi-n parcul conacului din Novosilca Nowa ciripeau păsărelele. Florile-şi răspîndeau miresmele. Numai bietul hatman, cu buzele albite, abia mai răsufla.

— Vei trece, poate, şi tu prin încercări grele. Să nu te laşi înfrînt şi nici înjosit de cei răi...

Timotei aprinsese la căpătîiul muribundului o făclie şi, îngenunchind alături de pat, îşi începuse ruga. Rugă ce trebuia, potrivit cuvintelor lui, să-i însoţească sufletul hatmanului pe drumul către împărăţiile Cerului.

Lui Miron lacrimile îi podidiseră ochii. Dar se ţinuse tare şi, după ce se aplecase să-i sărute mîna celui care pleca din lume înainte de vreme, ţinuse să repete, de astă dată însă numai pentru conştiinţa sa:

— Pînă la cap!... Chiar dacă pentru asta ar trebui să am şi eu parte de suferinţele şi moartea de mucenic al Moldovei!

Hatmanului, la auzul acestor cuvinte, i se luminase chipul. Îşi aţintise, pentru o clipă, privirea străbătătoare în ochii feciorului, căruia îi lăsase, deşi era încă atît de tînăr, povara întreţinerii, în Polonia, a întregii familii.

Privirea aceea din urmă însemnase pentru Miron un fel de pecete sfîntă asupra jurămîntului său.

Iar în această seară atît de întunecată şi geroasă de iarnă, după mai mult de patru decenii de la întîmplarea din Novosilca Nowa, pe cînd este tîrît spre Iaşi şi, mai la drept vorbind, către necunoscut, umbrele vechi, imaginile şi cuvintele-i renasc, ca şi cum totul nu s-ar fi petrecut decît ieri.

— Îţi jur, tată! Chiar dacă, pentru asta, ar urma să am parte de suferinţele şi moartea de mucenic...

Şi-apoi înseninarea aceea, şi privirea care-i pecetluise jurămîntul.

Şi acum, iată, dintre toate îmbrăcămintele sale, pentru acest drum, prin întuneric şi viscol, către cetatea Iaşilor în care stăpîneşte Constantin Cantemir, Pîrvu nu i-a ales — ciudată şi plină de tîlcuri întîmplare — decît tocmai această blană de vidră care, deşi

reîmprospătată de-a lungul anilor, păstra încă în perii ei petele întunecate de sînge ale înaintașului său.

Se întorsese spre Pîrvu.

— Pentru ce mi-ai adus tocmai această blană ?

Glasul abia i se auzea. Pîrvu se aplecă, prin viscolul care-l orbea, către stăpînul său.

— Este cea mai călduroasă dintre blănurile domniei tale. Ți-ar fi plăcut să-ți aleg alta ?

Lefegiul care călărea în stînga, lăsîndu-se pe-o parte în șa, încercă să prindă măcar o parte din cuvintele pe care le schimbau cei doi, așa după cum primise, încă de la plecare, poruncă. Dar vîntul le fura și le purta, pe întinderea cîmpiei, spre cine știe unde.

— De fapt, îmi e tot una, murmură Miron. Însă, i-adevărat, e cea mai călduroasă.

Zăpada i se așternuse, într-un strat gros, pe căciulă, pe umeri, ca și pe cerga cu care Pîrvu îi acoperise genunchii. Sprîncenele și barba i se albiseră, iar genele i se lipeau între ele. Privi, atent, întunericul. Lupii urmăreau tot mai îndeaproape convoiul.

Tot așa îi urmăriseră alți lupi, pe cînd, sub straja oștenilor leși, călătorise într-o sanie proastă, după înfrîngerea de la Domnești către Polonia.

Și de Crăciunul acela, ca și de-acesta, o lăsase pe soția lui singură. Numai că pe-atunci Ileana încă trăia, pe cînd astăzi... Și, totuși, grija și teama pentru soarta ei i-au rămas aceleași.

Teama. A lui sau a celorlalți. A tuturor acelora pe care-i cunoștea.

Și lui teama îi fusese sădită în suflet încă din vremea cînd, copil, îl auzise pe tatăl său povestind despre îngrozitoarele întîmplări petrecute atunci la Țarigrad.

Tatăl său, împreună cu vornicul Cehan, vistiernicul Roșca, logofătul Ghenghea și Bașotă hatmanul îl însoțiseră pe Barnovschi, chemat — ca și el acum de Cantemir vodă — înaintea sultanului. Odată ajunși la Țarigrad, în loc de-a fi poftiți în Serai, se văzuseră înconjurați de gealați, supuși la chinuri grele, pentru a

mărturisi unde-şi ţinea ascunsă Barnovschi averea ţării.

Galbenii aceştia ai Moldovei şi-ai lui îi cerea vistieria sultanului.

Dar atît tatăl său cît şi ceilalţi boieri, înfrîngîndu-şi durerile, ştiuseră să tacă. Aşa încît neînchipuitele suferinţe ale voievodului şi-ale boierilor săi duraseră mult timp.

Dar iată că, într-o seară, părintele său, Iancu, fusese scos din temniţă şi dus, între străjeri, pînă înaintea porţii Seraiului. Acolo îl aflase pe voievodul Miron Barnovschi cu capul retezat şi hărtănit de cîini. Zăcea, însîngerat, în ţărînă, încă din zori, ca să vadă mulţimea cum ştie să pedepsească şi cum va pedepsi şi-n viitor prea măreţul sultan pe ghiaurii valahi care ar mai încerca să n-asculte cu sfinţenie de poruncile sale.

Adînc îndurerat şi măcinat de spaimă, postelnicul Costin — pe-atunci era postelnic — luînd trupul hărtănit al voievodului îi învelise în blană. Şi astfel îl purtase singur în spate pînă-n ograda patriarhiei.

Îi săpaseră o groapă şi-l astrucaseră.

Trupul măcelărit trebuia să-i rămînă acolo pînă cînd tot Iancu Costin avea să-i mute oasele, precum suna diata, în biserica Dragomirnei, dăruită şi împrejmuită de voievodul Barnovschi cu zidiri trainice.

Alte înspăimîntătoare întîmplări îi mai povestise tatăl său, Iancu, şi din cursul celeilalte domnii, a lui Moise Movilă, cînd el se înălţase în rangul de hatman. Apoi din timpul năvălirii turceşti a lui Abaza Paşa către cetatea Cameniţei şi multe altele.

XV

Gîndul i se întoarce la viitoarea lui întîlnire din Iaşi cu Cantemir.

Miron n-a mai călcat de-o bucată bună de vreme pe la palat, cuibul de vipere în care stăpînesc marele vistiernic Iordache şi hatmanul Bogdan.

Şi-aceeaşi întrebare, pe care şi-o pune mereu şi mereu de cînd au plecat din Bărboşi, îi străpunge iar creierul.

Îl va primi imediat? Şi cum îl va primi Cantemir?

Parcă-l vede pe vodă stînd cufundat în jîlţ, cu picioarele scurte atîrnate în gol, mîngîindu-şi fără încetare barba creaţă şi albă. Ascultă un timp, atent, apoi se ridică vîrtej şi, fără nici un rost, începe să umble prin încăpere, trecînd de colo-colo, de parcă l-ar goni cineva. Nu se opreşte decît ca să mai soarbă un gît de „cotnărel".

Cînd bea ceva mai mult, trece cu uşurinţă de la o stare de veselie la una de mînie. Şi nimeni nu se mai poate bizui pe buna lui cumpănire. Este bine să-l ocoleşti în asemenea clipe.

Convoiul, după ce va face, desigur, un scurt popas la Roman, dacă n-or fi nămeţii prea mari, va ajunge la Iaşi numai de dimineaţă. Vodă se scoală devreme. Se spală cu apă rece pe chip, îi primeşte la el pe vistiernic şi pe Lupu Bogdan, cere de băut şi începe să dea porunci.

Hatmanul e cum e, dar cel care-i otrăveşte sufletul este numai vistiernicul Ruset. Şi cît de bine ar fi dacă n-ar apuca să intre Ruset la el înainte de-a ajunge sania la palat.

Îşi aduce din nou aminte de binele pe care i l-au făcut Costinii lui Iordache Ruset. Ajutîndu-l să se urce în scaun, Şerban Cantacuzino îi ceruse lui Constantin Cantemir să jure că-i va stîrpi vrăjmaşii. Întîiul dintre ei era însuşi Iordache, pe care-l dovedise, cît timp se oploşise în Ţara Românească cu multe uneltiri.

Cantemir îl prinsese pe Iordache şi-l pusese la cazne, pînă cînd îl storsese de peste patruzeci de pungi cu galbeni.

Aflînd însă Ileana, care nu suferea cruzimea, de la o jupîneasă din neamul lui, că Iordache Ruset e cetluit în fiare şi chinuit pentru a-l face să scoată din pungă cît mai mulţi galbeni, îl rugase pe Velicico, pe-atunci încă hatman, ca împreună cu Gavriliţă, marele vornic

și fostul său cumnat, să mijlocească pe lîngă vodă iertarea.

Velicico, îndată, inimos cum era, sprijinit și de Gavriliță, îi dobîndise — sub chezășia lor — slobozirea din temniță.

Curînd după aceea, tot cu același sprijin, izbutise să fugă în Transilvania și să rămînă acolo pînă cînd Velicico va izbuti să-i capete pe de-a-ntregul, iertarea.

Constantin Cantemir, în cele din urmă, îl iertase. Iordache se reîntorsese în Moldova. Și, într-atîta îl lingușise pe vodă, încît acesta, înălțîndu-l mare vistiernic, îi dăduse cheia țării pe mînă.

Numai că — de cum se văzuse tare — întocmai ca balaurul din poveste, Iordache își uitase toți binefăcătorii. Și fiindcă Velicico și Miron îl tot țineau de rău pe marele vistiernic pentru nemila lui față de biata țară — sub oblăduirea voievodului și-n bună înțelegere cu ginerele acestuia, parcă într-adins numit Lupu — Iordache hotărîse să-i nimicească pe cei care-i stăteau în cale.

Costinii erau cei mai mari boieri moldoveni cu dragoste de țară și cei mai prețuiți peste hotare pentru sîrguința dovedită în cultură. Împăratul Austriei, sultanul Turciei, regii Poloniei, principii, vizirii sau diplomați străini, cînd năzuiau la garanții moldovenești, cereau și semnătura sau cel puțin părerea marelui logofăt.

Pe cînd vistiernicul pripășit în Moldova — atît cu frații, cît și cu alte rude ale lui — era știut de toți că n-avea alte gînduri decît de pricopseală și era de vînzare oricui care-i plătea mai bine.

Și dacă, mîine de dimineață, Iordache va fi intrat la vodă, pînă-n sosirea lor, ce se va întîmpla ?

Nu cumva Cantemir îl va zvîrli în temniță ?

Nu se sperie de temniță, dar, în această stare, el nu va mai putea să se întoarcă în timpul cuvenit la Bărboși.

Atîtea întrebări (dintre care una îi sfredelește cel mai mult creierul) : Ce se va întîmpla cu Ileana ?

Să n-aibă vodă nici măcar atîta inimă încît să-l țină încă o vreme la Iași și să nu-i dea putința de-a fi și el de față la îngropăciunea ei?

Cel puțin dacă ar fi rămas acasă Pîrvu, ca să vegheze și să orînduiască după datină totul.

Pentru ce, oare, l-or fi silit să-l urmeze? Și ce amestec ar putea să aibă la întîlnirea sa cu vodă? Miron nu mai înțelege nimic.

Deși se află în întuneric, de cîte ori se întoarce, îi deslușește trăsăturile colțuroase, chipul osos și aspru, sub care se-ascunde însă cel mai desăvîrșit devotament față de el și-ai lui.

— Tot nu vrei să vii lîngă mine?

— Nu-i loc, boierule! Au grămădit tîlharii lîngă domnia ta desagii mari de piele.

— Mă bucur că-s alături.

— Dar te-aș înghesui. Rămîn ici pe podișcă, în picioare.

Miron simte nevoia de a avea lîngă el sufletul cinstit al lui Pîrvu. Dar nu-i place — nu i-a plăcut niciodată! — să stăruie.

— Cum crezi tu, Pîrvule!

Lupii i-au înconjurat. Aleargă prin pădure, în salturi mari, de amîndouă laturile convoiului. Flăcăruile ochilor fiarelor îl fac pe Miron să-și aducă iarăși aminte de pustnic. Cum și-o fi putînd apăra bătrînul fost oștean, pustnicit, viața în bordeiul lui de haitele înfometate?

Se pare că mai bine decît a izbutit să-și apere drepturile înaintea domnitorului țării!

Zăpada și-a preschimbat fulgii în ace ascuțite de gheață, care-i împung și-i sfîrtecă obrazul. Miron și-l ascunde, atîta cît îi stă-n putință, sub guler și își înfundă și mai adînc pe frunte căciula.

Dar Pîrvu?

— Vino lîngă mine!

— Lasă, boierule!

Urletele lupilor au devenit de neîndurat. Foamea îi face parcă să geamă și să se tînguie ca de-o durere ascunsă.

S-au repezit, pînă în cele din urmă, la picioarele cailor lefegiilor care încheie convoiul. Aceştia i-au ţintuit. Una sau două fiare au înroşit zăpada. Iar soţii lor din haită şi-au început ospăţul.

Doamne! Dar şi oamenii nu se poartă, în vremuri ca acestea, de-atîtea ori, la fel?

Te-aştepţi, cînd eşti în suferinţă, să-ţi sară oarecine în ajutor. Şi-n loc de ajutor te pomeneşti lovit.

Şi, cu cît eşti mai jos şi mai fără putere, cu-atîta loviturile cad mai necruţătoare.

De ce-o fi fost oare croită astfel lumea?

Rar, mult prea rar, se întîmplă să ai norocul de-a afla lîngă tine, în ceasurile grele, un om cum este Pîrvu.

Dar cîtă mîngîiere înseamnă acest fapt pentru cel urgisit!

Caii, încordaţi, trag sania şi, cîteodată, îşi cufundă picioarele pînă la şold în zăpada înaltă şi mereu viscolită.

De s-ar sfîrşi odată drumul acesta!

Miron încearcă să-şi revadă viaţa! Înainte de-a da faţă cu vodă, este dator să-şi cerceteze conştiinţa cît mai necruţător.

Şi-a slujit el Moldova şi neamul precum se cuvenea?

Pe cînd era copil, Stanislav Witwinski, rectorul colegiului iezuiţilor, din orăşelul Bar, unde fusese trimis să înveţe, le citea deseori învăţăceilor fragmente din lucrarea istoricului Cromer: „Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum", ca şi din alte cărţi.

Iar inima i se strîngea, de fiecare dată, sub gîndul dureros că, din nefericire, nu a fost scrisă încă nici o operă în care să s-arate, pe larg şi desluşit, originile neamului său şi întîmplările cele mai de seamă pe care le-a trăit.

Pe de-altă parte, limba latină, în care se deprinsese nu numai să citească şi să grăiască, ci şi să scrie, îi încînta urechile şi inima asemeni unei muzici. Iar înrudirea ei cu graiul moldovenesc pe care îl supsese

la sînul maicii sale, la fel ca laptele, îi era tot mai clară.

Şi încă din acele ceasuri i-a încolţit în minte gîndul — care pînă la urmă a biruit — că poate-i el acela menit a duce la bun sfîrşit o asemenea trudă.

Înţelesese încă de-atunci că rostul cărturarului în lume este de căpătîi. Iar pana, însufleţită de minte, poate fi-n stare să înfrunte pînă şi sabia năvălitorului sau a asupritorului de noroade.

Şi trebuie să fie cum nu se poate mai fericiţi acei cîrmuitori care ştiu să-şi atragă şi să-şi păstreze alăturea de ei, cu zel şi cu credinţă, pe mînuitorii de pană.

Cărturarul zelos, cînd ia în mînă pana, se cuvine să fie la fel ca slujitorul altarului cînd îşi începe slujba. El are îndatorirea de a da glas doar adevărului. Şi mult mai bine e să îşi sfărîme sau chiar să i se ardă unealta scrisului decît să nu-şi aştearnă gîndul cel mai curat pe-albeaţa foilor. Şi-aceasta, orice alte porunci i s-ar da şi oricum ar încerca cineva să-l împiedice. Deoarece o singură minciună strecurată într-o operă îl acoperă pe cel care-a scornit-o sub lespedea ruşinii.

Şi-aceasta este cea mai grea moarte a unui cărturar.

Miron recunoaşte în sine că, uneori, de nevoie, în viu grai, şi-a ascuns o parte din gînduri. Dar, iarăşi, se mîndreşte că scrisul şi l-a păstrat curat. Şi fiecare slovă de-a sa îi e ca lacrima. Ca lacrima fierbinte vărsată pentru ţară. Şi cu aceste slove izvorîte din inimă, el se simte în stare să meargă în faţa oricărei judecăţi, nu numai a lui vodă, ci şi-a lui Dumnezeu.

XVI

Convoiul a ieşit din pădure. Lupii nu-i mai urmăresc, deşi, în depărtare, tînguirile lor dureroase încă se mai aud.

Cîmpia se întinde ca o pînză albastră, întreruptă ici-colo de iazuri îngheţate şi-avînd o înfăţişare nepă-

mîntească. Ţinutul îi apare lui Miron ca dintr-o altă lume, pe care n-a mai zărit-o nicicînd, deşi a mai trecut — şi uneori chiar iarna şi noaptea — pe-aici de foarte multe ori.

Sania a lunecat într-o adîncitură a drumului, ascunsă sub zăpadă. Nu mai poate ieşi. Călăreţii din faţă s-au depărtat, dar iute se întorc, în frunte cu Macri.

Vătaful îl priveşte cu ură — aceeaşi şi-aceeaşi neînţeleasă ură ! — ca şi cum el ar fi vinovat de tot ce se întîmplă.

Lefegiii biciuiesc caii. Dar totul e zadarnic. Caii se încordează. Pesemne o tălpice e prinsă de ceva, poate o rădăcină sau un bolovan mare.

Caii sînt deshămaţi şi sania este trasă cu mîinile îngheţate. În timpul cît e trasă, unul dintre desagii de piele a căzut, lunecînd pe costişă. Pîrvu aleargă după el, îl aduce. Miron îl scutură şi-l aşază la loc. I-au rămas însă în mînă cîteva foi, ce s-au desprins dintr-o carte.

Ce carte e ? Miron o recunoaşte : Seneca.

Caii au fost reînhămaţi, Miron, Pîrvu şi vizitiul s-au reurcat în sanie, iar, la semnalul vătafului, au pornit mai departe.

Miron e însoţit acum pe drumul către judecata voievodului de Seneca şi preceptele lui.

Una dintre acestea îi reînvie în minte :

Omul este dator ca şi în cele mai crunte împrejurări ale vieţii, în lupta pentru adevăr, să nu se dea învins !

Şi tot de la Seneca i-a plăcut să înveţe că nu trebuie cruţate, ci, dimpotrivă, înfierate neomenia, desfrîul şi vărsarea de sînge.

Şi dacă filozoful nu se sfia să-şi strige acest crez tuturor, era firesc ca Nero, împăratul nebun, care se voia zeu, să-i pregătească moartea. Pentru el, neîncetata chemare spre virtute a filozofului se numea răzvrătire.

Învinuindu-l, deci, că l-ar fi sprijinit, prin părerile lui, pe Gaius Calpurnius Piso — cel care, în anul 65, a pus la cale un complot pentru salvarea Romei — i-a trimis într-o zi, acasă, un centurion. Centurionul — un

alt vătaf Macri — l-a vestit că este osîndit de „divin" la moarte. Seneca nu s-a neliniștit. Că-l aștepta o asemenea soartă bănuia mai de mult. L-a întrebat numai pe centurion:

— Și ce fel de sfîrșit mi-a hotărît?

— Fiindcă ți-a fost în vremea tinereții învățăcel, „divinul" îți face o ultimă favoare. Și-anume, îți îngăduie să-ți alegi singur moartea.

— Bine, mi-o voi alege. Dar mult mai mult decît această favoare, eu mi-aș dori o alta. Aș voi să-mi aștern pe hîrtie cele din urmă gînduri...

— „Divinul" socotește că gîndurile tale sînt prea primejdioase. Iar Tigellinus, credinciosul său sfetnic, mi-a spus chiar înainte de plecare că nu se mai cuvine ca tu s-atingi nici tăblița cerată, nici stilul.

— Să-i spui, totuși, „divinului" că gîndul cel din urmă al meu, de-aș fi putut să-l scriu, i-ar fi fost de folos. Atunci cînd împăratul nu vrea să asculte decît pe acei sfetnici care se străduiesc în a-i face totul pe plac soarta sa nu va fi mai bună decît a mea astăzi.

— Cuvintele acestea, a mai zis centurionul, nici nu le-am auzit.

— Tu nu le-ai auzit. Dar ele vor ajunge în urechile celor cărora le sînt menite. Și însuși împăratul va cugeta la ele într-o zi, dar va fi prea tîrziu.

Filozoful și-a chemat apoi medicul, căruia i-a cerut să-i desfacă vinele de la mîini, în numele lui Jupiter „liberatorul".

O moarte asemănătoare (sub aceeași învinuire) a avut-o — la vîrsta de numai 26 de ani — și Lucanus, nepotul lui Seneca.

Lucanus, unul dintre cei mai înzestrați poeți ai Romei, alcătuise celebrul poem „Pharsalia", al cărui înalt simbol îl reprezintă *Libertas* — adică „Libertatea" cea atît de visată și dorită de oameni, cînd sînt înlănțuiți.

Dar împăratul Nero, care se socotea pe sine și un genial poet, îl ura pe Lucanus. Acesta, la o lectură

publică din poemul „Pharsalia", fusese aclamat de romani în delir și încununat cu lauri.

Din acea zi, „Divinul" îi interzisese poetului Lucanus, fostul său prieten, să mai declame versuri în public.

De-aici și pînă la a-l fi condamnat la moarte pe poetul rival n-a fost decît un pas.

— Noroc, se mîngîie în sine Miron, că vodă Cantemir nu se socotește „divin", nici alcătuitor de stihuri, dar pe un Tigellinus — fără a fi prefect al pretoriului, ci vistiernicul său — îl are și el. Și-acesta, încercînd să-i fie într-una pe plac, îl tot îmboldește, pe domnitor la punerea de biruri, hrăpirea de avuții străine și înăbușirea glasului celor care îl sfătuiesc de bine, în multe împrejurări.

Iordache vrea, desigur, să-și aibă mîna și calea libere în tot ce plănuiește. Cantemir este al lui. Și l-a plătit cu galbeni storși din trupul Moldovei. L-a și împrumutat cu o mulțime de pungi. Iar vodă neputîndu-i înapoia decît o prea mică parte din ele, pentru rest i-a dăruit nenumărate sate, și branişti, și iazuri, și mori ale țării.

Nu i-a ajuns atît. Și l-a făcut părtaș și pe hatmanul Bogdan, ginerele voievodului, cel puțintel la minte. Iar toți ceilalți noi boieri, ridicați între timp de Constantin voivoda, nu îndrăznesc să cîrtească. Își păzesc slujbele dobîndite din mila lui Iordache. Iar de la Țarigrad, din ograda vizirului, veghează frații săi, capuchehaii țării.

Și numai ei, Costinii, îl tot ceartă pe vodă. Se silesc să-l trezească.

Și dacă, într-adevăr, vreodată, Cantemir s-o trezi, Rusetii vor cădea!

Iordache știe bine asta și este hotărît să lupte pentru puterea și avuția lui. De-aceea a urzit ca să piară Costinii, dar nu de mîna sa, ci de a lui voivoda. Totul atîrnă acum numai de întîlnirea ce va avea loc mîine la Iași.

Miron se simte însă dator ca, pentru țara lui, să trăiască.

Să lupte și să învingă.

Şi el nu crede că Ruset, acest Tigellinus al Iaşilor, va fi crezut întrutotul mîine de Constantin voivoda.

Nero l-a ascultat pe Tigellinus al său, duşmanul lui Seneca, fiindcă era nebun. Dar Constantin voivoda, slavă Domnului, tot îşi mai ţine capul albit pe umeri. Şi chiar de s-a lăsat o dată amăgit, ucigîndu-l, fără judeţ, pe unul din Costini nu e de bănuit că va mai săvîrşi, pentru a doua oară, o asemenea crimă.

Dar cine poate şti ce se va întîmpla cu un atare domn ce-a fost urcat în jîlţ din voia turcului şi-a cărui cugetare nu trece dincolo de hotarele pîntecului şi-a lăzii lui cu galbeni, şi care n-a făptuit nimic spre ridicarea ţării, prin zidiri măiestrite sau prin tipărituri care să dăinuiască de-a lungul veacurilor?

Acest biet Cantemir, burduhănos, beţiv, fără de măreţie, a rămas — chiar şi cu coroana voievodală pe frunte — tot numai un rohmistru, a cărui grijă de căpetenie este să strîngă cît mai multe averi şi să-şi păzească jîlţul în care s-a urcat.

Şi fostului rohmistru cea mai mare primejdie nu i se pare, în ceasurile acestea, pofta nemăsurată a turcului, ci el, Miron Costin, care nu se dă-n lături, în numele Moldovei, să-i spună ce gîndeşte.

Este adevărat, mai recunoaşte el, că are doi feciori care făgăduiesc, prin iscusinţa lor — mai ales Dumitraşco — s-ajungă în viitor ceea ce Constantin nu va fi niciodată. Feciorii îi sînt ostatici la Poartă, cînd unul, cînd celălalt. Turcii îi ţin domnia în pumn. Iar la creştini, pe cine-ar putea să se bizuie? Pentru că fiecare dintre crai îşi doreşte, în ascuns, să pună singur mîna pe pămîntul Moldovei şi-al Ţării Româneşti.

Nici măcar pe Sobieski, Miron nu poate spune că s-ar putea sprijini din destul.

Craiul făgăduieşte multe. L-a încredinţat cîndva că, în puţină vreme, Moldova va fi liberă şi stăpînă pe sine. I-a dat întîi un an. Dar anul a trecut. S-au mai scurs încă doi şi lucrurile nu s-au schimbat de fel.

Sobieski îl învinuieşte pe Cantemir că ori de cîte ori se-ncepe un război între poloni şi turci, Cantemir li se-alătură tot vrăjmaşilor lui.

La rîndul său, voivoda se apără zicînd că a trimis merinde oștilor polone. Și, mai adaugă că atunci cînd toți creștinii se vor uni și vor avea o oaste îndeajuns de tare, moldovenii vor fi și ei pe cîmpul de bătaie.

O fi și-așa cum spune! Nici el nu este de părere că lupta pentru eliberarea țării ar trebui să înceapă și să se ducă fără o bună chibzuială. Dar nici nu poate crede că vodă Cantemir ar fi în stare de cea mai mică jertfă pentru binele țării.

Vodă e mulțumit doar să se afle în jîlț și să se cheme domn. Se lasă însă călăuzit de-acei boieri care nu pot privi prea departe în timp și nici n-au inimă.

Nici el, nici Velicico n-au ascuns vreodată c-ar dori o schimbare. Dar nu prin răsturnarea domniei. Ci, cît mai repede cu putință, prin îndreptarea ei.

Din vorbele lui Stanciu și ale lui Macri, ca și din șoaptele lefegiilor, Miron știe că este învinuit de-a fi luat parte la un complot, potrivit căruia domnitorul ar fi urmat să fie răpus la nunta lui Pătrașcu. Și-apoi, în jîlțul rămas liber, cu sprijinul lui Brîncoveanu, să se fi urcat Velicico.

O mai nerușinată născocire nici că se poate! Și nu va pregeta să i-o spună lui vodă cînd se vor întîlni.

Ține la Velicico. Are încredere în el, în judecata lui. Și sigur că i-ar fi plăcut să-l vadă, în scaun, domn. Dar nu în acest chip. Și-aceasta, mai întîi, fiindcă-l doare încă sfîrșitul lui Antonie vodă. Apoi, deoarece a fost, întotdeauna, împotriva răpunerii în sînge a unui domnitor prin uneltirea boierilor.

Și, în cele din urmă, ar fi putut el oare să îngăduie o asemenea crimă chiar la nunta fiului său cu copila lui vodă?

Sîngele lui voivoda i-ar fi întinat atunci fruntea. Și-ar fi fost osîndit, pe vecie, în ochii tuturor!

Și ce-ar fi spus Ileana? Ea care, atît de milostivă, se lăsa înduioșată și de durerea celor care făptuiau răul.

Ori, dacă a fost pusă la cale vreo conspirație, aceea nu poate fi decît a lui Iordache — ajutat de Bogdan — pentru nimicirea Costinilor.

Numai așa se poate tălmăci că vodă s-a grăbit să-l răpună, la adăpostul nopții, pe bietul Velicico. Deoarece, pe un atît de mare boier — și care împlinise prea multe pentru țară — nici vodă n-avea dreptul să-l osîndească decît într-un județ, cu destule dovezi grăitoare și la lumina zilei.

Totul este desigur o minciună sfruntată. Altminteri Cantemir ar fi făcut județul în fața tuturor. Aceasta mai ales cînd se știe prea bine că Iordache Ruset sau hatmanul Bogdan pot aduce oricînd unele mărturii, smulgîndu-le cu sila din gura cîtorva. (Dar, după cele întîmplate, se vede limpede că nici asemenea mărturii n-ar fi fost deajuns.)

Și-acum ar vrea să vadă dacă va cuteza voivoda sau Iordache s-aducă pîrîtori mincinoși, în stare să-l înfrunte pe el în fața sfatului.

Oricît de ticăloși ar fi însă acei cîțiva boieri din jurul lui Ruset, Miron e încredințat că nu se va găsi nici unul care să îndrăznească a veni înaintea județului ca să-l învinuiască de ce n-a făptuit.

Iar el nu va tăcea. Va vorbi. Îi va mărturisi lui vodă toate cîte-i apasă sufletul. Îi va cere dreptate, în numele Moldovei. Și poate că, în sfîrșit, Cantemir, dîndu-și seama de greșelile sale, se va îndupleca să i-o dea.

Băieții îi vor ieși din temniță, el se va întoarce acasă și, poate, așa cum se întîmplă de-atîtea ori în viață, răul se va schimba în bine.

XVII

Copacii înșiruiți de-a lungul drumului se frămîntă. Crengile li se frîng, ca și cum ar fi făcute din sticlă, cad, sînt înhățate de vînt și purtate peste cîmpia înghețată, ciocnindu-se între ele și sunînd trist.

Desigur, Miron a mai trecut, în viață, prin zeci și zeci de viscole, unele, poate, chiar mai cumplite decît acesta. Dar parcă niciodată întreaga lui ființă nu s-a simțit atît de copleșită ca astăzi.

Viscolul urlă asemeni unei fiare. O fiară înverșunată, albă și cu colții rînjiți. Dar fiara cea adevărată nu i se pare viscolul, nici vreunul din lupi, ci Iordache Ruset.

Stă undeva ascuns, în palatul domnesc, cu figura lui lungă și palidă, și picură otravă, prin cuvinte mieroase, în urechea lui vodă.

Prin întuneric i se și pare că-l zărește. Are o înfățișare evlavioasă, cu mîinile mereu împreunate la piept. Doar ochii săi aprinși, de fiară înfometată, îl silesc să-și dezvăluie adevărata fire.

Miron, privindu-i umbra, începe să înțeleagă că, fără îndoială, zadarnic vrea să nădăjduiască în dreptatea lui vodă.

Iordache a ticluit fără greșeală crima. Altminteri ar fi cutezat vodă să-l răpună pe Velicico fără nici un județ? Sau să-i închidă lui fiii? Ori să-i trimită pe lefegii ca să-l aducă noaptea?

Poate c-ar fi fost bine să-i fi dat ascultare lui Stanciu. Să fi plecat la Neamț. Știindu-l liber, vodă s-ar fi temut și nu le-ar fi stricat prin nimica băieților.

Sau ar fi fost mai rău? Și vodă, mîniat, i-ar fi răpus, tot ca pe Velicico, învinuindu-l cel dintîi pe Ioniță, care, spre nenorocul lui, luase parte la nunta aceea de la Băcani, unde se susținea că s-ar fi pus la cale complotul boieresc.

Lui Miron totul i se învălmășește în cap. Și nu crede să fie pe lume o altă fericire mai mare decît aceea de-a putea coborî o dată din sania aceasta, în care e tîrît sub straja lui Macri către necunoscut.

Ar dărui orice, numai ca să se afle în șaua unui cal și să gonească liber peste cîmpia albă.

Niciodată parcă nu și-a dat seama, ca în această noapte, ce înseamnă libertatea!

Se închipuie îndreptîndu-se, călare, spre casă. Ileana este în viață. Îi iese înainte, în prag. Și ținînd-o

de mijloc, intră în „arhondaric". Acolo îl aşteaptă o băutură caldă, îndulcită cu miere, precum îi place lui.

Îşi schimbă încălţările, veşmintele. Se-aşază apoi în jîlţ, lîngă foc, şi începe să citească.

Îşi duce palma îngheţată la frunte. De unde-i mai răsar aceste năluciri nebuneşti? Şi cum de-şi mai închipuie astfel de bucurii?

Şi, totuşi, continuă să viseze.

Viaţa fără Ileana pentru el, aşa cum şi-a mai spus-o de-atîtea ori, nu merită acest nume. Şi de-ar vrea să trăiască ar fi numai pentru-a putea munci şi a da la iveală, în scris, toate cîte le-a adunat în minte sau şi le-a însemnat pe hîrtie. Însemnări ce se află aici, în sanie, alăturea de el.

XVIII

Continuă încă să spere că vodă s-ar fi putut răzgîndi şi-ar fi trimis, în grabă, un vestitor — sau mai mulţi — călare.

Acesta sau aceştia le vor ieşi curînd înainte, poruncindu-i vătafului să-i redea libertatea. Vor face calea întoarsă către Bărboşi. În zori vor sosi băieţii şi fetele. Vor împlini comîndul şi, în tot restul zilei, vor rămîne îngenuncheaţi în biserică rugîndu-se cucernic pentru sufletul *ei*.

Şi alte plăsmuiri i se încheagă în minte.

O răzmeriţă începe. Iordache Ruset fuge. Şi vodă îşi întoarce faţa către Miron Costin.

Doamne! Ce gînduri fără noimă îl bîntuie într-una!

Viscolul nu încetează să sufle. Lefegiii călări îl veghează. Macri se află în frunte. Nimic nu s-a schimbat şi nu se va schimba. Au şi ajuns la cotitura, de unde drumul dinspre Bărboşi se întîlneşte cu-acela ce vine de la Neamţ. Pe acest drum — dacă el s-ar fi hotărît mai din vreme — ar fi putut scăpa.

Numai că despre vreo salvare nu mai poate fi vorba.

Ba mai mult, i se pare că, într-un anume fel, o parte din sufletul lui s-a și îndreptat spre Stix și se pregătește să-l treacă.

Va împărtăși și el, cu siguranță, destinul celorlalți din trecut, care s-au străduit, uneori și greșind — dar greșeala i-atît de omenească! — s-aducă prin scrierile sau cuvintele lor o cît de mică și de neînsemnată îndreptare acestei lumi prea strîmbe!

A uitat că se află în sanie. I se pare că privește pămîntul de undeva, de foarte, foarte departe, și-anume de pe o înălțime necunoscută. De-acolo cercetează omenirea neliniștită, strivită adeseori de voințe potrivnice și prea împovărată de nedreptăți și spaime.

Despre toate acestea trebuia el să scrie mai mult.

Prea îndelungă vreme și-a risipit, fără a putea rămîne la masa de lucru. Sigur, viața nu-ți poate îngădui să faci numai ce vrei. Ca dregător al țării, a fost silit mereu să-i urmeze pe unii domnitori în războaie și să-și petreacă timpul cu treburi prea puțin însemnate, ori să se refugieze pe meleaguri străine în vremuri vitrege.

Numai că sarcina lui de temelie — așa precum și-o hotărîse singur încă din tinerețe — era cu totul alta.

Văzuse ce se petrece în lume, însă de teama suferinții sau morții, a lui sau a celor dragi lui, a întîrziat cîteodată să scrie ceea ce cunoștea. Și astfel prea multe foi s-au păstrat încă albe. Dar, în felul acesta, nu i-a slujit el bunului plac, sprijinindu-l să se înscăuneze în voie ?

Nădăjduise odinioară că, fiind cîteodată prevăzător, și-ar putea ocroti bruma de fericire, a lui și a familiei sale. Însă de fiecare dată, cu și mai multă cruzime, despotismul l-a înlănțuit din ce în ce mai tare. Iar teama, cumplita și rușinoasa teamă, n-a izbutit să și-o alunge niciodată pe de a-ntregul din suflet, uitînd ceea ce-l învățase prietenul său, Dosoftei, și-anume că un cărturar trebuie să învețe a se înălța sufletește pînă-într-atîta, încît să poată asculta, neîntinate, cele mai adînci chemări ale neamului.

Să se pătrundă apoi de ele și frica-i va pieri, așa cum piere fumul sub vîntul primăverii.

Şi atunci, eliberat de ceea ce e pămîntesc şi mărunt, să ia în mînă pana. Să se aşeze în faţa foii albe, iar slovele se vor înşirui de la sine, legînd doar adevăruri ce vor zdrobi în tină minciuna.

Acum îi pare rău de fiecare clipă pierdută în afară de scris, de fiecare gînd curat, dar nerostit în lume.

Şi-ar dori să le recîştige. Dar cum ?

Dinspre Roman se zăresc, dintr-o dată, pe întinsul cîmpiei trei oşteni călărind în galop.

Convoiul se opreşte. Călăreţii se-apropie şi unul dintre ei îi vorbeşte, tulburat, lui Macri.

După port, călăreţii par a fi trei oşteni din garda lui Constantin voivoda. Înseamnă c-au venit de la Iaşi.

Miron a tresărit.

Poate c-aduc cruţarea. Constantin vodă şi-o fi dat, în sfîrşit, seama cît de mult a greşit. Doar astfel poate fi. L-o fi chemat la el pe Iordache. S-or fi sfătuit laolaltă. Şi or fi hotărît că e mai înţelept să nu lărgească vrajba.

Îl vede pe vătaful Macri cum se îndreaptă spre sanie. E urmat de cei trei. Îi aşteaptă cuvîntul. Desigur, va fi îndată slobod. Inima i se bate în piept cu sunet de ciocane. Este gata să se întoarcă şi să-i spună lui Pîrvu :

„Plecăm acasă, Pîrvule !"

S-o fi gîndit şi vodă că e prea crunt să-l ridice de lîngă jupîneasa lui moartă, într-o astfel de noapte, dinaintea Crăciunului.

O fi plîns Ilisafta pentru Pătraşcu-al ei ? S-o fi temut Iordache ?

Şi cîte, cîte altele s-or mai fi petrecut !

Dar, orice s-o fi întîmplat la Iaşi, bine că se sfîrşeşte totul aici !

Dar se sfîrşeşte oare ?

Macri a venit lîngă sanie şi li-l arată pe Miron, cu mîna, celor trei nou sosiţi.

— Iată-l în bună pază acolea !

Aşa dar !... Aşa dar !...

Miron, astfel cum stă în sanie, pe Pîrvu nu-l zărește. Îl simte, cu toate astea, încrîncenîndu-se.

Așadar nu e vorba de vreo cruțare a lui vodă!

Cum de o fi putut să-și închipuie?

Și, cu toate acestea, s-a petrecut ceva. Poate s-o fi luat numai o altă hotărîre! Îl duc altundeva? Sau vor să facă doar un popas la Roman? În sfîrșit, va vedea!

Dar e încredințat că viața și mai ales mîndria nu i se află, în acest ceas, decît în mîinile subțiri și galbene, deprinse numai să rostuiască banii, ale vistiernicului!

Hotărîrea luată de Cantemir e hotărîrea vistiernicului!

Ce porunci s-or fi dat? Îl vor ucide aici?

Îi cercetează pe oșteni din ochi și se pare că nu.

La noul semn al lui Macri, convoiul a pornit mai departe.

Armele lefegiilor sună. Viscolul îi înconjoară din toate părțile. Îi mușcă plin de răutate. Curînd vor ajunge la Cotu-Vameș.

Satul, mărunt, cu bordeie înfundate în pămînt și-acoperite de zăpadă, pare, prin întuneric, o bătrînă încovoiată și îngenuncheată pe țărmul rîului.

Sărmanii locuitori ai bordeielor! Au aceleași corpuri și suflete ca și noi. Dar soarta le-a fost nemiloasă. De ce unora le este dat să se bucure de toate bunătățile lumii și altora să-ndure numai greutățile ei? Poate că într-unul din aceste bordeie se află cineva care va fi avînd o minte mai scăpărătoare și o fire mai dreaptă decît le au mulți domni.

Miron parcă întrezărește întîia oară în viață mizeria și atît de nedreapta orînduială a lumii. Cum de nu le-a văzut pînă azi? Și de ce n-o fi cugetat mai de mult la suferințele și nevoile oamenilor ce stau la talpa țării?

De ce, se întreabă el, unii dintre aceștia, cu toate însușirile lor, sînt meniți a fi robi, iar atîția nevrednici li s-au ales stăpîni?

Și pentru ce aceștia au drept să huzurească și ceilalți viețuiesc doar trudind chinuiți?

E oare înțeleaptă această rînduială? Și-a fost ea, oare, astfel hotărîtă de Cel-de-Sus?

Și, dacă este hotărîtă din Cer și nu e înțeleaptă, nici dreaptă, Cel-de-Sus e nedrept, lipsit de înțelepciune?

Își pune întrebarea aceasta mai mult decît tulburătoare pentru el, cel care a crezut, întotdeauna, în măreția Cerului. Însă numaidecît își izgonește din minte îndoiala. Poate, cugetă el, nu înțelegem noi dece-i statornicită această rînduială. Or fi alte temeiuri...

Străjerul de la pod a dat drum slobod convoiului, plecîndu-se în fața lui Macri.

S-a plecat, cu căciula în mînă, și cînd a trecut sania care-l poartă pe Miron. Dar fără să mai strige, ca altădată, „săru' mîna, boierule", deși și-a dat cu siguranță seama prea bine cine era în sanie, mai ales că-l zărise pe Pîrvu, la spate, pe podișcă.

Mai mult încă, lui Miron i s-a părut o clipă că străjerul în timpul cînd treceau peste pod a început să se închine, ca la trecerea unui mort. Poate s-o fi înfiorat și el văzîndu-l pe fostul mare logofăt al Moldovei dus sub atîta veghe ca un răufăcător!

Caii se opintesc din greu urcînd prin noapte dealul. Iar sus așteaptă încă doi călăreți domnești.

Convoiul s-a oprit. Călăreții din deal, împreună cu cei care le ieșiseră în față, pe drum, sub pădurea Feleștilor, și vătaful Macri se sfătuiesc de zor.

Din cînd în cînd, vătaful își îndreaptă privirile mohorîte spre Miron.

Se sfătuiesc dacă să poposească ori nu în Roman?

Dar de ce nu-l îngăduie lîngă ei și pe Stanciu? Acesta a fost izgonit mai încolo, lîngă oștenii lui.

Miron a înghețat. Un tremur îl încearcă. Dar tremurul nu-l răzbate de-afară, ci vine dinăuntru.

Pîrvu coboară de pe podișca saniei.

— Du-te și vezi ce se-ntîmplă! îl roagă Miron. Ori rămînem în Roman, ori mergem mai departe?

Pîrvu face doar cîțiva pași, cînd Macri îl zărește.

— Treci numaidecît înapoi!

Cîțiva călăreți se grăbesc, luîndu-l în boturile cailor, împingîndu-l spre sanie.

— Stai lîngă Mironaşco!
Lui Pîrvu nici nu-i vine să creadă. Se urcă înapoi pe podişcă.
— Mironaşco a spus? Mironaşco?
Priveşte, ameţit, împrejur.
— Lasă, Pîrvule! Lasă!
Macri le face semn lefegiilor să descalece.
— Coboară, logofete! îi strigă şi lui Miron.
Trupul lui Miron parcă s-a preschimbat în piatră. Izbuteşte să-şi ţină, cu toate astea, sus fruntea.
Macri se zăpăceşte şi îşi înmoaie glasul.
— Ai auzit, boierule? Trebuie să cobori.
Pîrvu dă cei patru desagi la o parte, îi face loc lui Miron şi acesta coboară.
— Viscolul este prea năprasnic, îi grăieşte Macri, deodată, lui Miron, cu glasul îmblînzit. Şi n-avem cai de schimb.
— Unde vom înopta? Sus, la episcopie?
Macri descalecă fără să-i mai răspundă şi o ia înainte către căsuţa străjii, înotînd prin nămeţi.
Oştenii îl urmează, ducîndu-l între ei şi pe Miron.
Străjerul, cu căciula înfundată pe ochi, se-azvîrle şi le deschide uşa.

Miron este înalt. Este cel mai înalt dintre toţi. Se-apleacă. Trece pragul.
Un opaiţ, tremurător şi el, luminează slab singura încăpere a casei. În vatră scînteiază numai cîţiva tăciuni. După aerul curat de-afară, aici, înăuntru, o duhoare grea îi întîmpină. Miroase a cojoc, a seu rînced şi a sudoare învechită. Tălpile cizmelor se lipesc de pămîntul umed, clisos. Macri se împiedică. Era jos o căldare. Căldarea în care străjerul îşi fierbe mămăliga sau îşi spală cîteodată cămaşa.
O zvîrle cu piciorul şi trece mai departe.
Într-un ungher, lîngă vatră, se vede un culcuş învelit cu o cergă.
— Acolo se va odihni? întreabă încet Pîrvu.
Macri dă, încruntat, din cap, în semn că „da", acolo.

Pîrvu întinde peste culcuşul muced cerga curată, adusă de el de-acasă, şi cu care fusese învelit în sanie, peste picioare, Miron.

— Lungeşte-te, boierule, rogu-te !

Străjerul aduce din faţa casei un braţ mare de lemne. Le scutură la uşă de neaua gros aşternută pe ele şi le orînduieşte frumos peste lumina roşiatică a tăciunilor. Suflă deasupra lor cu putere. Cărbunii sfîrîie. Uşa este izbită de vînt. Şi focul a început să se-aprindă.

— Tu, tu şi tu rămîneţi aici de strajă, porunceşte Macri. Ceilalţi ieşiţi afară.

Stanciu îl priveşte cu ochii mari pe Miron, care stă nemişcat. Ar fi dorit să mai schimbe cîteva cuvinte cu el, dar Macri îl veghează, nu-l lasă să se mişte singur nici măcar cîţiva paşi.

Lefegiii ies, tropăind, strîngîndu-şi la piept cojoacele.

Împreună cu ei au plecat şi Macri şi Stanciu.

N-au rămas în odaie decît cei doi oşteni de strajă, Pîrvu şi Miron.

Pîrvu îi scoate lui Miron din spate blana şi de pe cap căciula cenuşie de urs.

— Dacă nu se va potoli viscolul, spune el, înseamnă că nu vom pleca din Roman decît abia în zori.

— Zarurile au fost aruncate ! murmură Miron.

— Ce-ai spus, ce fel de zaruri ? se miră uluit Pîrvu.

Dar Miron tace şi Pîrvu, luîndu-l de braţ, îl trage spre culcuşul de paie şi îl sileşte, ca pe-un copil, să se-aşeze.

— Boierule, noaptea trece. Odihneşte-te cît de cît. Să prinzi ceva puteri pentru întîlnirea cu Constantin voivoda de mîine.

— Pentru întîlnirea cu Constantin voivoda ? Miron şi-a dus iarăşi mîna la frunte. Care întîlnire ? Crezi tu că vodă va mai sta de vorbă cu mine ?

— Va sta ! Va trebui să stea ! rosteşte cu încăpăţînare Pîrvu.

Străjerii îl cercetează şi ei din ochi pe Miron ca pe-o sălbăticiune. Macri le-a povestit, pe semne, că-l

vor avea în pază pe-un înrăit uneltitor împotriva domniei.

El însă nu-şi mai doreşte altceva decît să se ascundă undeva, oriunde, şi să stea, liniştit, doar cu sine de vorbă.

Dar cum să se-ascundă cînd oştenii aceia se holbează la el, cu un ciudat amestec de uimire şi ură.

Deodată, Miron îşi aduce aminte şi-l întreabă pe Pîrvu :

— Desagii i-ai adus ?

— Nu ! Au rămas în sanie !

— Aşa a poruncit Macri ?

— Da.

Pîrvu a răspuns abia auzit. Înţelege şi el cît de-njosit trebuie că se simte fostul mare logofăt al Moldovei întrebînd de poruncile, cu privire la el, ale unuia ca Macri.

— Or să se umple de zăpadă.

— Nu-ţi face nici o grijă. Le-am acoperit bine.

XIX

Aşa cum stă în culcuşul acela slinos, urît mirositor, ar dori s-o revadă pe *ea*. Şi iată c-o revede...

Este încă tînără, proaspătă, aşa cum o ştia mai de mult. Doar ochii i se par peste măsură de trişti.

Întinde spre el braţele. Şi Miron înţelege că ea ar dori să-l cuprindă. Şi, fiindcă nu-i e cu putinţă, oftează :

„Mirone, dragul meu ! Mă aflu lîngă tine."

„Îţi mulţumesc, Ileană ! Întotdeauna ai fost."

„Trebuie să rămîi liniştit."

„Mă străduiesc pe cît pot."

„Nu trebuie să te mîhneşti pentru că un om ca el a îndrăznit să dea porunci în ce te priveşte pe tine."

„Adevărat !"

„Ce însemnătate mai are ? Curînd..."

„Cît de curînd ?..."

Ileana îşi întoarce încolo obrazul.

Aude, pe undeva, prin apropiere, și glasurile lefegiilor, înăbușite de mugetele viscolului.

Unde i-o fi adăpostit Macri? Oamenii au să înghețe!

Îi pare rău că au făcut în Roman popasul. Mai bine ar fi plecat înainte, spre Iași.

Poate că tot ar fi ajuns să dea ochii, de dimineață, cu vodă, așa cum speră Pîrvu. Și lucrurile s-ar fi ales într-un fel.

Deși, după cum se poartă Macri cu el...

Brațul i-a amorțit. Se întoarce pe-o parte, cu fața la perete. Să nu-i mai vadă pe lefegii.

Năluci de toate felurile i se perindă iarăși și iarăși sub ochi. Și, dintre acestea toate, i se desprinde voivoda sosind, într-o bună dimineață, la Putna, pe vremea cînd Miron mai era staroste.

Auzise de gustul fără seamăn al cărnii căprioarelor ce se înmulțeau prin pădurile Putnei. Și, cum era mîncău — dar și bun vînător — venise să ucidă, cu însăși arma lui, cîteva căprioare și să se îndestuleze cu carne proaspătă.

În alaiul lui vodă se vedeau, călărind, aproape toți boierii, în frunte cu Iordache și Lupu Bogdan.

Trîmbițașii sunau și alaiul intrase în curtea mînăstirii, unde se întinseseră, în grabă, cîteva mese lungi.

Era nespus de cald și vodă nu vrusese să intre în cămări.

— Mai bine rămînem la poalele cireșului acesta înflorit. Dorim numai puțină apă proaspătă, să ne spălăm obrazele, dar și-o bărdacă ceva mai plină de Cotnărel ca să ne răcorim sufletul. Ce ziceți, nu e bine?

Toți boierii, slugarnici, în afară de Miron, rîseseră cu poftă. Și cel mai tare Lupu.

— Ba este foarte bine!

Slujba la biserică se sfîrșise. Credincioșii ieșiseră, stropindu-se în ușă, unul pe altul, cu-aghiasmă, după datina Putnei.

Și care cum ieșea îngenunchia smerit. Apoi pleca, zorit, fără să mai întoarcă ochii către masa lui vodă.

Florile albe ale cireşului se scuturau asupra lor ca o ninsoare caldă.

In cuhnie se pregăteau gustările. Călugărul chelar şi adusese vinul. Cînd domnul, mîngîindu-şi barba şi privind, dintr-o parte, spre Miron, rosti triumfător :

— Am să vă dau o veste, ce ne-a venit şi nouă alaltăieri de la Constantinopole.

— Care ? Ce veste ? Ce ? întrebară boierii, clipind unii spre alţii cu şiretenie.

— Preasfinţitul înalt patriarh a hotărît să-l amante... tizeze pe fostul mitropolit Dosoftei, tovarăşul de sfat al starostelui nostru, Costin...

Se lăsase o tăcere adîncă sub cireşul cel alb, ale cărui fragede ramuri se clătinau uşor.

Şi toţi cei care erau acolo, sub oblăduirea lui vodă, şi-au răsucit deodată capetele spre starostele Miron. Nădăjduiau să-l vadă îngălbenindu-se, dovedindu-şi în acest fel necazul.

Atîta doar că Miron aflase mai de mult, de la pisarul curţii, prietenul Wargalowski, că vodă Constantin îl rugase pe patriarh, în schimbul multor daruri, ca să-l afurisească pe Dosoftei, învinuindu-l că îşi lăsase turma fără nici un păstor şi plecase din ţară.

Se ştia foarte bine că regele Sobieski, părăsind Suceava şi Iaşii (ocupaţi de poloni în timpul ultimului război cu turcii) îl silise pe Dosoftei să-l urmeze.

Rechemat de Cantemir în Moldova, Dosoftei ar fi vrut să vină. Dar regele Sobieski îi stătuse împotrivă. Şi, fără învoirea acestuia, nu se putea porni către casă.

Avînd acest prilej, Cantemir îi ceruse patriarhului de la Ţarigrad să-l anatemizeze. Iar ştirea aducerii la îndeplinire a rugăminţii lui o primise, aşa precum spusese, cu două zile în urmă.

Deci, toţi priveau curioşi şi cu nerăbdare spre Miron.

Dar el — nedorind nici de a-l da de gol pe pisar că îi vestise taina — rămase liniştit.

— Să-l anatemizeze !... grăi.

— Să-l a-man...-te...tizeze, se încurcă iar vodă.

— Bine. Poate să fie şi-aşa ! surîse starostele. Şi,

totuși, nu se putu ține și rosti mai departe : Patriarhul, afurisindu-l pe Dosoftei, s-a osîndit pe sine...

— Cum aș putea să-nțeleg aceasta ? se oțărî voievodul.

— Cine i-a dat sfinției sale dreptul să răsplătească astfel atîta trudă cărturărească pusă în slujba unui norod creștin ? Cred că nu Dumnezeu...

— Dar i-am cerut-o noi, mărturisi voievodul. Dosoftei n-a mai vrut să se-ntoarcă în Moldova.

— Eu știu că n-a putut... Mitropolitul este blînd ca un miel... Și își iubește țara...

— Dar nu și pe boieri ! se-amestecă Iordache.

— Numai pe cei prea răi și cu puțină minte !

Bogdan își ieșise din fire.

— Și care sînt aceștia ?

— Se cunosc ei prea bine... Eu cred că ar fi fost o cale să-l reîntoarcem !... mai spuse Miron, după cîteva clipe.

— Care-ar fi fost aceea ?

— Trimițînd o scrisoare măria ta panului Sobieski...

— O să ne mai gîndim...

— Să nu uităm că-n țară, de cînd nu mai e el, cărturăria a-nceput să se stingă, tiparul suferă. Cine să se mai îngrijească destul de tîlcul slovelor ?... Și cine să ne spună ?...

— Asta nu-i mare pagubă. Mai rău e că mitropolitul, cînd se găsea la noi, ba și la noi în sfat, scotea ades din gură multe cuvinte grele pentru inima noastră... Asta nu mai ții minte ? Sau nu vrei să ții minte ?...

— Sfatul de-aceea este sfat, pentru ca fiecare să își sloboadă gîndul.

— Chiar dacă gîndul său nu este pe potriva gîndului nostru ? Îți tragi, precum văz, spuza pe turta domniei tale !

— Și domnii pot greși. Iar blîndul Dosoftei, deși nu se fălește cu înțelepciunea lui, are mai multă bună chibzuință ca alții.

— Și noi, nici unii din acest sfat, nu sîntem înțelepți, de stăruiești atîta spre Dosoftei ? se preamări, de unul singur, vodă. Noi socotim că da...

— Poate că unii-ar fi, de nu s-ar socoti în prea mare măsură că sînt ! spuse la urmă Miron.

Vodă îi urmărea cu greutate cuvintele. Se și cam ameţise. Începu să se bîlbîie.

— Unde e stareţul ? Stareţul se afla în picioare, chiar la spatele domnului, împreună cu alţi cîţiva monahi. Era foarte bătrîn și nici n-auzea bine. Un călujăr îl atinse pe umăr, arătîndu-i-l pe voievod, în înţelesul că i-a grăit ceva. Acesta pricepu. Se aplecă spre domn.

— Care-i porunca măriei tale ? îl întrebă supus.

— Cine are dreptate dintre noi doi, Mironașco sau eu ?

— Aveţi amîndoi dreptate, încercă stareţul să împace lucrurile, deși nu auzise bine despre ce era vorba. Însă, de bună seamă, înaintea marelui boier Mironașco, dreptatea se cuvine să fie, ca de-obicei, de partea măriei tale...

— Ai văzut ? zise Cantemir. Ai văzut, Mironașco ?

— Am văzut !

Toţi izbucniră în rîs.

Așa cum se întîmpla mereu cu Cantemir voivoda, acesta trecuse iarăși, cu mare ușurinţă, de la supărare la veselie.

— Staroste Mironașco !

— Ascult, măria ta !

— Orînduiește-ne, ca să ne bucuri cît vei putea mai bine și cît mai grabnic, plăcerea vînătorii !

— Prea bine !

Plecaseră la vînătoare. Vodă vînase căprioare. Și Miron un urs. Ursul din care Pîrvu i-a croit, după aceea, căciula pe care-o ţine, în noaptea aceasta îngheţată, în culcușul de paie, sub cap.

Dar starostele Putnei s-a gîndit și s-a tot gîndit, în timpul cît se afundau prin păduri, că lui vodă îi place să se creadă că este un domn drept, chiar și cînd se săvîrșesc destule strîmbătăţi !

Numai cu cîteva zile înainte avusese, dealtminteri, prilejul de-a sta de vorbă c-un tînăr călugăr tipograf din Țara Românească, căruia însă fiind de origină din tărîmul Ivirului i se spunea Ivireanul. Venise să cunoască Putna. Și pe fruntea înaltă a acestuia, lui Miron îi păruse că se putea citi aceeași dăruire și înzestrare ca și la Dosoftei.

Dintr-un cuvînt în altul, tînărul tipograf începuse să-și mărturisească o mulțime de gînduri. Unul dintre acestea îl făcuse pe Miron să și-l aducă în minte mai ales pe Constantin voivoda.

„Să nu se socotească împărații și stăpînitorii pămîntului că i-a pus Dumnezeu să șadă pe scaun frumos numai spre vedere înaintea ochilor omenești. Că numai dreptatea este de-i face preacinstiți la norod..."

Și, rostind aceste cuvinte, tînărul cărturar căpătase parcă — deși nu-i semăna deloc la chip — înfățișarea acelui înțelept pîrcălab Ștefan, osîndit de Vasilie Lupu a i se pierde viața, pentru că îndrăznise prea mult în cugetările sale despre ceea ce înseamnă bunătatea față de ocîrmuiți.

Și Dosoftei vorbindu-i despre bunătate, îi amintise odată lui Cantemir despre împăratul roman Caligula, care avea o vorbă a lui : „Să mă urască oamenii, dar să-mi știe de frică..."

— Atîta că, mai adăugise Dosoftei, oricine se dorește temut, el însuși se va teme. Iar teama îi va înăbuși judecata ! Așa ne învață cartea...

— Cartea ? s-a mirat Cantemir. De vrei să cîrmuiești nu-nveți asta din cărți. Cartea mea este viața și cunoașterea oamenilor. Iar sabia, condeiul cu care scriu !

— Are și măria ta oarecum dreptate ! Viața este ea însăși un dascăl priceput. Dar o înțelegi mai bine numai cînd te silești să-i asculți, dar mai ales să-i citești și pe alții mai înțelepți ca tine.

Altminteri, Cantemir vodă — așa cum se lăudase el însuși înaintea lui Dosoftei — în mînuirea sabiei era vrednic, măcar că îmbătrînise. Pornea la luptă greu, dar niciodată nu se dădea cu ușurință înfrînt. Fără să aibă însă acea simțire înaltă a înaintașilor săi, așa

precum fusese ea zugrăvită în hronici, de un Eustratie Dragoş sau de Grigore Ureche vornicul de Ţara de Jos.

Miron cugetă. Neamul acesta al nostru are astăzi nevoie mai mult decît oricînd să se cunoască temeinic pe sine, pentru ca să poată afla, o dată pentru totdeauna, încotro trebuie să-şi îndrepte ochii şi să-şi recapete astfel cumpăna de care are atîta nevoie pentru mersul său înainte. De-aceea, îi sînt de trebuinţă cărturari îndrăzneţi, curaţi la suflet şi care, sub ocrotirea unui domn vrednic, în stare să unească, într-un singur mănunchi, gîndirea, simţirea şi puterea, să afle calea dreaptă şi cea mai scurtă spre sfînta libertate. Libertatea deplină însemnînd *marele adevăr* al fiecărui neam, adevăr ce nu poate fi niciodată răpus, ci doar înăbuşit, dar nu pentru mult timp. Iar acest *mare adevăr* este menit să ardă cu o flacără vie, luminîndu-le calea celor ce vor veni.

În vis, lui Miron îi plăcea să-i adune la Iaşi, cu acest ţel, pe-o seamă de bărbaţi iubiţi nespus de el. Locul cel mai de frunte i-l da lui Varlaam. „Cartea de învăţătură" îngemăna în duh întreaga seminţie urzită de Traian. Veneau apoi la rînd mitropolitul Simion Ştefan, acela care trudise ca limba românească să fie pretutindeni doar una, curată ca argintul; mitropolitul Petru Movilă, din depărtatul Kiev, ctitorul cărţii tipărite; Udrişte Năsturel; stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Milescu şi cei doi fraţi Greceanu, în afară de alţii. Rămîneau mai la urmă Dosoftei şi el însuşi, uniţi mai mult ca fraţii, într-o singură inimă.

XX

Dar ce visuri zadarnice nu încetează să mă frămînte? se întreba, pentru a nu ştiu cîta oară în acea noapte, Miron, în timp ce se silea să adoarmă în culcuşul murdar de paie. Cînd, uşa se smuci şi, în prag, se ivi vătaful, tîrîndu-l după sine pe Stanciu.

— Mironaşco, ridică-te!

Cărturarii întruniţi la Iaşi? Un voievod bun şi drept, care să-i ocrotească? *Marele adevăr*? Făclia lui aprinsă şi luminînd în timp? Libertatea de a grăi şi-a scrie pentru împlinirea binelui celor de-acelaşi neam?

— Mironaşco, ridică-te!

„Ai curaj, Mirone! În curînd..."

Glasul îi era mîngîios. Şi ascultîndu-i-l, la fel ca altădată, Miron se simţi întărit.

Cu toate astea, nu se putu scula decît cu greutate. Pîrvu îl sprijini. Dar cîţiva lefegii îl prinseră de braţe şi-l traseră sălbatic.

„Ai curaj, Mirone!..."

— Măria sa te-a osîndit la retezarea capului. Nu te-a putut ierta! zise din prag vătaful. Aşa că vei pieri.

— Măria sa nu ştie că mă găsesc în slujba *marelui adevăr*. Şi cine îl slujeşte este nepieritor.

— Ce-ai spus? îl întrebă blînd Stanciu.

— Bate cîmpii, ca totdeauna! îi răspunse vătaful. Aşa sînt cărturarii. Deoarece cugetă prea mult, cînd trebuie şi cînd nu trebuie: spun vrute şi nevrute. Şi de-aici li se trage... S-au săturat de bine... Iar unora, ca ăstuia, li se cuvine moartea...

— Moartea, vătafule, nu mă depărtează de bine...

Macri îl privea nedumerit.

— Ci de un rău mai mare ca binele pe care-l pot avea sub Constantin voivoda.

Vru să-şi aşeze pe umeri blana, dar Macri îl opri.

Stanciu, care-şi aminti de cîte-i datora lui Miron şi ceea ce-i jurase cînd îi scăpase viaţa, îl rugă:

— Îngăduie-i, măcar... pînă ajungem *acolo*, să-şi pună pe cap căciula...

Vîntul, năvălind în odaie, se jeluia avan.

— Căciula şi blana i le-am lăsat, prin diată, lui Pîrvu, îi înştiinţă pe cei de faţă Miron.

Îl scoaseră afară şi viscolul îi întîmpină repezindu-li-se în faţă cu furie.

Îmbrîncit de vătaf, osînditul se prăbuşi în zăpadă.
Stanciu vru să-l ajute, dar Miron nu primi.
Se ridică şi păşi mai departe, drept.
Trecură pe lîngă sanie.

— Macri! îşi călcă pe inimă Miron. Aş dori să mai ating sau măcar să-mi mai văd cărţile şi însemnările!...

— Nu-ngădui!

— Oricărui osîndit i se împlineşte cea din urmă dorinţă.

— Tu n-ai nici un drept. Iar eu nădăjduiesc că toate vor fi arse. Se vor preface-n scrum.

Miron vru să-i mai spună ceva, însă se răzgîndi. Se întoarse spre Pîrvu:

— Să povesteşti tu tot!

— Da, da, răspunse Pîrvu, cu glasul înecat.

Din bordeiele tupilate în zăpadă se văzură, atunci ieşind cîţiva bărbaţi şi cîteva femei. Purtau cu ei, aprinse, opaiţe cu seu, ocrotite în pumni.

Pe Miron îl duseră ostaşii pînă în apropierea episcopiei.

Acolo se găsea o troiţă. Troiţa o sădise chiar Miron lîngă vechea fîntînă numită, nu se ştie de ce, de domnitorul Alexandru cel Bun, „Fîntîna răstignirii".

Din biserică răzbăteau, peste vuietul viscolului, glasurile călugărilor adunaţi pentru închinarea de noapte.

Începuse să bată toaca.

— Nu ţi-e frică de moarte? scrîşni în măsele Macri.

Miron îşi aminti de dragul lui Seneca. Acesta spusese cîndva că oamenii ar trebui preţuiţi şi după felul cum ştiu să întîmpine moartea.

Îl despuiaseră de haină şi cămaşă.

Călugării îngînau din Psaltire:

„Ca un ciob de oală s-a uscat puterea mea şi în pulberea morţii mă pui să zac.

Ci cîinii mă cuprind la mijloc, ceata nemernicilor îmi dă tîrcol; mîinile şi picioarele mi le-au străpuns.

Aş putea să-mi număr toate oasele; ei se uită la mine şi se desfătează privindu-mă.

Veşmintele mele le împart între ei şi pentru cămaşa mea aruncă sorţii..."

— Fă-ţi rugăciunea, Mironaşco! îi porunci Macri. Trebuie să se împlinească dreptatea...

Ar fi putut răspunde:

„Nu se află mai multă nedreptate decît în cugetul acelui domn, care-şi închipuie că dînd ascultare vicleniilor îi sluješte dreptăţii."

Sau şi mai mult i-ar fi plăcut să spună:

„Dovada nevinovăţiei mele este tocmai în nedreptatea lui!"

Se gîndi însă că Macri, de-altminteri ca şi vodă, chiar dacă l-ar fi ascultat, tot nu l-ar fi înţeles.

L-au despuiat de haină şi cămaşă.

Troiţa se zguduia în viscol, ca şi poarta de lemn a vechii mînăstiri.

Numai fostul mare logofăt al Moldovei sta drept şi fără să se clatine, cu pieptul gol, în mijlocul furtunii.

— Mai repede, închină-te mai repede! Doar nu vrei să-ngheţăm pentru tine, aici?

— Mă iartă, doamne — începură să şoptească buzele lui biciuite, arse şi crăpate de viscol — dar numai pentru acele fapte care, deşi greşite, au fost izvorîte dintr-un gînd luminos. Iar, pentru celelalte, pedepseşte-mă după merit!

Macri nu mai avea răbdare. Clopotele de la episcopie sunau neîncetat, cu vaiere prelungi.

— Aţi adus o secure? îi întrebă pe lefegii.

— Numai butuc, răspunse unul din ei. Secure n-am găsit.

— N-au nici călugării?

— N-au sau nu vor să dea.

— Aşezaţi-l colea!

Doi lefegii au pus la poalele troiţei butucul. Alţi cîţiva l-au silit pe fostul mare logofăt să se lase în genunchi.

Macri i-a smuls lui Stanciu sabia de la şold.

— Asta o ai de la el?

— De la el. Pentru ce?

— Spuneai că-i binefăcătorul tău?...

— Da, da. El mi-a mîntuit viața. Fără el, copilașii mei...

— Ești gata să-i asculți porunca măriei sale Constantin voivoda sau ba ?

— Doamne, Isuse Christoase, fie-ți milă de mine !

Stanciu se apropie de cărturarul Miron și, cu lacrimi în ochi, îl mustră :

— Vezi, boierule ? Vezi ! Te-am rugat !... Te-am sfătuit ! Acum, vezi și domnia ta !... Ce-aș mai putea să fac ?

Macri i-a azvîrlit, lui Stanciu, sabia, la picioare, lîngă butuc.

— De nu asculți porunca, și tu, și copiii tăi... Ridic-o, Stanciule !

Miron nu mai poate îndura. Barba și pletele îi sînt răvășite de vînt.

— Ridic-o, Stanciule !

— Iartă-mă, iartă-mă, boierule !

— Te-am iertat, Stanciule !

În clipita aceea, se povestește că un țăran cărunt și slab, înveșmîntat în straie ferfenițite de pănură, dar semănînd leit cu Dumnezeu, acela care i se arătase, în vis, lui Miron, s-a desprins dintre ceilalți bărbați și femei și i-a cerut îngăduința lui Macri să-și pună opaițul, învelit în coajă de copac, la poalele troiței.

Stanciu s-a aplecat. Și-a ridicat sabia. I-a arătat-o vătafului.

— Vai de sărac sufletul meu, Macri !

— Dintr-o singură lovitură, Stanciule !

„Mirone, dragul meu..."

Sabia a scînteiat.

A răsunat un icnet înăbușit.

Și capul celui mai mare cărturar al Moldovei a căzut.

Stropi mari și roșii, ca o sudoare de sînge, s-au ivit pe fruntea încununată cu spini a răstignitului.

Alte opaițe au înconjurat troița, ca și cum ar fi răsărit din zăpadă niște flori aurii, fierbinți, asemuitoare cu stelele.

Călugării au ieșit din biserică (unul cîte unul, într-un șirag lung, negru, parcă de umbre, avînd în mîini făclii și cîntînd :

„Dar tu, doamne, nu te depărta !
Tu, tăria mea, vino degrabă în ajutorul meu !
Scapă-mi doar sufletul de sabie..."

— Să-l ierte Dumnezeu ! au rostit bărbații și femeile, într-un glas.

S-a adus o sanie țărănească, cu laturile împletite din nuiele subțiri, la care fuseseră înhămați doi cai pipernіciți, numai piele și os.

Lefegiii și-au împărțit în grabă straiele fostului mare logofăt, lăsîndu-i leșului numai blana, în care sîngerase, odinioară, și Miron celălalt, căruia îi tăiase însă capul sultanul, nu un voievod moldav.

— Zapciule, i-a spus Pîrvu lui Stanciu, înainte de moarte, pentru bunătatea și recunoștința ce i le-ai arătat, sărmanul nostru boier ți-a lăsat pămîntul de la Miroslava. Ca să-i hrănească din destul pe copiii domniei tale...

— Doamne, miluiește-mă ! a strigat Stanciu.

Și-a frînt în două sabia, și încălecînd a fugit.

— Am să le-azvîrl în Moldova ! striga. Am să le-azvîrl în Moldova !... Poate numai rîul Moldova va izbuti să-i spele sîngele !...

Deodată, vîntul încetă ca prin farmec. O pace aproape de necrezut — după furtuna atît de aprigă ce bîntuise, neîncetat, mai mult de trei zile — se așternu peste ținutul Romanului.

Pîrvu, ajutat de țărani, culcă pe paie rămășițele pămîntești ale fostului mare logofăt al Moldovei și le înveli cu blana.

— A înghețat bietul său trup !

Ajunseră înapoi în sat, mult după ce răsăriseră zorii.

Îi întîmpinară de departe glasurile cristaline ale copiilor ieșiți prin sat cu colindul.

Pregătiră de grabă îngropăciunea. Şi două trupuri, in loc de unul, fură coborîte în criptă, sub lespedea de marmură din biserică.

Fiinţa de lut a cărturarului, pe voia lui Constantin voivoda, se învălui pentru totdeauna în beznă.

— A venit, în sfîrşit, pentru el vremea tăcerii! glăsui mulţumit Ruset, cînd află că s-a împlinit omorul.

Dar Dosoftei, acolo, în Polonia, unde fusese adus şi poprit, din vrerea altui stăpînitor, după ce-şi sfîrşi slujba de pomenire, spuse :

— Şi gîndurile, ca şi cuvintele lui Miron, chiar şi cele nescrise, vor învia. Singele său va glăsui. Făptura sa de spirit a devenit legendă. Şi legenda dăinuie mai îndelung decît piatra. Pentru că adevărul ei este mai adînc şi mai adevărat chiar decît ceea ce este scris în istorii...

Chipul de la Putna

În „Curierul de Iași", din 30 septembrie 1877 — una dintre acele zile încrîncenate cînd era în plină desfășurare a treia bătălie la Plevna, cînd sîngele ostașilor români care luptau pentru Independența patriei se vărsa cu neprecupețire — Eminescu publica două articole referitoare la viața și moartea lui Grigore Ghica Voievod. Iar în cuprinsul lor nota și o legendă despre un presupus fost portret al lui Ștefan cel Mare.

„La Putna, scrie poetul, un călugăr bătrîn mi-a arătat locul, înlăuntrul bisericii, în care stătea odată aninat portretul original al lui Ștefan-Vodă. După original el a fost mic de stat, dar cu umere largi, cu fața mare și lungăreață, cu fruntea lată și ochii mari plecați în jos. Smad și îngălbenit la față, părul capului lung și negru acoperea umerii și cădea pe spate. Căutătura era tristă și adîncă, ca și cînd ar fi fost cuprins de o stranie gîndire... Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea toată de aur, împodobită cu cinci pietre nestemate. Supt crucea coroanei urmau Duhul sfînt, apoi Dumnezeu tatăl, cu dreapta binecuvîntînd, cu stînga ținînd globul pămîntului, pe cercul de margine al coroanei un rînd de pietre scumpe de jur împrejur. Îmbrăcat era Vodă într-un strai mohorît cu guler de aur, iar pe gît îi atîrna un egolpion din pietre și mărgăritare. Cîmpul portretului era albastru, în dreapta și în stînga chipului perdele roșii.

Am întrebat ce s-a făcut originalul?
Călugărul a răspuns ce însuşi auzise.
Într-una din zilele anului 1777, la miezul nopţii, Buga, clopotul cel mare, a-nceput să sune de sine, întîi încet, apoi tot mai tare şi mai tare.
Călugării treziţi din somn se uitară în ograda mănăstirii. În fioroasa tăcere, în sunetului clopotului, ce creştea treptat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie şi nemaivăzută. Călugării coborîră într-un şir treptele chiliilor, unul deschise uşa bisericii... în acea clipă clopotul tăcu, şi în biserică era întuneric des. Candelele pe mormîntul lui Vodă se stinseseră de sine, deşi avusese untdelemn îndestul.
A doua zi, portretul voievodului Moldovei era atît de mohorît şi de stins, încît pentru păstrarea memoriei lui un călugăr, ce nu ştia zugrăvi, a făcut copia ce există astăzi."
Şi poetul se întreba:
„Aprinde-se-vor candelele pe mormînt? Lumina-se-va vechiul portret?"

Dar, ca să pătrundem în adîncul celor povestite de El, este nevoie să ne întoarcem cu peste două secole în urmă, la Iaşi. Să retrăim o seamă de întîmplări, aşa cum ni s-au păstrat — strîns împletite cu istoria — în tradiţie, legende şi cîntece.

Cadrul istoric, neapărat necesar, în care au loc evenimentele, este cel înfăţişat de Constantin şi Dinu C. Giurescu, în „Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi"* :

„În 1768, izbucnise un nou război între turci şi ruşi; aceştia din urmă ocupară ţările noastre şi cîştigară pretutindeni biruinţe. Austriecii însă, care nu voiau ca ruşii să se întindă prea mult, făcură alianţă cu turcii şi mobilizară armata. Pacea se încheie la Kuciuk-Kainargi, un sat în Dobrogea de miazăzi, în anul 1774. Prin această pace se hotăra, între altele, ca miniştrii Rusiei la Poartă să poată vorbi în favoa-

---

* Editura Albatros, Bucureşti, 1971, — articolul „Grigore Al. Ghica. Răpirea Bucovinei" — **pg. 456—57.**

rea Principatelor și a creștinilor ortodocși din imperiul turcesc ; se prevedea, de asemenea, înființarea de consulate rusești în orașele cele mai însemnate și libertatea comerțului pe uscat și pe Dunăre. După încheierea păcii, austriecii care, în timpul ostilităților, ocupaseră, prin împingerea semnelor de hotar, a „pajurilor împărătești", o fîșie largă de-a lungul munților, atît în Muntenia, cît și în Moldova, în suprafață de cîteva mii de kilometri pătrați, cerură, drept recompensă că ajutaseră pe turci, „o rectificare de frontieră în sudul Galiției", spunînd că le era necesară pentru trecerea din Transilvania în Galiția de curînd anexată. Se prezentă la Constantinopol o hartă falsă, în care teritoriul revendicat era redus la o fîșie îngustă, se dădură bani celor care protestau și astfel Moldova de Sus, leagănul țării, cu vechile mănăstiri și cu mormîntul lui Ștefan, fu răpit (1775), ratificîndu-se totodată și încălcarea de-a lungul munților. Austriecii numiră Moldova de Sus *Bucovina*, cuvînt care înseamnă, în limba slavă, *pădure de fag*, avînd în vedere întinșii codrii ai regiunii, de la Cozmin și din alte părți ale ei. Grigore Ghica, pe atunci domn al Moldovei, protestă împotriva acestui furt nerușinat, ceea ce văzînd austriecii, intervenіră pe lîngă turci. Aceștia, sub cuvînt că Ghica s-ar fi dat de partea rușilor în timpul războiului, trimit la Iași un capugiu, adică un agent executor, însoțit de cîțiva oameni care ucid pe domn (1777)."

Tragedia care a produs pretutindeni o puternică impresie, fiind comentată pînă și de ziarele din Constantinopol, Veneția, Berlin, Geneva, Stockholm, Hamburg, Frankfurt ș.a., a zguduit poporul român. S-au născut cronici versificate și cîntece populare de jale.

Se cunosc pînă acum douăzeci și opt de manuscrise ale cronicii versificate, dar ele trebuie să fi fost cu mult mai numeroase. Deoarece tema aceasta de cronică versificată în stihuri a fost cea mai răspîndită și nu numai în Moldova, ci și în Țara Românească și Transilvania, unde s-a creat și o compoziție dramatică, de fapt, cea mai veche piesă de teatru a literaturii noastre, cu titlul latinesc : „Occisio Gregorii in

Moldavia Vodae tragedice expressa Scenae mutae", ca și de asemenea un „Praeambulum". Proliferarea temei, atît în românește cît și în latinește, ungurește etc. dovedește indignarea unanimă împotriva unei asemenea odioase fapte, asasinarea de către o putere străină a unui domn moldovean, în însăși capitala sa.

În „Praeambulum"-ul* ardelean, la care ne refeream mai sus, crima este anunțată astfel :

1. *Acum tocma nu de mult*
Lucru groaznic de temut,
În Moldova s-au tîmplat :
Perire ca de împărat.
Locu-i vestit și oraș,
Să numește, să știți, Iași,
Cu primejdie și ostași !

2. *Ghica voevod Grigorie,*
Domn în mare dregătorie,
Vrînd a sta lîngă credință
Și neamului mîntuință,
Cu vicleșug s-au chiemat
Tirănește s-au tăiat
De bașa turcesc legat

3. *O amară prăpădire :*
Însuș merge la perire !
Că argintul l-au zăbovit
Și cu capu s-au plătit !
Că turcii îl năpădiră
Măcar că doi <din> *ei căzură —*
Și viiața îi luară.

4. *Care pînă vom arăta*
Faceți bine-a asculta.
Și de-om greși, a erta,
Toate bine a îndrepta,
Că tîrziu toți ne-am sculat,
Fără gînd ne-am apucat
Iată, dară, am și lucrat.

---

* **Cronici și povestiri românești versificate — sec. XVII—XVIII — publicate de prof. Dan Simonescu, în Ed. Academiei, 1967, pg. 165—196.**

Nu vom parcurge toate cronicile versificate, dar într-una dintre ele, după opinia specialiştilor, cea mai interesantă şi completă*, un sugestiv pasaj ne introduce de-a dreptul în firul principal al dramei :

S-au vestit în ţara toată
Cum că vine de la Poartă
Un capigiu rînduit
Şi conace i-au gătit.
Iar nimeni nu ştiè,
Cu ce trebi că viniè.
Numai vodă au zis că ştie,
Arătînd în spătărie,
Fiind boierimia toată
Şi obicinuita gloată,
Cu-o săptămînă înnainte,
Au zis aceste cuvinte :
— Acest capigiu ce vine
Este prieten cu mine
Şi-i trimis ca să vestiască
De poronca împărătiască,
Că nu-i grijă de războj
Aicia în ţar <ă> la noi.
Şi-aduce ferman de pace,
După cum ştire ne face.

O, ci urît prieteşug
Şi-aşa gro<a>znic vicleşug !
O, ce vestire tăcută
Numai la duşmani plăcută !

Se pare că Grigore Ghica fusese într-adevăr prevenit despre apropiata vizită la Iaşi a lui Cara Hisarli zadè Ahmed bei, capugibaşa, care căpătase însă, de curînd, la Poartă şi importantul rang de mare imbrohor, fiind deci, în acelaşi timp, şi căpetenie supremă a intrărilor în palatul Seraiului, dar şi înalt demnitar însărcinat cu misiuni speciale.

---

* „Versuri pentru moartea domnului Grigorie Ghica, întîmplată la anul 1777 octombrie 1" — din aceeaşi lucrare.

Sîntem la 29 septembrie, într-o zi de vineri, „vinere neagră", cum i-a zis poporul.

În această zi, un rădvan mare, împodobit cu cîte-o semilună de argint pe ambele uşi, tras de şase bidivii zdraveni şi însoţit de o escortă călare, otomană, nu mare, însă înspăimîntătoare prin înfăţişarea celor care-o alcătuiau, pleca din Bucureşti în direcţia Iaşi.

În rădvan se afla Ahmed, un bărbat între două vîrste, cu fălci late, o barbă scurtă, căruntă, un turban înfundat pe frunte şi încins peste mijloc c-o eşarfă de lînă roşie, de sub a cărei moliciune se ivea, strălucind, mînerul auriu al unui pumnal drept, persian, cu vîrful ascuţit.

Beiul stătuse cîteva zile în capitala Ţării Româneşti, unde vîrîse frica în voievodul ei, Alexandru Ipsilanti. Domnia acestuia, de trei ani, era pe sfîrşite şi, tocmai de-aceea, se putea aştepta la orice, cu toate că de foarte curînd obţinuse firmanul de reînnoire a tronului.

Ahmed îl fiersese prin nesiguranţă pe Ipsilanti trei zile, negăsind cu cale să-l viziteze, iar cînd, înainte de plecare, o făcuse, se purtase cu o grosolănie fără pereche, certîndu-l fiindcă îl ţinea în slujba de mare ban al Craiovei pe Dumitrache Ghica, fratele domnitorului moldovean şi nu pe-un alt boier, din Ţara Românească.

Vodă Ipsilanti răsuflase numai după ce văzuse rădvanul cel mare, negru, urmat de două harabale acoperite şi însoţit de escortă, părăsind Bucureştii şi îndreptîndu-se spre Iaşi.

Cam tot în aceeaşi vreme, în capitala Moldovei se petrecuseră o serie de întîmplări, unele înveselitoare, dar cele mai multe nu.

În cursul dimineţii, fiica lui vodă, Ruxandra, devenise mamă. Despre Ruxandra se spunea că era cea mai frumoasă femeie din Moldova, semănînd cu părintele ei care trecea, la fel, drept unul dintre cei mai chipeşi, voinici şi frumoşi bărbaţi. Era înalt, falnic, atît de puternic încît numai cu mîinile goale frîngea potcoavele de fier oricît de groase. Copilul — ca şi

mama — pretindeau cei din jur, purta, leit, trăsăturile domnitorului Ghica.

Domnitorul era emoționat și, împreună cu soața sa, doamna Ecaterina, se agitaseră întreaga zi. Zdrobiți de oboseală, cei doi proaspeți bunici abia se culcaseră cînd un vestitor călare năvăli la palat, anunțînd fuga mai multor boieri peste Nistru, spre pașa din Hotin.

Trezit, domnul nu mai putu să adoarmă. Începu să se frămînte în așternut.

Întîmplări, mai vechi și mai noi, începură să i se perinde prin minte.

Grigore Ghica era fiul unui fost mare dragoman (tălmaci) al Porții, pe nume Alexandru, acesta trăgîndu-se la rîndu-i dintr-o familie care dăduse atît Moldovei, cît și Țării Românești mai mulți domni, cel din urmă, în acea vreme, fiind chiar fratele său, Grigore Ghica al doilea.

Sub sultanul Mahmud, Alexandru Ghica primise înalta însărcinare de a reprezenta Poarta la tratativele pentru încheierea Păcii ruso-austro-turce de la Belgrad, din anul 1739.

Alexandru Ghica purtase în așa fel discuțiile încît, la încheierea păcii, obținuse din partea Austriei retrocedarea străvechiului pămînt al Olteniei, care-i fusese răpit Valahiei cu douăzeci și unu de ani în urmă.

Izbînda dragomanului Alexandru Ghica — care era nu numai frate, ci și nepot, și strănepot de domn — îl făcuse pe sultanul Mahmud să-l cinstească, așa cum nu se mai întîmplase niciodată în trecut (și nici nu se mai întîmpla în viitor) cu cel mai înalt titlu onorific (adică fără a-și lua în primire slujba) ce i se putea acorda cuiva, acela de voievod al Țării Românești și Moldovei.

Titlul acesta îl făcuse pe tatăl lui Grigore să socotească drept una dintre îndatoririle lui principale pe-aceea de a interveni, totuși, de fiecare dată cînd socotea necesar, în favoarea fie a uneia, fie a celeilalte din cele două țări.

Sultanul a răbdat cît a răbdat continua sa imixtiune în folosul țărilor românești. Dar în urma intrigilor

marelui vizir — care, printr-o ciudățenie a soartei, se numea tot Ahmed — s-a hotărît să sfîrșească situația aceasta, ce nu-i era deloc pe plac.

Așa s-a întîmplat că, fără nici un motiv aparent, într-o noapte, pe o furtună înspăimîntătoare, Alexandru Ghica, voievodul onorific al celor două țări românești, a fost ridicat din pat de gealați, zvîrlit în temniță, pus o vreme la chinuri, despuiat de întreg avutul și apoi i s-a retezat capul.

Soția și copiii i-au rămas de izbeliște, goi și flămînzi, rătăcind prin Stambul și trăind din pomeni.

S-a întîmplat însă că internunțiul Austriei la Poartă, un diplomat abil, își pusese încă de mai-nainte ochii pe Grigore, fiul mijlociu al ucisului.

Îl remarcase atît pentru inteligența, cît și pentru caracterul lui, care se vădise integru încă din copilărie. Și nădăjduia, așa cum cerea o veche datină diplomaticească austriacă, să formeze din el pe de-o parte un fervent admirator, iar pe de alta un slujitor credincios al Austriei. Aceasta l-a făcut pe internunțiul Austriei să-l ceară pe Grigore sărmanei văduve pentru a-l crește și educa el.

Mama, bineînțeles, a fost bucuroasă. Putea în acest fel să ușureze traiul celorlalți copii. Și Grigore se mută în casa internunțiului, pe nume Penkler, unde intră curînd în contact cu o mulțime de oameni de cultură europeni.

Acum își poate satisface tînărul Grigore din plin nepotolita sa dorință de a studia matematica, fizica, științele biologice, chimia, filozofia și multe altele, între care locul de frunte îl ocupau cronicile vechi și însemnările celor mai mari gînditori pe tărîmul moralei. Studiind gînditorii antici, feciorul lui Alexandru Ghica începe să înțeleagă o seamă întreagă de lucruri, pe care cei mai mulți din însăși spița sa nu erau în stare să le priceapă.

Și cu toate că se află sub observația lui Penkler, descoperă o mulțime de planuri și intrigi cîte se țeseau necontenit în cancelariile marilor imperii, începînd cu aceea a curții habsburgilor, dar nelăsînd la urmă nici pe cea otomană.

Se căsătorește cu Ecaterina, fiica bogatului și influentului Iacovachi Rizu (o altă fiică a acestuia devenind soția marelui om de cultură român, Ienăchiță Văcărescu), și, în puțină vreme — uitîndu-se sau nu din partea Porții cîte se întîmplaseră părintelui său, răpus prin intrigile vizirului Ahmed — reușește să fie remarcat și-ajunge, la rîndul său, tot mare dragoman.

De-aici încolo, drumul îi este deschis către tronurile Moldovei sau Țării Românești.

Întîia numire este aceea de domn al Moldovei, apoi, după durata de trei ani, statornicită de Poartă, al Țării Românești, cînd și izbucnește războiul rusoturc. Este luat prizonier în Rusia, unde o uimește pe împărăteasa Ecaterina cea Mare prin cultura și finețea gîndirii sale, ceea ce țarina mărturisește și în scris: „il a beaucoup d'esprit", mărturisire care stîrnește pînă și gelozia marelui gînditor francez Voltaire. Acesta-i răspunde țarinei că îl fericește pe domnul român pentru că se bucură de grația împărătesei: „Pour le Hospodar de Valachie, puisqu'il a de l'esprit, il restera à votre cour... je me mets aux pieds de votre Majesté comme le Hospodar de la Valachie et j'envie sa destinée."

Încă din prima sa domnie (1764—1767), tînărul voievod se îngrijise să-i asigure Moldovei, pe cît îi sta în putință, o cîrmuire bună. Îi adunase astfel pe toți ispravnicii, dîndu-le porunci aspre „să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind nimănui să-i calce sau să-i năpăstuească sau să păzească hatîrul cuiva și să se ferească fiecare de a lua mită, căci se vor alege cu mare pedeapsă, pentru că Dumnezeu l-a trimis întru acest pămînt ca să păzească pe săraci și să-i fie milă de dînșii. Relele trebuiesc stîrpite precum neghina din grîu se alege"*.

Poporimea începe să se bizuie și să-și pună nădejdile în el, nădejdi pe care domnul nu le dezice nicicînd și sub nici o formă. Nădejdi întemeiate își pun în el și cei dornici de bună învățătură. Are alături de sine

* V. A. Urechia, „Memorii asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774—1786. Anal. Acad. Rom. Ist. tom XII, pg. 129 și urm.

pe cîțiva boieri credincioși, aleși cu grijă unii încă de la Constantinopole, așa cum erau Ventura, Hristodulo și Skeletti, alții după intrarea în țară. Cei dintîi, deși de origină greacă, îi socotise, fără să se înșele, cinstiți și hotărîți să-l ajute pentru a înfăptui o bună rînduială în țară.

Cronicarii vremii și începuseră să facă însemnări despre el, însemnări ce se vor purta mai departe de către urmașii lor.

„Întreg era acest domn la toate, plin de minte, învățat, știa de toate trebile cum le va purta. Cuvîntul ce grăia era grăit și lăudat de către toți și plăcut prostimii. Iar boerilor nu atît, căci nu puteau să-i mănînce pe cei mici și săraci, că nu îi suferea domnul nici de cum"*.

Erudit, cunoscător al cîtorva limbi europene, interesat de tot ceea ce însemna gîndire înaintată în epocă, ca și, în general, de școală și științe, el cumpără, cu bani scoși din propria pungă, un loc larg în preajma mitropoliei și pune să se ridice cîteva clădiri arătoase, restaurînd în forme noi vechea Academie din Iași. Acesteia i se va spune în viitor «Academia învățăturilor și epistimiilor» (adică a științelor), deoarece domnul proiectează, încă de la început și primul în această țară, extinderea care urma s-o aibă în cadrul Academiei învățămîntul științific. Din această pricină, deși în Academie se preda în limbile greacă, română și elină, în fruntea corpului profesoral nu se mai află «dascălul cel mare elinesc», ci «dascălul cel mare de științe».

Mai înființează și alte douăzeci și două de școli domnești în Moldova, întreținute de stat. Hotărăște să nu mai fie numiți slujbași decît dintre cei temeinic cunoscători de carte, atît în școală, în biserică, cît și în feluritele dregătorii. Ia măsuri împotriva luxului care dăuna mult economiei țării și el însuși apare în lume îmbrăcat în haine croite din postav obișnuit. Cu acest scop pune, tot pe cheltuiala sa, și bazele celei dintîi industrii românești de postav, domnul înfiin-

* Kogălniceanu, „Letop." III, p. 252.

ţînd la Chipereşti, într-un loc unde Bahluiul se varsă în Jijia, cu meşteri nemţi, dar aduşi din Polonia, o astfel de întreprindere. Postavul era atît de bun, încît din el i-a fost trimis „peşcheş" şi fostului sultan Mustafa „o bală", de care acesta s-a bucurat nespus.

Aprovizionează cu apă capitala Moldovei, aducînd-o pe olane şi aşezînd cişmele la porţile mînăstirii Golia şi la Sfîntul Spiridon, repară drumurile şi podurile şi hotărăşte înlăturarea „madragiilor", a precupeţilor, în aşa fel ca norodul să se poată aproviziona cu ce-i era de trebuinţă de-a dreptul de la producători şi nu de la intermediari.

Cu asemenea măsuri şi cu altele, tînărul domnitor îşi cîştigă mulţimea, cu toate că erau destui şi dintre acei mari boieri care se mărturiseau profund nemulţumiţi de interesul pe care vodă îl arăta celor de jos, pe care-i ocrotea. Ghica stabilise pe de-o parte lefuri fixe pentru slujbaşii statului, care nu mai aveau deci dreptul de a se înfrupta de pe urma a tot felul de „hatîruri", făcute cui pofteau şi cui nu, şi pe de alta „nartul" (norma sau cantitatea muncii) şi dările ce le datora poporimea : ţăranii, meşteşugarii, negustorimea şi boiernaşii ţării.

În cea de-a treia domnie a sa (a doua în Moldova), Grigore Ghica încercase să dreagă ceea ce se stricase între timp ori să îmbunătăţească şi să consolideze tot ce-i sta în putinţă.

Numai că, deocamdată, el este destul de îngrijorat de ceea ce se întîmplă cu unii mari boieri. Aceştia, în cap cu logofătul Ioniţă Cantacuzino-Deleanu, cumnatul său, pretind izgonirea celor trei sfetnici : Ventura, Hristodulo şi Skeletti. A „grecilor", zic ei, fiindcă îl însoţiseră pe vodă la instaurarea în cea de-a treia domnie a sa, deşi, în vinele unora, şi chiar a lui Ioniţă, curge, de-asemenea, destul sînge grecesc.

Acesta nu este însă decît un pretext de a înlătura tocmai pe acei sfetnici care vegheau cu cea mai mare atenţie împlinirea bunelor proiecte domneşti. Ei făcuseră şi pînă-atunci, pe-ascuns, destule plîngeri împotriva lui Ghica, folosindu-se cînd de mitropolitul Ga-

vril Callimachi — care rîvnea să-l vadă domn pe nepotul său Alexandru —, cînd de domnitorul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti, și cînd de pretendentul la domnie Constantin (sau Costache) Moruzi.

Grigore Ghica află că întîia ceată de boieri care trecuse Nistrul, îndreptîndu-se spre Hotin, cetate stăpînită de turci și guvernată de pașa Suleiman, trebuia să fie urmată de alta, pentru ca, de acolo, să-i înainteze cu toții o plîngere sultanului Abdul Hamid, cerîndu-i un alt domn.

Ce trebuie făcut ? cugetă Ghica.

Vodă își reamintește cu cîtă încredere își începuse domnia, așa precum rostește și cronica :

Era plin de bucurie
Luînd a triia domnie.
Și în vremia cît au domnit
Cu mari nădejdi s-au hrănit.

Atîta că, între timp, lucrurile s-au complicat.

În anul 1775, în urma unei convenții turco-austriece, Poarta cedase imperiului habsburgic Moldova de sus. Cumpărați cu pungi grele de aur, obiecte bătute în pietre scumpe, oglinzi venețiene, porțelanuri prețioase și alte multe daruri, de către Thugut, ambasadorul Mariei Tereza, ca și de trimișii cancelarului Kaunitz, corupții demnitari turci și însuși sultanul Abdul Hamid își dăduseră cu ușurință consimțămîntul.

Dar el, Grigore Ghica al treilea, cel care încă mai domnea pe tronul lui Ștefan cel Mare, n-a încetat nici o clipă să protesteze.

Ceea ce îl îndurera cu prisosință, ca dealtminteri pe întreg norodul, era că i se luau Moldovei Suceava, vechea capitală a țării, și Putna, mînăstirea unde își dormea Ștefan somnul său veșnic.

„Poate că Ștefan se zvîrcolește de amărăciune în mormînt ! își spunea vodă, în noaptea aceea de vineri spre sîmbătă, din 29 septembrie. Și boierii aceștia care nesătui și pentru a putea spolia, în viitor, pe voie, ca și în trecut, norodul, nu se mai potolesc ! Atîta că poporul e cu mine. Și eu, în numele Moldovei și-al

lui, voi apăra, cu toată energia şi prin orice mijloace, moştenirea lui Ştefan!"

Hatişeriful lui Abdul Hamid din 4 noiembrie 1774 suna:

„Iar tu numitul domn şi diadohii tăi, urmînd după poruncile de sus şi împlinind datoria slujbei către înaltul meu devlet... pînă cînd nu se va arăta greşală vrednică, să nu cădeţi în grija scoaterii şi a despărţirii, că umblînd cu credinţă şi cu dreptate veţi fi statornici pe domnia Moldovei."

Ori, chiar dacă unii mari boieri îi unelteau schimbarea, aceasta nu era cu putinţă, domnia lui fiind garantată, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, de trei puternici stăpînitori: de Abdul Hamid însuşi, de ţarina Ecaterina cea Mare şi de Frederic al doilea, regele Prusiei.

Iar de greşit el nu ştia să fi greşit decît, poate, doar prin aceea că n-a încetat să se străduiască, din toate puterile, pentru păstrarea hotarelor patriei, aşa cum fuseseră ele statornicite de Dragoş, vînătorul de zimbri, Alexandru cel Bun legiuitorul şi lăsate neamului în păstrare mai ales de Ştefan cel mare şi Sfînt, aşa cum îl numea de veacuri norodul pe viteazul voievod.

Tatăl său Alexandru dobîndise restituirea Olteniei, desprinsă de austrieci din Ţara Românească, aceiaşi care ţineau sub stăpînirea lor şi pe românii din Transilvania. Iar el, ca şi părintele său, nu se va da înapoi de a lupta, cu orice preţ, pentru dreptatea ţării Moldovei.

Este întru totul conştient că într-o zi, fie această zi chiar şi după ce el îşi va închide ochii, va trebui să răspundă pentru purtarea sa înaintea Istoriei şi a urmaşilor din viitor ai slăvitului Ştefan, cel care-şi doarme somnul în pămînt românesc, luat în stăpînire de coroana habsburgică.

Primise nenumărate ameninţări din partea Austriei, dar nu se înfricoşase:

„Vei plăti cu viaţa această nesupunere!" i se tot repeta, dar el se bizuia pe dragostea supuşilor, credinţa de necumpărat a unora dintre cei mai buni

sfetnici ai săi, ca şi pe devotamentul puţinilor oşteni care-l înconjurau.

Atîtea planuri mai avea încă de înfăptuit!

Noaptea trecea încet. Vodă îşi ridicase mîinile împreunate sub ceafă şi se gîndea.

Cu ani şi ani în urmă, îi plăcea mult să discute despre viitorul ambelor ţări româneşti cu Ienăchiţă Văcărescu, cumnatul său, cumnat, deoarece amîndoi erau ginerii bogatului, eruditului şi influentului neguţător şi, în acelaşi timp, bărbat de stat, de la Constantinopole, Iacovachi Rizu.

Ienăchiţă Văcărescu — după tată transilvănean şi totodată muntean, trăgîndu-se pe de-o parte din Dan, voievodul Făgăraşului, nepot al lui Radu vodă Negru, întemeietorul Ţării Româneşti, şi pe de alta, din Pătraşcu-Văcărescu, fost mare ban al Craiovei şi comandant de oaste al lui Mihai Viteazul, iar după mamă moldovean, fiind înrudit pînă şi cu cronicarul Ion Neculce — era unul dintre cei mai luminaţi şi înzestraţi scriitori ai epocii. Avea proiecte cărturăreşti mari atît pentru ridicarea limbii, cît şi a zbuciumatei istorii a românilor la rangul ce li se cuvenea.

Proiectase, între altele, un amplu volum, pe care voia să-l intituleze: „Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orînduielilor gramaticii româneşti". Grigore Ghica abia aştepta volumul acesta şi de-aceea nu ostenea să-l îndemne pe Ienăchiţă în a se osteni cît mai mult şi-a se grăbi în lucru. Deoarece şi el regreta, ca şi cumnatul său, că limba românească nu avea încă nici o gramatică şi nici un dicţionar al ei cum aveau alte limbi.

Ienăchiţă începuse dealtfel încă de atunci munca la o serie de dicţionare: român-german, german-român, româno-turc şi turco-român, ca şi la o „Istorie a preaputernicilor împăraţi otomani" şi se delecta scriind în fiecare zi măcar cîte-un mănunchi de versuri.

Convorbirile cu Ienăchiţă erau întotdeauna însufleţitoare pentru voievodul Ghica, care nu pierdea nici un prilej de a-i cere povăţuirea în felurite treburi.

Ce bine i-ar fi părut voievodului, de pildă, să-l fi avut şi acuma pe Ienăchiţă Văcărescu cel înţelept undeva prin preajmă.

Noaptea trecu. Şi, dis-de-dimineaţă, domnul trecu în spătărie. Se aşeză în jilţ şi-i chemă la sine pe cei doi fraţi : Iordache Sulgearoglu, hatmanul, şi Costache Sulgearoglu, comisul, amîndoi nepoţii săi, pe care îi iubea ca pe copiii lui, dîndu-le tocmai de aceea îngăduinţa să se numească Ghica, în loc de Sulgearoglu. În ei avea încredere deplină şi nu făcea un pas fără a-i consulta, mai ales pe Iordache. Cu ajutorul lor cercetă şi află repede că ştirea era adevărată. Cinci mari boieri fugiseră la paşa Suleiman din Hotin, iar alţii vreo opt sau nouă îşi pregăteau bagajul.

Marii boieri, ca să înceteze zarva, îl somau să-i înlăture numaidecît pe cei trei dregători de nădejde : Ventura, Hristodulo şi Skeletti ; să-l numească pe Iordache mare postelnic — o funcţie de bază în această domnie, să anuleze numaidecît o parte din înlesnirile pe care le făgăduise ţăranilor şi să le înapoieze toată greutatea în sfat lor, marilor boieri grupaţi în jurul cumnatului Ioniţă.

Vodă se simţea strîns între ciocan şi nicovală. Ştia că va veni Ahmed — despre a cărui trecere prin Bucureşti cu treburi către Hotin îl vestise fratele său, marele ban Dumitrache. Şi iată că unii mari boieri fugeau la paşa din Hotin, fapt ce-i crea domniei sale — tocmai într-o vreme cînd el se străduia cel mai mult ca să redobîndească măcar o parte din ceea ce-i răpise Austria — o atmosferă proastă.

Cum alta nu avea de făcut, străduindu-se să-i mai potolească pe uneltitori un timp — ca să-şi poată apoi vedea în linişte de ceea ce îl interesa cel mai mult : acţiunea sa întreprinsă pe toate planurile, pentru înapoierea, cel puţin, a Sucevei şi Putnei — domnul se văzu silit să le promită boierilor un „beiaz" (adică o semnătură în alb), prin care se obliga să le împlinească voia.

Şi, totuşi, Grigore Ghica nu se lăsă înfrînt nici după ce le făcu făgăduiala de a le da „beiaz"-ul. Ci, sfătuit

de Skeletti — care-i reamintise că la turci numai galbenii ung osia — se hotărî să-l trimită, pe-ascuns, la paşa din Hotin pe-un slujitor al său de mare încredere, pe nume Gavril, uşierul, slujitor care nu putea fi bănuit de iscoadele boiereşti că ar putea avea vreo misiune politică.

Gavril primi, în taină, cincizeci de pungi cu galbeni, pe care le ascunse sub pernele caretei cu care trebuia să plece la paşa Suleiman. Ducea şi o scrisoare prin care domnitorul îl ruga pe paşa să nu le dea îngăduinţa boierilor fugari să trimită plîngeri sultanului Abdul.

După ce pregăti careta, uşierul iatacului domnesc îşi porni caii în goană, prin Hîrlău, Dorohoi, spre Hotin.

Abia ţîşni careta prin porţile din spate ale curţii domneşti, cînd, iată, la intrarea din faţă, se ivi un străjer călare pe un armăsar numai spume.

— S-a văzut pe drumul cel nou un rădvan mare îndreptîndu-se spre Iaşi, îi gîfîi, în urechea comisului Costache, străjerul. Şi, după însemnele ce le poartă escorta, înăuntru pare a călători un mare demnitar turc.

Costache fugi la vodă şi acesta, amărît, spuse :

— Într-un timp mai nepotrivit nici că putea sosi turcul. Oricum, aşa stînd lucrurile, Ventura să părăsească deodată odăile pe care i-am îngăduit să le folosească-n Beilic. Conacul doar pentru aceasta a fost construit, din porunca Porţii, ca să-i ospeţească pe beii, sosiţi de la Constantinopole. Să se întocmească alaiul şi tu să aştepţi rădvanul, Costache, ca de-obicei, la două ceasuri depărtare de Iaşi, în casa de la Şanta. Să nădăjduim numai că beiul Ahmed, fiindcă doar el poate fi, vine cu gînduri bune, cum am fost înştiinţat.

— Măriei tale ţi-e prieten. Însuţi ai mărturisit-o ! zise Costache.

— Prietenia turcului e schimbătoare ca vremea, mai reflectă voievodul. Să facem totul aşa cum sună obişnuitele porunci ale Porţii. Dar să fim şi prevăzători.

— Bine-nţeles !

Costache alergă să ducă mai departe ordinele voievodului. Iar Ventura se grăbi să-şi mute calabalîcul, în prea puţinul timp de care dispunea, într-o casă vecină.

După ce s-au auzit
Că la Şanta au sosit,
I s-au trimis înainte
Alai cu domniască cinste,
Ca să-i facă întîmpinare,
Fiind bei şi agă mare
Şi cu pompă să-l priimiască
Ca pe-o slugă împărătiască,
Căci s-au vestit tuturor
Cu paia de ibrihor.

La Şanta, comisul Costache îi transmise beiului salutul lui Grigore Ghica şi urarea lui călduroasă de-a se simţi bine în capitala ţării. Găzduirea îi era pregătită, ca întotdeauna, în conacul Beilicului şi dacă beiul avea vreo dorinţă era rugat să o spună şi i se va îndeplini.

Turcul trăgea din ciubuc. Nici în rădvan nu renunţa la el.

— Îi mulţumesc! grăi, străduindu-se să zîmbească. Vesteşte-l doar pe voievod că mă aflu în Moldova numai în trecere. Mă îndrept spre Hotin cu treburi însemnate şi sînt foarte grăbit. Nu voi rămîne în Iaşi decît cel mult una sau două zile. Numai că, dintr-o dată, mă simt cam obosit. Mă aflu în ramazan.* Postesc de nouă zile. Şi-abia de izbutesc să-mi mişc picioarele. Aşa încît îl voi ruga pe prietenul meu, Grigore-vodă, să nu se supere dacă n-am să-l pot vizita la palat...

Ahmed mai trase o dată din ciubuc. Bătu, repetat, cu ciocănelul de lemn în peretele de sus al rădvanului, semn pentru vizitiu că poate porni mai departe.

---

* Post aspru, de la răsăritul pînă la apusul soarelui, în a noua lună a anului musulman.

Şi alaiul, mărit cu noii însoţitori moldoveni, se puse în mişcare.

Beiului Cara Hisarli zadé Ahmed, capugibaşa şi imbrohor al Porţii, i se mai spunea la Stambul şi „cîinele lui Abdul", atît pentru străşnicia, cît mai ales pentru neîndurarea cu care-i împlinea (şi încă peste măsură) orice dorinţă, cît de mică, a stăpînului său.

Îşi muşcă buzele, şi ochii, în penumbra rădvanului, îi sclipiră tăios.

„De data aceasta, îşi şopti el în barbă, însărcinarea pe care mi-a dat-o Abdul nu mai este grea, ci... foarte, foarte grea. Şi nu ştiu cum am s-o scot la capăt."

În urechi încă îi răsunau cuvintele padişahului la plecare:

— Nu te întorci cu el, ştii ce urmează?...

— Ştiu!...

Ahmed căzuse în genunchi şi-i sărutase stăpînului său poala veşmîntului îmblănit. Vrusese să-i sărute şi papucul, după străvechea datină otomană, care în ultimii douăzeci de ani, ce-i drept, nu se prea mai respecta, dar Abdul refuzase.

— Ajunge, mormăise.

Gura i se deschisese larg. Suferea de astm şi uneori răsufla greu. În gură i se întrezăreau dinţii, albi şi neobişnuit de lungi.

— Are colţi ca de tigru, îşi spuneau între ei pe ascuns aceia care-l slujeau. Şi, cînd se supără, sfîşie...

Altminteri Abdul Hamid părea blînd, uneori chiar molîu. Ochii i se închideau mereu pe trei sferturi, încît uneori chiar şi cînd primea pe anumiţi ambasadori străini îl credeai amorţit.

Era destul însă ca un cuvînt ori un gest al vreunui dregător să îl mînie ca întreaga fiinţă să i se schimbe. Ochii-i scînteiau. Şi pedepsele începeau să curgă, una mai grea decît alta, şi fără de iertare.

Ahmed îl înţelegea pe Abdul şi chiar îl aproba.

„Orice îngăduinţă faţă de cei în vină deschide poarta altor şi altor nenumărate greşeli!"

De data aceasta însă cînd cugeta că și lui însuși i s-ar putea întîmpla ceva, ca urmare a neîndeplinirii întocmai a poruncilor, se clătina în sine:

— Este îngrozitor de greu!... își spunea, mușcîndu-și buzele și gemînd.

Cinci alți trimiși, înaintea lui, care nu izbutiseră să-și îndeplinească misiunea își pierduseră libertatea și bunurile. Și unul dintre ei pierise din Stambul...

— Acum sultanul îl trimisese pe el, mare capugibașa și imbrohor.

— Nu te întorci cu el, știi ce urmează?

— Știu!

Ziua se apropia de sfîrșite. Cerul se înălbăstrea pe zare. Roțile grele ale rădvanului se rostogoleau scrîșnind aspru pe pămîntul uscat.

Ahmed deschise nu ușa, ci una dintre ușițele de pe laturi, care țineau loc, la nevoie, de ferestre ale rădvanului, și fără să mai bată cu ciocănelul strigă:

— Grăbiți-vă!... Grăbiți-vă!... Doresc s-ajungem încă pe lumină la Iași.

Unul dintre cei doi vizitii, cocoțați pe capră, își roti biciul lung, împletit, și plezni bidiviii, îndemnîndu-i la goană cu chiote și blesteme rostite în limba turcă. Călăreții alaiului și escortei își îmboldiră și ei caii.

De pe dealurile împrejmuitoare veneau, înmiresmate, aromele strugurilor care se culegeau de zor și ale mustului proaspăt stors.

Viile dăduseră în toamna aceea un rod nemaivăzut. Și, cu toate că fuseseră scoși la muncă aproape toți țăranii din sate, laolaltă cu femeile și copiii lor, și oricît se chinuiau, aceștia nu prididеau să strîngă în timpul poruncit mulțimea fără de număr a ciorchinilor mari și grei, ce încovoiau aracii.

În aceeași zi, Grigore Ghica vodă, sub amenințarea boierilor și la mare strîmtorare, mai cedase puțin și hotărîse un nou așezămînt prin care clăcașii erau obligați să mai presteze — pe lîngă cele douăsprezece zile, la cît le fusese redusă munca înainte — încă alte două, chipurile pentru lucru la iazuri, la mori și la acareturi. Și, în aceste două zile, marele boier Ioniță

Cantacuzino-Deleanu, căruia îi aparţineau dealurile pe lîngă care treceau, dăduse prin vornicei porunca să i se culeagă viile.

Ahmed nu cunoştea însă noul aşezămînt al lui Ghica, pe care, ce-i drept, aşa cum s-a văzut, acesta îl dăduse abia în acea zi, silit de boieri, dar plănuind se pare în sine să nu-l păstreze decît pînă cînd se potolea vînzoleala boierilor. Şi se mira nespus văzîndu-i pe clăcaşii, pe care îi ştia ocrotiţi de voievod, trudind ca nişte sclavi, sub bicele vorniceilor şi logofeţeilor din slujba lui Ioniţă.

Beiul îşi întinse picioarele pe scăunelul din faţă. Îşi trase peste genunchi poalele lungi ale caftanului şi icni. Îl dureau şalele de prea mult stat. Era necăjit pe el însuşi fiindcă tot nu se hotărîse cum trebuie să se poarte după ce va ajunge la Iaşi.

Trăgea din ciubuc cu sete, dar fumul, plăcut mirositor, ce îl scotea în şuvoaie din gură nu reuşea, ca-n alte rînduri, să-i potolească nervii.

Cu Grigore Ghica se împrietenise în vremea cînd feciorul ucisului Alexandru se ridicase în rangul de mare dragoman şi socotea că va avea curînd nevoie de el.

— Să ne legăm, îi propusese atunci, că nu ne vom pricinui atîta cît vom avea zile ceva rău. Şi orice gînd vrăjmaş al unuia faţă de celălalt ni-l vom lepăda de la inimă de cum ar încerca să răsară.

— Să ne legăm, se învoise Ghica. Măcar că nu avem amîndoi aceeaşi credinţă, o prietenie trainică este mai preţioasă decît un pocal de aur.

— Aşa e ! întărise Ahmed. Eu nu voi uita niciodată cum te-ai purtat tu în ziua cînd, încercuit în Pera de cîţiva zurbagii, ţi-ai pus în primejdie viaţa numai ca să mă scapi !

Beiul mai sorbi din ciubuc şi tuşi. În acest fel se petrecuseră lucrurile ! Iar astăzi el era trimis, la Iaşi, de Abdul, tocmai fiindcă era cunoscut drept prietenul lui Grigore, voievodul moldovean, ca să-l aducă prins ori să-i scurteze viaţa, precum va socoti.

Seara învăluia întreg acel ţinut al Moldovei alene. Turme se coborau de la păşuni şi dealurile încărcate de vii aveau o frumuseţe şi-o măreţie care înfiorau.

Ce bogăţie are Moldova şi cît de fără pereche de minunată e aşezarea ei!

Populaţia sa e răbdătoare şi harnică — acesta este motivul pentru care împărăţia trebuie să n-o piardă, întocmai ca şi pe cealaltă ţărişoară valahă, ce se găseşte încă sub vodă Ipsilanti.

Ahmed se silea să-şi destindă trupul şi mintea, pentru a fi întreg şi fără moliciune cînd va sosi la Iaşi.

Deşi un oştean tare şi încercat şi-un slujitor al Porţii cu multă experienţă, beiul simţea în el o teamă.

Norodul moldovean ţinea destul de mult la domnitorul său, care, se vedea bine, încerca să păstreze cinstea şi treburile statului şi-i frîna pe boieri. Ba chiar, pentru măsurile ce le luase, în cea dintîi domnie a Moldovei, el fusese numit „mîncător de boieri", deşi nu le făcuse acestora altceva decît că le mai scăzuse oleacă din marea lor trufie şi le mai scurtase puţin unghiile cu care încercau să jupoaie pe cei mai mici ca ei şi fără ocrotire.

Într-un rînd, pe cînd stăteau împreună de vorbă, cam cu un an înainte de-a se urca pe tron, Grigore îi spusese:

— Eu cred că este de datoria noastră, Ahmed, a celor care vom fi chemaţi să stăpînim noroade, să ne îngrijim cu-adevărat cinstit şi cu bună credinţă de binele supuşilor şi al acelor ţări ce ne vor fi încredinţate să le ocîrmuim. Abuzul celor tari şi încălcarea dreptăţii, în primul rînd a unor popoare faţă de altele, dar şi a oricărui om faţă de semeni, mă scîrbesc fără margini.

Ahmed îi răspunsese:

— Alah, în prea sublima lui înţelepciune, îndeplinind şi el poruncile cereşti, a împărţit popoarele şi oamenii în stăpîni şi în sclavi. Unora le-a dăruit bucuria, altora durerea. Şi datoria noastră nu este alta decît să-i împlinim, fără cîrtire, dorinţa!

— Refuz să cred, Ahmed, că Dumnezeu, oricare ar fi el, dacă este într-adevăr înţelept, le-a putut urzi unor oameni fără de nici o vină atîtea suferinţe. Înţelepciunea şi suferinţele pricinuite altora nu pot sălăşlui laolaltă.

— Neînţelese sînt căile LUI, mai glăsuise Ahmed, adînc nedumerit de acest fel de gînduri ce forfoteau prin cugetul odraslei ghiculeşti, spiţă care dăduse, de-a lungul timpului, atîţia mari voievozi în Ţara Românească şi Moldova.

Ultima oară, cînd Ghica fusese învestit, Ahmed îl vizitase din nou :

— Cred că măcar cînd urci, din mila luminăţiei sale, padişahul, pentru a treia oară treptele jilţului domnesc, te-oi mai fi lecuit de gîndurile tale nesocotite pe care le nutreai înainte, în ce priveşte drepturile noroadelor şi-ale celor mărunţi, îl zeflemisese Ahmed. Nădăjduiesc să te fi-ncredinţat între timp că nu e cu putinţă, nici bine, să ţii cumpăna dreaptă. Şi că-ntre tine şi alţii, în ceasurile grele, e mai folositor să cugeţi la propria-ţi persoană. Astfel n-a cugetat la timp tatăl tău, Alexandru, de-aceea a plătit.

— A plătit tatăl meu, poate c-am să plătesc şi eu, se spune c-ar fi grăit voievodul, dar firea pe care-am moştenit-o şi-nvăţăturile ce mi le-am însuşit la vremea tinereţii nu cred că le-aş putea trăda...

Cu-aceasta se sfîrşise discuţia şi beiul Ahmed clătinase din cap a tristă prevenire.

Da, da, Grigore Alexandru Ghica al Moldovei nu pare a fi prea lesne de lecuit.

„Ce-şi face singur vodă cu mintea sa !..." mai murmură Ahmed.

Se înfruptase şi el, ca şi ceilalţi, din pungile pe care ambasadorul lui Kaunitz, Thugut, le împărţise cu dărnicie la poartă.

Ştia prea bi~e că sultanul nu avea dreptul să-i cedeze Austriei ceva ce nu era al său. Moldova, deşi un stat vasal, nu fusese niciodată raia. Şi numai Moldova singură putea să hotărască asupra teritoriului său. Printr-un hatişerif al sultanului, din urmă cu doi ani, de după încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi,

acesta recunoscuse vechile privilegii ale celor două țări românești, ca și limitarea monopolului Turciei.

Tratatul este însă una și altul este interesul marilor puteri europene.

Interesul Austriei era acum să-și strămute „pajurile" în pămîntul Moldovei. Rusia și Prusia se împotriviseră moale. Iar Turcia, sub un sultan prea slab, precum era Abdul, își lăsa cumpărați de coroana habsburgică toți marii dregători, numai ca să-și închidă ochii în fața raptului.

Kaunitz, cancelarul Austriei, ar fi dorit să-l cumpere și pe voievodul Ghica, dar toți spionii săi, atît cei din Moldova, cît și cei din Țara Românească sau din Constantinopol, îl vestiseră că domnitorul Ghica este omul cel mai incoruptibil din Europa, la fel precum fusese și părintele său. Iar sfetnicii de care este înconjurat, fie că se numesc Ventura, Hristodulo ori Skeletti, fie Costache comisul sau logofătul Vasile Razu și încă destui alții sînt cu el într-un suflet, nu primesc să se vîndă.

Și-atîta timp cît va rămîne în scaun domnul Grigore Ghica, protestele acestuia, cel puțin împotriva răpirii unor locuri de care este legată toată istoria țării, ca Suceava sau Putna, cu mormîntul lui Ștefan, n-au să-nceteze-o clipă. Se va face mult zgomot în întreaga Europă. Și „bunul nume" al habsburgilor va fi mult terfelit.

Pentru aceasta, sugera Kaunitz — mai ales că domnitorul Ghica se bizuie cam des pe ajutorul rușilor, iar o parte din marea boierime pare a fi mult prea nemulțumită de domn, din pricina înlesnirilor pe care el le-a făcut și-ar vrea să le mai facă norodului — credem „că ar fi bine să se taie numaidecît nodul acesta gordian", în sensul ca voievodul Ghica să dispară din scenă.

Cum? Asta nu-și permite să indice coroana imperială habsburgică. Luminăția sa Abdul Hamid și cu sfetnicii săi știu singuri mult prea bine, după atîtea sute de ani de relații cu țările române, ce-ar trebui să facă.

Beiul Ahmed dă din cap.

„Da, sigur. Știu prea bine." Și lui i-a poruncit luminăția sa sultanul să facă, în liniște, cu ticluială și cu pricepere ceea ce trebuie făcut.

Va trebui să fie însă pentru aceasta ca vulpea din fabulele lui Esop.

Noroc că vodă se găsește — așa precum aflase de la iscoadele sosite la București din Iași — din ce în ce mai mult sub presiunea acelor mari boieri adînc indignați pe de-o parte că li se luaseră o mulțime de privilegii și de venituri spre folosul norodului, și pe de alta fiindcă li se cerea, cu tot mai multă stăruință, dacă sperau în funcții, să fie instruiți și cu învățătură, și nu numai moralicește, ci și științificește, sub cuvînt că în alt chip țara nu va înainta decît greu și încet, sau va rămîne pe loc.

Beiul puse la o parte ciubucul. Se apropiau de Iași. Rădvanul hurui pe podurile de lemn, din butuci și dulapi, cu care domnitorul pusese să se paveze tîrgul, și curînd se opri.

Ajungeau în Beilic.

Și așa intrînd în oraș
Acest prieten ucigaș,
Mergînd cu al său agarlîc
La casăle de beilic,
Sîmbătă diacă-au sosit,
Vezi, vicleșug ce-au găsit!
Au zis, cum că-i bolnav foarte
Și-au cerșut doftor să-l caute,
Trimițînd lui vodă știre
Cum că au slăbit preste fire.
Și-ar vrè să vie la curte,
Avînd a vorbi multe,
Trebi mari, lucruri înalte
Și fermanuri să-i arate,
Dar nu poate pentru boală,
Căci nici din pat nu se scoală.

O, ci urît prieteșug
Și-așa gro⟨a⟩znic vicleșug!
O, ce veștire tăcută,
Numai la dușmani plăcută!...

Într-adevăr, ajungînd la Beilic*, cînd deschiseră ușa rădvanului, beiul, întunecat la obraz, ceru să fie dus pe brațe în odăile unde urma să locuiască și care se găseau în catul de sus.

— Sînt bolnav! ofta. Sînt slăbit de nemîncare și istovit de drum. Îmi tremură picioarele. Aș pleca încă de mîine dimineață mai departe, către Hotin, dar cată să mă înzdrăvenesc înainte cît de puțin. Ce zici? i se adresase el comisului Costache, nu mi-ar putea trimite măria sa un doftor?

— Alerg să-l înștiințez!... îi răspunsese Costache.

Și, lăsînd celorlalți grija de a-l orîndui pe bei în odăile unde locuise pînă atunci Ventura, Costache încălecă și se întoarse la palat într-un suflet.

Îi povesti din fir a păr domnului cele văzute și auzite.

— Beiul arată voinic, zdravăn, are barba proaspăt cănită și oamenii din jurul lui nu se văd cîtuși de puțin a fi îngrijorați, deși au mutre întunecate și hîde. Numai că niciodată mutrele celor care vin cu porunci din partea padișahului nu ni se înfățișează altfel. Și, totuși, beiul geme și se vaietă, de-ai crede că se prăpădește în fiecare clipă. Eu, unul, gîndesc, să ierți măria ta, că se cuvine să fii cu mare bănuială față de el. Are o uitătură mai ferită. Nu te privește-n ochi. Ca omul vinovat...

— A zis că nu poate veni la palat?

— Vezi bine!... Dacă se plînge în așa hal...

— Și că are nevoie de doftor?

— Așa susține el! Mi-e teamă de ceva. Nu știu de ce, dar mi-e teamă.

— Să se ducă, dacă spui tu așa, să-l vază întîi doftorul Gavrilache. Iar, după un timp, să-l mai cate și al doilea doftor, Fotache. Să-i ascultăm apoi pe-amîndoi, să vedem ce ne spun...

Rămăsese pe gînduri. Sigur, beiul, nu numai o dată spusese că el e prietenul devotat al lui vodă.

---

* În imediata apropiere a locului unde se găsește astăzi, în Iași, bustul lui Ghica-vodă.

În tinerețe, așa cum știm, îi și jurase recunoștință pentru că îi salvase viața în Pera.

Atîta că Ahmed era, cu toate astea, un trimis al sultanului. Și față de trimișii Porții, are dreptate Costache, nu-i rău să fii mereu cu băgare de seamă.

— Să vedem însă ce vor spune mîine de dimineață și cei doi doftori, Gavrilache și Fotache, după ce-l vor vedea pe bei.

Acestea se întîmplaseră sîmbăta, la 30 septembrie, iar a doua zi era duminică, 1 octombrie.

Duminica, înnorată și neîncetat amenințată de ploaie, se arătase, încă din zori, bîntuită de griji și multe frămîntări.

În „Efemeridele" sale, Constantin Caragea* ne povestește cum și în această zi, ca și în ajun, trimișii voievodului — și mai ales Iordache Sulgearoglu-Ghica, nepotul său, la care domnul, se spune, ținea mai mult decît la proprii săi copii, și căminarul Skeletti — se tot perindaseră între palat, mitropolie, casele boierilor și Beilic.

În Beilic, în așteptarea medicilor, pentru a-l putea induce mai ușor în eroare pe voievod și a-l atrage în cursă, Ahmed, chemîndu-și oamenii, le poruncise să-i lege mîinile în partea lor de sus, așa încît, sîngele fiind oprit să curgă, pulsul, la încheietura mîinii, abia să se mai simtă.

---

* Acest fost bun și statornic prieten, de peste două decenii, al lui Grigore Ghica, pe care îl însoțise și în Rusia, iar în a treia domnie a acestuia fusese numit în postul de mare agă (șef al întregii poliții) și ridicat în rangul onorific (deci fără nici o obligație) de mare comis, semna, de fapt, „Caradja". „Efemeridele" sale cuprind cea mai largă dintre toate relatările, cîte ni s-au păstrat pînă astăzi, asupra acestor ultime zile de viață ale domnitorului, ca și una dintre versiunile plauzibile asupra felului cum a fost asasinat, relatări și versiune preluate ulterior și de C. Gane în ale sale „Trecute vieți de doamne și domnițe". Deși Constantin Caragea însuși, îmbolnăvindu-se, părăsește Iașii încă de la unsprezece septembrie, deci cu nouăsprezece zile înainte, fiind bolnav și avînd nevoie de aer curat, și pleacă la moșia Mărgineni din ținutul Neamțului, a logofătului Lascarache Rosetti, unde și primește vestea cumplitei crime a lui Ahmed.

Venind la el, cel dintîi doctorul Gavrilache, după cît se pare, acesta a intuit ceva și l-a înștiințat pe domn că beiul nu pare a avea decît o slăbiciune trecătoare, însă bolnav nu e.

A urmat mai tîrziu Fotache. Beiul gemea rău. Fotache l-a văzut. L-a căutat. Se crede însă că beiul, între timp, poruncise să i se lege brațele mai strîns ca înainte. Iar după ce Fotache îi luase pentru a doua oară pulsul, Ahmed îi dăruise, chipurile, pentru sfaturile medicale pe care acesta se simțise dator a i le da, o sumă însemnată, ceea ce pe doctor îl încîntase.

— Nu este bolnav greu, îi spusese și Fotache lui vodă, dar e slăbit într-atîta de post, încît sigur nu se simte prea bine. Nu are puls de loc...

Ghica îi ascultase pe medici cu foarte mare atenție.

Vodă auzind, au crezut
Ca și cum l-ar fi văzut.

Deși, dacă vodă l-ar fi văzut cu ochii lui pe bei, poate c-ar fi înțeles mai mult. Acesta nu îndrăznise să vină el însuși la palat, chiar în numele lui Abdul, știindu-l că se află în mijlocul unor dregători credinciosi și are o gardă de ostași bună.

Cunoștea însă, prin iscoade, felul cum decurgea conflictul cu mitropolitul și marii boieri, în frunte cu Ioniță Cantacuzino-Deleanu, cel care se simțea jignit pentru că domnul, deși-i era cumnat, îl certase cu asprime de cîteva ori pentru abuzurile săvîrșite de el și pentru felul cum îi trata pe clăcașii de pe moșiile sale.

Aflase și — ceea ce vodă încă nu va prinde de veste decît mult mai tîrziu și va fi pentru el o mare dezamăgire — că nepotul Iordache, în care voievodul avusese cea mai mare încredere, îl trădase de mult. Și-anume trecuse pe-ascuns de partea complotiștilor, pe care-i înștiința despre ce gîndea domnul și planurile lui.

Se spune chiar că Ghica, cînd i-a descoperit trădarea, a șoptit lăcrimînd: „Și tu, fiul meu, Brutus?" gîndindu-se bineînțeles la Iuliu Cezar, care asemeni

lui, primise lovitura cea mai dureroasă tocmai din partea celui la care ţinea mai mult.

Ahmed, care ca un păianjen îşi ţesea pînzele şi pîndea din Beilic, ştiind acestea toate, îi trimise vorbă voievodului, prin acelaşi doctor Fotache, bine plătit de el, că, oricît de bolnav, el trebuie să plece mîine în zori, potrivit ordinelor sultanului de a ajunge la Hotin pînă-n două octombrie. De-aceea ar avea o mare rugăminte : să-i fie înlocuit rădvanul cu unul tot închis, dar avînd uşi cu geamuri. Şi-i mai mărturisi doctorului Fotache că e foarte mîhnit fiindcă prietenul său din tinereţe, deşi a auzit că este în suferinţă şi neînstare de-a-l vizita el însuşi la palat, nu-şi găsise o fărîmă de timp să vină la Beilic, măcar să-i vadă chipul. I-ar fi plăcut să-i mai împărtăşească de una şi de alta, cîte sînt şi se vorbesc pe la Poartă.

Voievodul ascultă, dar se scuză — trimiţîndu-l pe doctor înapoi — că este prins de treburi. Unii boieri au plecat la Hotin. Vor să fugă şi alţii. Şi de-acolo să-l sape.

Dacă e numai asta, îi trimise iarăşi vorbă Ahmed, să n-aibă prietenul Ghica nici cea mai mică grijă. El, mîine, va ajunge la paşa Suleiman. Şi acesta va fi bucuros să-l servească, deoarece tocmai are o mare nevoie de el. Astfel că-l va ruga să-i prindă pe boierii conspiratori şi să-i trimită, în lanţuri, la Iaşi. Să aibă aşadar încredere deplină în prietenul său vechi, care îi este nu numai binevoitor, ci şi plin, sufleteşte, de caldă recunoştinţă. Atîta doar, ca să nu prindă marii boieri uneltitori de veste, cel mai bine ar fi ca voievodul să vină în Beilic după lăsarea nopţii, fără nici un alai. Vor sorbi împreună o cafea. Vor fuma un ciubuc. Şi mai ales vor sta împreună de vorbă, ca şi cu ani în urmă, împărtăşindu-şi necazurile şi bucuriile şi punînd amîndoi la cale cum să se-ajute unul pe altul mai bine cu ce le stă-n putinţă.

O, ci urît prieteşug
Şi-aşa gro⟨a⟩znic vicleşug !
O, ce vestire tăcută
Numai la duşmani plăcută !

Şi neavînd nici un prepus,
I-au trimis acest răspuns:
Să nu facă osteneală,
Fiind supărat de boală,
Că-a merge măriia sa
Acolo la gazda sa.
Şi mai mult să amăgisă
Pentru boieri ce fugisă,
Să facă cu turcu sfat,
Ca să le vie de hac.
De-ar fi spus drept Fotachie,
Precum a spus Gavrilachie,
Poate ar fi putut prepune
Acè-ascunsă înşălăciune.
Dar ce să zicem mai mult;
Ciasul morţii nu-i ştiut!...

Legenda spune că vodă pare a se fi hotărît să se ducă la bei, cînd a aflat că uneltirea ajunsese atît de departe, încît boierii îndrăzniseră să-l ceară pe Iordache, nepotul său care-l trădase, mare postelnic în locul lui Ventura. (Postelnicia fiind în vremea domniei lui una dintre dregătoriile cheie).

Şarpele care-l crescuse la sîn era gata să-l muşte. Iordache se făcea înaintea lui vodă, despre care încă nu ştia că aflase totul, nevinovat ca mielul şi susţinea într-una că el nu rîvneşte nimic, ci doar Ioniţă Cantacuzino-Deleanu şi cei din jurul lui doresc aşa ceva.

Se prefăcea mişelul, pe cînd el se afla în legătură, se pare, chiar şi cu pretendentul la scaunul lui Grigore, de la Constantinopole, cumnatul său, Moruzi.

Ghica hotărîse să se ducă la bei, năzuind să-şi facă mîinile libere dinspre partea boierilor, în vederea ducerii mai departe a acţiunii sale, pentru înapoierea, cel puţin deocamdată, a Sucevei şi Putnei, de a căror răpire norodul, şi nu numai cel moldovean, ci şi din toate celelalte ţinuturi locuite de români, era peste măsură de îndurerat. (Aceste locuri dragi însemnînd gloriosul trecut şi simbolul mîndriei şi demnităţii întruchipat de Ştefan!)

Doamna Ecaterina însă, dacă auzi că vodă este gata să plece, îi căzu în genunchi și îl rugă, fierbinte și cu lacrimi în ochi, să rămînă-n palat.

— Beiul a săvîrșit prea multe nelegiuiri, îi spuse ea. A te încrede în el ar fi o mare greșeală.

De ce, dacă e sincer, a căutat și-a găsit pretexte — căci boala-i născocire ! — de-a rămîne în Beilic și-a nu veni pe ziuă în palatul domnesc, cum se obișnuiește ?

De ce îl cheamă noaptea, în cea mai mare taină și fără de alai ?

Nu e lucru curat !

Doamna înnebunită de spaimă nu încetează să plîngă, să-l țină lîngă sine.

Rugăminții acesteia i se alătură și aceea a domniței Ruxandra, lăuză și abia ridicată din pat.

— Nu pleca, tată ! Nu pleca ! Nu te încrede în bei !

Costache, comisul, Vasile Razu, alți boieri de credință, ba pînă și trimisul lui Alexandru Ipsilanti, care nu se arătase mai înainte cu prea bune intenții, îl conjură, la fel, să nu plece în Beilic.

Dar Ghica nu se gîndește decît că, pentru țelul lui înalt, lupta cu coroana habsburgică și izgonirea „pajurei cu două capete" din Suceava și Putna, merită să încerce și chiar să-și riște capul.

Ahmed îi trimisese, cam la lăsatul serii, un slujitor de-al său, ca să-i comunice iar că-i mîhnit peste poate și nu înțelege cum de un prieten vechi, și sigur cel mai bun, refuză, deși-l știe bolnav și numai în trecere, măcar să-i vadă chipul.

Fusese, urma beiul, cu puțin înainte, la București, și vodă Ipsilanti, de care nu se simte legat, ca de Ghica, prin nici un fel de prietenie, se grăbise nu numai să-l poftească la sine în palat, ci încă se și oferise să vină el însuși să-l salute, la gazda unde sta.

Iar Ghica, prieten vechi, repeta beiul, îl tratează ca pe-un necunoscut și ca pe-un oarecine ?

O, ci urît prieteșug
Și-așa gro‹a›znic vicleșug !
O ce vestire tăcută
Numai la dușmani plăcută !

Şi vodă cugetă că a nu primi să răspundă afirmativ la această poftire ar însemna să şi-l facă pe bei — chiar dacă nu e pînă azi — vrăjmaş pe toată viaţa. Şi asta mai cu seamă acum, cînd el depune şi mai mari stăruinţe spre binele cel veşnic al Moldovei.

Domnul nu ştie însă ce i se pregăteşte în Beilic. Şi că ar fi fost cu mult mai bine ca astăzi să fi dat ascultare rugăminţilor doamnei, domniţei şi boierilor credincioşi.

Astfel că se desprinde cu greu din braţele doamnei Ecaterina şi ale fiicei sale, intră în spătărie cu fruntea sus şi cere să i se aducă la scară calul.

Este acelaşi cal pe care intrase, după învestire, în Iaşi.

I se aduce calul. Vodă îl încalecă. Se povesteşte însă, în legendă, că după ce l-a încălecat, armăsarul a nechezat prelung, întorcîndu-şi capul către stăpîn. Şi s-a lăsat încet jos. S-a culcat la pămînt şi n-a mai vrut să se ridice cu nici un chip.

— Semn rău! a spus Costache. Să rămîi, doamne, acasă, sub privegherea noastră!

Dar domnul are în minte numai acel înalt şi neclintit gînd: „spre binele Moldovei!..."

— Nu pleca! Nu pleca! plînge doamna Ecaterina.

(Istoria se repetă. Tot astfel îl rugase şi Calpurnia pe ilustrul ei soţ, Iuliu Cezar, să rămînă acasă, în ziua cînd, împotriva tuturor semnelor, el pleca la senat, unde pumnalele complotiştilor, între care se afla şi-al lui Brutus, însetate de sînge, îl aşteptau să-l ucidă.)

Tocmai atunci logofătul Vasile Razu îi înmînă lui vodă, din partea lui Ahmed, o nouă — „şi cea din urmă", îl ameninţa oarecum beiul — poftire în Beilic.

— Ei vezi, îi arătă el doamnei poftirea. Cum să mă mai pot împotrivi?

— Ai putea încă foarte bine! suspină doamna, lăsîndu-şi braţele să-i cadă, descurajată.

Se făcuse, între timp, aproape miezul nopţii, şi vremea se schimbase din ce în ce în rău.

Vîntul începuse să sufle şi burniţa îngheţat.

De-aici înainte, legendele, asupra întîmplărilor ce se precipită, devin mai numeroase şi semnificative, dovadă a felului cum i-a plăcut poporului să-şi închipuie sfîrşitul acestui — de un atît de nobil caracter — domn.

Calul de călărie fusese pînă la urmă ridicat şi înapoiat în grajd. În locul lui, la scară, fuseseră înhămaţi alţi doi cai preferaţi la careta cea mică.

Aceasta era careta pe care-o folosea domnul cînd pleca undeva fără mare alai.

Se urcă în caretă. Alături stă Costache.

Şi, fiindcă domnitorul, dîndu-i ascultare beiului — care-i ceruse să vină în taină — poruncise plecarea fără de alai mare, Costache orînduise, pentru însoţire, călări, numai un cămăraş al doilea; pe căpitanul străjii, tufeccibaşa, cu patru arnăuţi şi doi icioglani (paji), în faţă, cu făclii. Iar patru slujitori-ciohodari urcară tot în caretă, la spate şi pe capră.

Înainte de plecare, voievodul îl rugă pe logofătul Vasile Razu ca peste două ceasuri să vină de asemenea în Beilic, să-l întoarcă acasă. Dar, pînă-atunci, să aibă mare grijă de familia sa, şi mai ales de doamna şi domniţa Ruxandra.

Deci, duminică sară,
O, ce cias şi zi amară!
Poruncisă să gătească
Carîta sa cia domniască,
Cu-atîta grăbire mare,
Cum ar merge la pri‹m›blare.
Adese zicė şi întreba:
Ce nu-i aduc carîta?
— Ziceţi, mai curănd să tragă,
Ca vremea să nu se treacă.
Şi-aşa, în grabă purcezînd,
Au rămas doamna plîngînd,
Căci i-au zis să nu meargă,

Pînă a cerceta[t] să vadă
Acel turc aşa numit
Cu ce porunci a venit?
Dar, fiind ca şi mai-nainte,
La nimic n-au vrut să-asculte.
Nici atunci n-au ascultat
Acest folositoriu sfat.
Iar, cînd au vrut să purciagă,
Tufiingiu paşa întriabă:*
— Afendi, amu-ar fi bine
Să mai eu oameni cu mine,
Măcar cîţiva tufiingii,
Că mărg numai doi copii
Şi, dintre boernaşi,
Al doilea cămăraş.
Atunci vodă i-au răspuns:
Nu trebue, sînt deagiuns!

Sînt gata să pornească, dar la o răbufnire neaşteptată a vîntului, făcliile purtate de cei doi copii de casă — icioglani — se stinseră deodată. Careta rămase în întuneric.

— Întunericul ne-a învăluit. Alt semn rău! zise iar înfiorat Costache care, spre deosebire de fratele său, ţinea la vodă mai mult ca la un tată. Ar fi bine să nu plecăm!

— Fleacuri copilăreşti, grăi vodă. Ahmed ne aşteaptă. Şi dacă-ntîrziem, se duce de rîpă totul.

Acum şi unul din ciohodarii de pe capră are necazuri. Degeaba trage de hăţuri şi izbeşte cu biciul, caii preferaţi ai lui vodă — care sînt înhămaţi la caretă sau la rădvan de cîte ori Grigore Ghica are de făcut vreun drum cu rosturi însemnate — de-obicei supuşi, nu vor să pornească.

Nechează, sar în lături şi azvîrlă cu copitele. Unul din ei încearcă să se smulgă din hăţuri.

Al doilea ciohodar coboară de pe capră şi se apropie de calul din dreapta, încercînd să-l apuce de frîu. Calul îl izbeşte însă furios cu botul şi ciohodarul cade.

---

* Tufeccibaşa.

— Semn şi mai rău, măria ta! rosteşte pentru a treia oară Costache. Îţi repet rugămintea...

Numai că hotărîrea luată de vodă este atît de tare, încît scoţîndu-şi capul pe ferestruică îi strigă ciohodarului:

— Ridică-te, din tină, degrabă şi urcă-te pe capră. Trebuie să pornim... Trebuie să pornim!...

Caii, se povesteşte că, auzind glasul voievodului, ciulindu-şi urechile, s-au liniştit, şi, de cum a sărit ciohodarul la loc pe capră, au şi urnit careta. În urma lor, doamna Ecaterina, disperată şi cu braţele întinse, a rămas plîngînd.

Uruind greu pe poduri, careta străbătea Iaşii, purtînd înăuntru solia dreptăţii cerută de Grigore.

Intunericul era des şi burniţa îngheţată aducea întîia prevestire a iernii care se apropia şi îi pătrundea pînă la oase pe rarii trecători.

Întîlniră în cale pe unul dintre străjerii de uliţă, căruia de-asemeni vîntul îi stinsese făclia. Acesta continua totuşi să strige, precum îi era slujba:

— Este pace şi linişte în Iaşii de sub oblăduirea măriei sale Grigore Alexandru Ghica Voievod!

Străjerul recunoscu careta şi se dădu în lături, scoţîndu-şi de pe cap cuşma, îngenunchind şi ducîndu-şi palma la inimă.

În faţă, mărginită de copaci, în parte desfrunziţi, cu ramurile răsucite şi întinse în întuneric, ca oasele unor schelete, se ivi şi Beilicul.

— Hooo!... Pttrrr!... încercă ciohodarul de pe capră să strîngă în hăţuri şi să oprească bidiviii la poarta de sub scări.

Bidiviii însă, parcă goniţi de streche, trecură mai departe şi nu-şi încetară fuga decît departe, încolo, dincolo de Beilic. Şi, iarăşi, dacă vru ciohodarul să înapoieze careta către poarta Beilicului, stătură locului, sforăind mînioşi, zvîrlind copitele şi smucind şleaurile, de mai, mai să le rupă.

— Ştiu că acum degeaba te-aş mai ruga să facem calea-ntoarsă! glăsui trist Costache.

— Sigur, e prea tîrziu! rosti, în sfîrşit, vodă. Glasul îi era stins. Îşi scoase ceasul cel mare, de argint,

cu capace și lanț din buzunarul de la piept, și cum printre nori luna își arătase pentru o clipă fața, privi. Era trecut, dar numai cu cîteva minute, de unu. Te duci, îi spuse lui Costache, la casa unde s-au adunat boierii...

— Boierii se găsesc adunați după miezul nopții în casa marelui logofăt Ioniță Cantacuzino-Deleanu, cumnatul măriei tale!...

Vodă dădu din cap.

— Și-ncerci să afli, cel puțin de la sora mea, Zoița, soția lui, ce s-a mai petrecut...

— Bine! măria ta!

— Ciohodarii rămîn afară, cu caii și careta gata ca să putem pleca oricînd. Cu mine vin numai cămărașul al doilea și tufeccibașa, arnăuții și copiii de casă. Și, dacă se întîmplă ceva, eu strig de la fereastră...

— Bine, măria ta!

— Iar tu te întorci aici, să fii cam pe la ceasurile două, cînd vine și Vasile Razu...

— Așa va fi cum spui...

Și vodă, înalt și mîndru, cu capul sus, cum pășea întotdeauna, se îndreptă spre poartă.

Intră. Și ceea ce s-a mai întîmplat ar fi rămas pe totdeauna ascuns, dacă ochii norodului n-ar străbate prin ziduri și dacă n-ar rămîne glasul niciodată înăbușit al legendelor și-al cîntecelor vechi.

Dintre toate acestea, noi am ales ceea ce ne-a mișcat mai mult și socotim că poate fi crezut.

Bostangii să gătisă,
Precum li se poruncisă.
Și i-au eșit înainte,
L-au întîmpinat cu cinste.
Și, suindu-se pre scară,
Sprijinit de suptsuoară,
Uni⟨i⟩ îl ține de poale,
Alți⟨i⟩ făce temănele.
Dar acele gătiri, toate,
Er⟨au⟩ tocmite spre moarte.

Și Ghica vodă urcă, la miezul nopții de duminică spre luni din 1 spre 2 (12 spre 13)* octombrie, 1777, pe scările de lemn ale Beilicului.

După unii, cei care l-au primit pe voievod cu mare cinste la capul scărilor au fost secretarul beiului, Hafiz Effendi, portarul Kihani și unul din doctorii voievodului, Fotache, care se reîntorsese în Beilic, ca să mai vadă de sănătatea beiului.

După alții**, s-au mai ivit pe trepte și doisprezece robi „arapi", dintre care unii îi luminau drumul cu făclii de ceară albă, alții i-l tămîiau cu cățui de argint și alții îl stropeau cu apă de trandafiri. Ceea ce l-a izbit însă pe domn încă de la început a fost faptul că aceștia, dintre care unul avea o înfățișare deosebit de fioroasă, deși robi, contrar obiceiului, erau înarmați cu hangere. Ghica a șovăit o clipă, dar pe urmă a înaintat curajos și a intrat în odaia unde se afla beiul.

Căci dacă s-au suit sus
Și la capigiu s-au dus,
L-au privi⟨t⟩ cu bucurie,
Arătîndu-i prietenie,
Zicînd : bine-ai venit,
Prietenul meu cel dorit !

O, ci urît prieteșug
Și-așa gro⟨a⟩znic vicleșug !
O, ce vestire tăcută
Numai la dușmani plăcută !

După ce Ghica și beiul au schimbat împreună cîteva cuvinte de politețe, însoțitorii domnului au fost poftiți să treacă într-o odaie alăturată, pentru a fi serviți cu ciubuc și cafele :

Dar cheful le era cu diadins
Pentru vodă, că l-au prins

* Stil calendaristic vechi și stil nou.
** Ion I. Nistor : „Grigorie vodă Ghica. La aniversarea a 150 de ani de la moartea sa".

Şi lesne l-au amăgit,
Precum n-au nădăjduit.
Pre copii, cu tufingiul
I-au luat la cafegii,
Adică, ca să-i cinstească
Pre orînduiala turcească,
Cu ciubuc, cu cafele,
Să nu stè pe la perdele ;
Că de-or auzi strigare,
Să nu facă turburare.
Unii turci şădia la uşi,
Alţii prin cămări ascunşi,
Precum era poruncit,
Decuvreme rînduit.
Atuncia au întrat în casă
Aciia ce să armasă
Şi uşile închizînd
Au stătut cu toţi rînd.

Domnul, la început, nu pare a-şi fi pierdut cumpătul. Era voinic, înarmat cu hangerul, alături avea cîţiva arnăuţi de nădejde, afară se aflau ciohodarii şi îi aştepta curînd pe Costache şi Vasile Razu.

I-a spus beiului că fusese înştiinţat de socrul său de la Constantinopole, Iacovachi Rizu, despre sosirea în Iaşi a unui trimis, fără să precizeze cine va fi acel trimis, care i se va arăta însă cu bunăvoinţă şi-i va acorda ocrotire.

Ahmed a recunoscut că lucrurile stăteau în felul acesta, dar a adăugat că, înainte de a vorbi despre asemenea treburi, ar fi mai bine să bea cîte-o cafea şi să tragă puţin tabac, el fiind un fumător de ciubuc pătimaş.

După cîntec, Ahmed i-a întins lui vodă o tabacheră şi, cînd acesta s-a plecat să ia tutun, a şi primit întîia lovitură de hanger, pe la spate, din partea haznatarului beiului.

Dar după altă legendă, beiul ar fi bătut din palme şi-ar fi strigat : „tabac ! tabac !"

Acesta fiind semnalul, o perdea s-ar fi ridicat şi, din dosul ei, cam patruzeci de ucigaşi înarmaţi pînă în dinţi s-au năpustit ca nişte fiare sălbatice asupra domnului.

Ghica, deşi era de unul singur, a primit lupta. A alergat chiar la fereastră, spărgînd cu pumnii geamurile şi încercînd să-şi cheme oamenii în ajutor.

Fiind însă înconjurat de-atîţia slujitori ai beiului — care îl străpungeau cu iataganele (unul dintre ei apucîndu-l şi cu un şnur din mătase de gît ca să-l sugrume), cu toate că reuşise să doboare pe cîţiva — în cele din urmă s-a prăbuşit.

Dar, cine vria să-l asculte
Sau să vie să-i agiute ?
Căci, îndată, ciialalţi,
Bostangii ce sta armaţi,
Năvăli ca nişte hiară
Şi în cuţite îl luară.
El, de spaimă şi de frică,
Să smînceşte şi să-aruncă ;
Şi cu dînşii s-au luptat,
Pînă ş-o fereastră-au spart,
Vrînd să iasă şi să scape
De acia cumplită moarte.
Dar n-au cîştigat folos.
Căci că l-au coborît jos.
Şi pentru ca să nu strige,
Un turc de grumazi îl strînge.

Cu toate măsurile luate de bei, însoţitorii domnului şi doctorul Fotache, care se găseau într-o odaie din cealaltă parte a casei, invitaţi fiind la cafele şi ciubuc, şi unde se vorbea dinadins cu glas tare, tot au auzit strigăte şi zgomote ciudate.

Se poate crede că, pînă în ultima clipă, Grigore Ghica i-ar fi strigat în faţă aşa-zisului prieten Ahmed cele gîndite de el despre nelegiuirile turceşti, învinuindu-l pe sultan că a dat ordin să fie ucis pentru că şi-a apărat independenţa şi integritatea ţării, aşa precum fusese ea moştenită şi cum i-o lăsase şi lui ma-

rele Ştefan. Iar adevărul morţii lui va străbate — să ştie sultanul! — oricît s-ar strădui el să-l înăbuşe şi va ajunge, curat ca lacrima, în minţile celor ce vor trăi de-a pururi pe pămînt românesc.

Mai marele arnăuţilor, simţind acele zgomote, a tresărit :

Tufigiu paşa prepune,
Cum că semnile nu-s bune:
Ia aminte şi ascultă
Aşteptînd ceva să-audă.
Şi-aude-un sunet tăcut
Şi-un huit necunoscut.
Mai ales au auzit
Un glas slab şi amorţit,
A lui vodă, ce striga
Cînd cu turcii se lupta
Şi-alergă să între în casă,
Iar cei de la uşi nu-l lasă.
Deci i-au căutat să se-ntoarcă,
Că, singur, ce vrea să facă ?!
Iar vodă cu atîtia munci,
Precum am zis, de mucenici,
După ce-au slăbit de tot
Şi s-au văzut ca un mort.
Atunci, dar, şi gelatul
I-au tăet de la trup capul,
Ţiindu-l, mişcînd, în mînă,
Capigiului îl închină.
Iar trupul cel mult căznit
Şi de cuţite răzbit
Şădè pre faţa casei'〈n〉 tins,
Izvorînd sînge dintr-îns ;

Scenă cumplită, crudă, dincolo de orice margini, mai crudă, poate, într-un fel — prin chinurile pe care Grigore Ghica le-a îndurat — decît aceea a uciderii celuilalt martir, Constantin Brîncoveanu.

Gealatul nu putea fi altul decît acel rob sălbatic, desigur, călăul însoţitor al beiului, şi care băgase toţi sperieţii, şi la Bucureşti, în Alexandru Ispilanti.

Leşul voievodului răpus, despuiat de veşminte, lăsat numai în albiturile însîngerate, ar fi fost dat, potrivit cîntecului, pe fereastră, în grădina Beilicului.

După ce l-au dezbrăcat,
Cu-o frînghie l-au legat
Şi l-au dat pe-o feriastră gios
Despre grădină, din jos,
Unde bostangii sapă
Şi-acolo, gol, îl îngroapă...

A fost aşa? Ori, precum o altă legendă spune, ar fi fost azvîrlit neîngropat ca să-l mănînce cîinii, fiindcă a apărat cu atîta îndîrjire Moldova şi nu s-a supus nici voinţei sultanului, nici lăcomiei coroanei imperiale habsburgice.

În sfîrşit, o a treia versiune arată că, totuşi, tufeccibaşa cu arnăuţii lui, slujitorii de-afară, cei doi paji, cămăraşul al doilea, ca şi logofătul Vasile Razu — care venise la ceasurile două din noapte, precum avea porunca — au reuşit să pătrundă cu forţa în odaia unde se săvîrşise crima.

Ahmed, falsul prieten al lui Grigore Ghica, le-a ieşit înainte, urlînd:

— Firman!... Daţi-vă la o parte, Firman!

Şi, astfel, urlînd le-a pus sub ochi firmanul sultanului Abdul Hamid, de pergamentul căruia spînzura pecetea împărătească a Porţii.

Pe bei poate ar mai fi cutezat să-l înfrunte Vasile Razu, ale cărui încălţări se năclăiseră în sîngele vărsat, dar pe sultanul Abdul Hamid, cine-ar fi îndrăznit?

Trupul voievodului a rămas, potrivit acestei ultime versiuni, trei zile, gol, pe podele, şi, numai în noaptea plecării lor, turcii l-au îngropat într-un loc atît de ascuns, încît boierii şi familia au fost siliţi să sape, mai tîrziu, toată grădina ca să-l descopere. I-au ridicat trupul sfîrtecat şi lipsit de cap să i-l înmormînteze cu cinste şi cu jale, în biserica Sfîntului Spiridon.

Capul, învelit într-un turban, a fost trimis de bei sultanului, care a poruncit să fie ţintuit pe una dintre porţile aurite ale Seraiului.

Şi aşa s-a săvîrşit
Ghica vodă cel vestit,
Cu-o moarte-atît de cumplită
Straşnică şi necinstită.
Şi las ca să socotiască
Orice minte ominiască
La ce hal este rămasă
Această vestită casă.

Legendele ţesute pe seama domnului sacrificat pentru iubirea lui de ţară nu se sfîrşesc aici. Şi, fie că au fost numai simple întîmplări, fie că au fost născocite de oameni din popor, mai tîrziu, ele au totuşi pentru cei de astăzi destule şi înalte înţelesuri.

Deci domnul Ghica a fost răpus în noaptea de 1 spre 2 octombrie (sau 12/13 octombrie, stil nou), între ceasurile unu şi două. Tot atunci — după ce în cursul zilei împuterniciţii coroanei habsburgice siliseră pe înlăcrimaţii reprezentanţi ai poporului, în frunte cu boierii (şi cei de la Suceava) şi clerul (fuseseră chemaţi, între alţii, putnenii) să asiste, înlemniţi, la o festivitate umilitoare pentru ei toţi — baronul general Spleny, acela care luase în stăpînire şi străvechea cetate şi mormîntul lui Ştefan, îşi sfîrşea o petrecere mare, pusă la cale pentru sărbătorirea „succesului", cu strigătul de „Trăiască Maria-Tereza, strălucita şi buna noastră împărăteasă!"

În acelaşi moment — astfel cel puţin este însemnat de o mînă pioasă pe un Minei din Iaşi* — s-ar fi ivit pe pămînt o ceaţă neagră şi deasă, ca un fum. Şi această ceaţă nu s-ar mai fi risipit din noaptea aceea de duminică spre luni, pînă joi.

Şi tot atunci, aşa precum se povesteşte în legenda culeasă de Eminescu, au sunat, din senin, clopotele la

* Şt. Nicolaescu „Cum a fost asasinat Ghica-voevod", Adevărul, 1927.

Puțna, s-au stins candelele de pe mormîntul lui Ștefan și, mai ales, chipul preaslăvitului domn din portretul cel vechi s-a „mohorît" și „s-a stîns".

Totul s-o fi petrecut astfel? Cine mai poate ști?

Dar cel mai curat poet al Neamului adaugă:

„De aceea, cînd știm pentru ce a căzut Voevodul moldovenesc, nu trebuie să-l plîngem.

«Ce mă plîngeți pe mine, că nu sînt de plîns? Mi s-a hotărît bucuria tuturor drepților, care n-au făcut lucruri vrednice de lacrimi.»

De plîns e țara, care prin moartea lui totuși n-a fost scutită de cea mai aspră trunchiare."

Cîntecele

Stă în fotoliul cu spătar înalt, îmbrăcat în catifea vişinie, pe genunchi cu „Letopiseţele" lui Mihail Kogălniceanu deschise, şi ascultă atent cîntecele mulţimii adunate în piaţa de dinaintea străvechii curţi domneşti, întemeiată de Alexandru cel Bun (deşi întîiul ţăruş se crede că fusese bătut de însuşi Dragoş-vodă).

Clădită din nou de Ştefan (arsă sub năvăliri şi urgii, şi iarăşi renăscută), curtea păstrează încă, ascuns, dar puternic şi viu duhul MARELUI DOMN.

Aici, Mihai Viteazul (în timpul cînd — urmărind ţinta unirii românilor într-un singur mănunchi — se încununase şi ca voievod al Moldovei) i-a primit, potrivit legendei, pe trimişii ţăranilor de peste munţi, veniţi să-i ceară dreptate. Iar el a făgăduit că — după întărirea stăpînirii sale atît în Ţara Românească, cît şi în Moldova şi Transilvania — negreşit le-o va da.

Cu trei zile înainte, la 24 ianuarie 1859, prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn şi-al Ţării Româneşti, unirea, de fapt, a celor două principate se realizase.

„Hora Unirii" se jucase în faţa hanului aflat pe locul unde, în timpul lui Ştefan, îşi avusese aşezarea vestita breaslă a olarilor.

Clopotele sunaseră. Tunurile trăseseră, după datină, cele o sută una lovituri, anunţînd împlinirea dorinţei de veacuri a întregului popor.

Versurile atît de cunoscute și de dragi ale preabunului său prieten, Vasile Alecsandri —

Hai să dăm mînă cu mînă
Cei cu inima română,
Să-nvîrtim hora frăției
Pe pămîntul României.

— fuseseră cîntate de întreaga suflare a celor peste zece mii de locuitori ai Iașilor și din împrejurimi, strînși la marea sărbătoare, întîi în fața hanului, apoi și în vecinătatea fostelor glorioase ziduri.

Veselia mulțimii era atît de mare încît, deși trecuseră trei zile, nu se mai ostoia.

Cuvintele poetului: frăție, România, scăpărau parcă în văzduhul înghețat al acelor zile de iarnă.

Alaltăieri, nemaiputîndu-se stăpîni și învingîndu-și slăbiciunea, o rugase pe Paulina să-i aducă blana.

— Nu cumva vrei să ieși?

Paulina îl îngrijise și îl îngrijea cu un devotament fără margini.

El dăduse din cap afirmativ:

— Trebuie să fiu și eu acolo... De-atîta timp aștept... Înțelege-mă și nu te supăra...

— Dar bine, tu ai nevoie de căldură, de soare, de lumină. Și-afară n-auzi cum suflă vîntul? Eu am mai pus cîteva lemne pe foc și ți-am adus o cană cu lapte fierbinte... Rămîi, te rog, acasă!...

El o privea tăcut. Asculta cîntecul și visa. Ea îl vedea cum visează, ca de atîtea alte ori, cu ochii deschiși.

Palid, cu buzele subțiate și obrajii scofîlciți, deși n-avea nici patruzeci de ani împliniți, în urma atîtor suferințe, părea un moșneag.

Își netezi cu palma șuvițele de păr umede de pe frunte și stărui:

— Fii bună! Am să plec oricum. Adu-mi blana...

— Dar doctorul... încercă ea să-l mai convingă. Ești prea slab... Știi ce s-a întîmplat ultima oară cînd ai ieșit... O să-ți fie iar rău...

— Mă simt ceva mai bine. Azi-noapte n-am tuşit decît foarte puţin...

Paulina îşi dădu seama că ar fi fost inutil să-l mai roage. Hotărîrea îi era luată. Căută, cu toate astea, din ochi năframa ce trebuia să se găsească pe noptieră. Un capăt al ei se zărea ieşind, albicios, de sub pernă.

Era vădit că el o ascunsese acolo, fiindcă, desigur, era şi-n dimineaţa aceasta pătată cu sînge.

Şi să vadă sfîntul soare
Într-o zi de sărbătoare
Hora noastră cea frăţească
Pe cîmpia românească.

— Nu, nu, trebuie să plec!

Visa iar:

Se va duce în mijlocul tinerilor. Şi chiar dacă nu va putea juca şi cînta, real, laolaltă cu ei, în gînd tot o va face. Va intra cîteva clipe şi la Vasile Alecsandri. Cît se va bucura văzîndu-l! „Am înviat!" îi va spune. Şi el, exuberant ca de-obicei, îl va îmbrăţişa, îl va pofti să şadă, vor sorbi împreună o cafea turcească, aromată, pregătită de însăşi mîna poetului, şi-apoi, cu siguranţă, îl va şi certa că a ieşit din casă pe-o asemenea vreme, fără a-l vesti dinainte ca să-i trimită măcar acasă vizitiul cu sania.

Dar cum putea el să-l stingherească atît de mult, acum, cînd prietenul său, ajuns sfetnic domnesc, e copleşit de preocupări şi de sarcini? Cînd lupta, la care el, de cînd este bolnav, nu poate participa decît cu sufletul, trebuie a fi continuată? Deoarece Unirea, înfăptuită deocamdată doar prin persoana lui Cuza, urmează a fi consolidată abia după recunoaşterea ei integrală de către marile puteri.

— Paulina!

Femeia îl privea cu durere. Medicul îi şoptise ieri, la plecare, că viaţa bolnavului se-apropie de sfîrşit. Cîteva zile, o săptămînă sau o lună, cel mult, dacă va mai dura. Şi ar fi de dorit ca să-i înlăture, între timp, toate amărăciunile. Cum să realizeze însă acest lucru cînd, zilnic, îi bat la uşă atîţia creditori?

Furat, cu nerușinare, de vechilul Stavrache, în complicitate cu un alt nemernic, Avram Candel, scriitorul, fără spirit practic, bolnav și sărăcit, fusese nevoit să contracteze o serie de împrumuturi, unul mai împovărător decît celelalte. Și-apoi, ca să-și acopere unele datorii, se înglodase în altele. Așa încît mizeria îl cufundase din ce în ce mai adînc.

— Încercați, o mai sfătuise medicul pe Paulina Duca, să-i împliniți toate dorințele, să-i faceți cele mai mici plăceri. Acesta-i cel mai bun și de pe urmă leac pe care vi-l pot recomanda.

Cu toate că doar soră vitregă, între ei doi neexistînd, de fapt, nici o legătură de sînge, Paulina Duca — în casa căreia își găsise scriitorul ultimul adăpost, acum, cînd boala îi ajunsese în cea din urmă fază, iar lipsurile amenințau să-l doboare — îl iubea ca o mamă.

Se înduplecă și-i aduse blana. Îl ajută s-o îmbrace. Fiind atît de slăbit, umerii îi erau aplecați. Blana i se păru deodată prea lungă și aproape insuportabil de grea.

Fusese, de cînd se știa, un bărbat corect îmbrăcat și îngrijit. Așa că, mai înainte de-a pleca, ca un ultim gest de cochetărie, își netezi gulerul blănii și își perie îndelung mustățile și barba, tăiate după moda instaurată de Napoleon al treilea, pe care unioniștii-l prețuiau, socotindu-l drept unul dintre principalii susținători ai intereselor României.

Își trase, febril, căciula. Încercă să se îndrepte de umeri și, respingînd sprijinul Paulinei care se oferise să-l însoțească, începu să coboare scara.

Ieși. Își strînse la gît șalul, dar aerul rece îi reînvie tusea.

— Să nu viu și eu cu tine? își mai repetă îmbierea, din ușă, Paulina, dar el, mîndru și hotărît, fără să privească înapoi, îi făcu numai cu mîna semn: „Nu!" și merse, cît putu de grăbit, mai departe.

Zăpada se ridicase de-o schioapă, dar, fiind încă proaspătă, sub ea se piteau lunecușuri. Fu nevoit să se sprijine de pereți și de garduri.

Auzea însă cîntecul...

Cînd fu readus acasă pe brațe de cîțiva tineri, în obraji nu mai păstra nici o picătură de sînge. Doar petele purpurii de pe șalul împletit de mîinile Paulinei mărturiseau ceea ce se întîmplase.

— Vîntul prea rece... Și umed, cum spuneai tu... Și tusea...

— Ai căzut?

Cu ochii își cerea iertare.

Paulina se înduioșă. Întotdeauna se înduioșa. Și ea și el fuseseră în viață niște nedreptățiți, pînă și de părinții lor.

Îl mîngîie pe fruntea cuprinsă de arșiță și pe obrajii galbeni:

— Un copil... Un copil mare... și visător... și prost... asta ești... Un copil...

Prea cinstiți, modești și sinceri, nici el, nici ea, nu se străduiseră vreodată să-și cîștige, prin cuvinte măgulitoare, bunăvoința celor din jur. De-aceea, poate, viața le fusese amîndurora peste măsură de grea.

Paulina, odraslă din prima căsătorie a mamei sale, Maria, cu consulul francez de la Constantinopole, Lapierre, iar el rodul unei iubiri neîngăduite a tatălui cu-o vară, din familia Donici, rămași de timpuriu amîndoi orfani de cîte unul din părinți, deveniseră de prisos în familiile refăcute.

Nu are liniște să rămînă în fotoliu și se îndreptă iar, clătinîndu-se, spre fereastră.

Fulgi mari și grei, ca un păienjeniș de fluturi, se leagănă deasupra turnului mînăstirii Bărboi, aflat peste drum de casa Paulinei, la încrucișarea Podului vechi cu mica stradă a Goliei.

Privește, trist, strada, orașul troienit.

Ascultă cîntecul.

Încă din copilărie îi plăcuseră cîntecele. Mai ales cele vesele și însuflețitoare. Așa cum erau acestea din ultimele zile.

Era un melancolic și, poate, tocmai nevoia de contrast, gîndea el, îl făcea să îndrăgească astfel de cîntece, în care prietenul său Vasile Alecsandri se dovedise cel mai desăvîrșit meșter.

Ținea ca la un frate la el, dar parcă, într-un anumit fel, și mai aproape de inimă îi fusese Nicolae Bălcescu.

Se cunoscuseră în anul 1845, la moșia lui Costache Negri, de la Mînjina, lîngă Galați, unde se adunaseră laolaltă tineri moldoveni și munteni : Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și alții, animați cu toții de-aceleași nobile idealuri, naționale și sociale, gata de cele mai mari sacrificii pentru înfăptuirea lor.

Se născuseră, dealtfel, în același an, 1819, și amîndoi, divinizau peste toate „zeiasca libertate".

Pentru că luptase ca ea să triumfe, Nicolae Bălcescu fusese închis doi ani la Mînăstirea Mărgineni, în condiții atît de rele, încît se îmbolnăvise de piept pentru tot restul vieții.

Alecu Russo, la rîndul său — după ce, încă de la vîrsta de șaptesprezece ani, avusese de-a face cu instrumentele de teroare ale unui guvern despotic, fiind expulzat din Viena, numai fiindcă alcătuise, în limba franceză, o odă închinată republicanului Aliband — va fi surghinuit (pentru „marea vină" de a fi scris și a i se fi jucat, la Iași, la Teatrul Național, o piesă în care se rosteau doar cîteva mărunte adevăruri) tot într-o mînăstire, ca și Nicolae Bălcescu, și anume la Soveja*, prilej cînd, așa cum se poate bănui, a contractat și el aceeași crudă și pe-atunci nevindecabilă boală, ftizia, care i se va înrăutăți în alte temnițe, și-l va duce, pînă la sfîrșit, tot la o moarte pretimpurie.

Atîta că nici unul, nici celălalt nu se vor da învinși.

Și iată-i pe amîndoi, după ce se cunoscuseră la Mînjina, rămînînd adesea îndelung împreună, discutînd cîte toate.

---

* „Să se închidă Alecu Russo — se preciza în *opisul* domnesc — ca un răzvrătit al rînduielii publice în țara sa ; să se privegheze zi și noapte de către doi jandarmi destoinici și nemitarnici, să se ție la cea mai aspră popreală fără a i se da de scris sau a primi scrisori și a se așeza pe hrană de fasole și canon de rugăciuni spre a-și veni la pocăință și la ispășirea păcatelor".

Pe Nicolae Bălcescu îl captivează povestirile lui Alecu Russo, amintirile sale despre „cireşul sălbatic", locul din pădurea copilăriei, unde băieţelul slăbuţ şi delicat, în zbenguielile sale cu ţărănuşii din sat, mai voinici decît el, încerca să se depăşească şi să-şi biruie slăbiciunea fizică; despre „omul rănit din lună", ce se zăreşte, în nopţile senine, şezînd pe-un pat împodobit cu scoarţe şi lăicere, în timp ce sîngele, bolborosind, îi pică alăturea într-un ciubăr spart, iar fratele ucigaş osîndit să soarbă sîngele nevinovat, ce nu încetează a curge de la începutul lumii, pînă ce se va umple ciubărul aflat alături, se vaită şi plînge.

— Ce spui de alegoria aceasta, cu temei biblic, a lovirii fratelui de frate? întreba Alecu Russo. Nu ţi se pare a fi o tragedie umană trăită încă şi astăzi de unii dintre noi, un simbol popular al nenumăratelor crime săvîrşite de tirani faţă de cei de jos?

— Ba da! răspundea Bălcescu, cutremurat.

Şi, cu aceasta, vorba începea să se poarte pe alte temeiuri şi pricini, care-i frămîntau: slobozirea din ghearele de fier ale despoţilor, ca şi dreptatea după care suspină şi poporul român, în rînd cu alte noroade ale Europei.

Bălcescu susţinea idei pe care le va dezvolta ulterior în celebra lui „Privire asupra stării de faţă, asupra trecutului şi viitorului Patriei noastre", la Biblioteca română din Paris, din Place de Sorbonne nr. 3, în acel fierbinte An Nou 1847.

Înfiera cîrmuirile „asupritoare, corupte, ipocrite, trăind prin ilegalităţi, fără altă regulă decît interesul lor, fără altă mărginire decît voinţa lor, indiferente asupra mijloacelor, primindu-le pe toate numai să le ducă la ţinta lor, prefăcînd înşelătoria, vicleşugul, călcarea jurămîntului, tîlhăria chiar în artă de guvernare; dispreţuind morala şi omenia, exploatînd în sfîrşit ţara în folosul străinilor; tirane către Patria lor, roabe către duşmanii ei".

„Românii, demonstra Bălcescu, nu pot pieri! Ei sînt cea mai veche naţie în Europa, care şi-a păstrat neclintit naţionalitatea, ca şi o existenţă politică!..." Şi-aceasta mai ales, adăuga, pentru că ei au luptat,

așa cum recunosc și străinii, mai mult pentru păstrarea limbii decît a religiei lor. Pentru că limba, mai mult decît religia și orice altceva, reprezintă fundamentul naționalităților. Azi, ținta trebuie să fie Unitatea Națională a Românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptății și egalității. Toate popoarele se îndreaptă spre libertate. Această mișcare a lor va favoriza și mișcarea noastră. Nădejdea ni se îndreaptă către cei tineri cărora sîntem datori a le inspira, prin scrisul nostru, încrederea în viitorul care se-apropie !..."

În acele zile frumoase, la Mînjina, ei doi au pus la cale scrierea de către Alecu Russo a unei „Cîntări a României", care să fie în același timp o doină, „un cîntec de jale la șezătoarea priveghiului", dar și un cîntec eroic, o „prorocire a mîntuirii poporului".

Asupra unui verset inspirat din cronici și care trebuia să devină însăși deviza „Cîntării" au ajuns numaidecît de acord :

Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atuncea mai bine muriți prin sabia lui, decît să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrămele slugilor sale și va rădica dintre voi pe cineva, carele va așeza iarăși pre urmașii voștri în volnicia și puterea de mai înainte.

Erau mulțumiți. Versetul avea în el, înainte de toate, încrederea pe care își doreau să le-o insufle celor tineri în marea biruință.

S-au despărțit, moldoveanul și munteanul, îmbrățișîndu-se mai cald decît niște frați, conștienți că destinul lor este unul, ca și cugetul care-i lega din acea clipă pe veci.

Mai tîrziu, s-au revăzut la Paris. „Cîntarea României" i-a publicat-o Bălcescu, în prima versiune, în limba franceză, în revista „România viitoare", așa precum s-au înțeles, fără vreo semnătură, pentru ca răsunetele ei în sufletele tinerilor, prin caracterul ei mesianic, să fie mai profund, spunîndu-se că ea fusese scrisă de-un anonim și-a fost descoperită, întîmplător, în biblioteca unei mînăstiri din Carpați.

Bălcescu curînd s-a stins. De şapte ani s-a stins, departe de ţara în care nu i s-a mai îngăduit să se întoarcă.

De-ar mai trăi, i-ar place să facă o călătorie pînă la Palermo, în Italia, să-i caute şi să-i găsească ultimul său lăcaş, şi să-i vestească biruinţa de azi, unirea mult dorită cel puţin a două din ţările surori.

Îngrijorată de starea lui — tusea i s-a înteţit — Paulina i-aduce ceaiul cu miere şi celelalte leacuri liniştitoare.

Şi el îi mulţumeşte. Le pune pe măsuţa de lîngă fotoliu, însă îndată le şi uită.

Ascultă mai departe cîntecele înflăcărate ale mulţimii şi-i pare că în ele se află şi cîte ceva din versetele „Cîntării României" :

Priveşte, de la miazăzi, la miazănoapte, popoarele îşi rădică capul... gîndirea să iveşte luminoasă pe deasupra întunericului... Gîndirea, duhul dumnezeiesc ce zideşte, şi credinţa ce dă viaţă... lumea veche se prăvăleşte, şi pe a ei dărămături slobozenia se înalţă !... Deşteaptă-te !...

Cam în acelaşi fel le glăsuise astăzi de dimineaţă tinerilor care-l înconjuraseră şi îl purtaseră pe braţe. Îi îndemnase să slujească neosteniţi mersul înainte al Patriei.

Contemplă, emoţionat, atîta cît se pot vedea prin geamlîc Iaşii, oraşul pe care l-a iubit nespus şi cînd l-a fericit, şi cînd l-a făcut să sufere. Inima Moldovei, pe care a slăvit-o în atîtea şi-atîtea rînduri.

„Moldova... are un caracter de suavă melancolie ca parfumul unei flori delicate. Are un nu ştiu ce primitiv în prietenia colinelor ei, care te fac să-ţi uiţi viaţa cu necazurile-i de fiecare clipă şi te adorm într-o blîndă şi mută admirare."

Cînd mai era încă sănătos, plăcerea lui cea mai mare era să colinde uliţele şi împrejurimile Iaşilor, al căror cronicar obiectiv a şi încercat, într-o vreme, să fie, scriind „Iaşii şi locuitorii lui în 1840"*.

---

* Iassy et ses habitants en 1840.

Dealtminteri, aici, la numai cîţiva paşi de casa unde locuieşte, din Podul vechi şi pînă la biserica Sfîntul Sava, s-a aflat, după cît se crede, vatra din care s-a dezvoltat oraşul.

Umbrele titanice ale unor mari domnitori, ca şi ale celor mai dăruiţi cărturari i-au străjuit, în timp, mult vestitele şcoli, tiparniţele, bibliotecile, monumentele.

Iaşii, în esenţa lor, nu sînt altceva decît o gură de rai, după cum tot o gură de rai sînt şi Moldova, întreaga Românie.

După ce a descoperit Mioriţa, în timpul împlinirii osîndei de la Soveja, cel mai arzător gînd al său a fost : „de ce un popor capabil să creeze cea mai măiastră epopee din lume nu poate avea parte de o viaţă întru totul potrivită cu virtuţile lui ?"

Gîndul acesta i-a tot crescut :

Verzi sînt dealurile tale, frumoase pădurile şi dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor, limpede şi senin ceriul tău ; munţii se înalţă trufaşi în văzduh ; rîurile, ca brîie pestriţe, ocolesc cîmpurile ; nopţile tale încîntă auzul, ziua farmecă văzutul... Pentru ce zîmbetul tău e aşa de amar, mîndra mea ţară ?...

Cu-acelaşi gînd a luat el parte, în mai 1848, după înfrîngerea revoluţiei din Iaşi, şi după multe peregrinări, alături de alţi tineri moldoveni, munteni şi transilvăneni, la Marea Adunare a celor peste patruzeci de mii de români, sub faldurile tricolore de pe Cîmpia Libertăţii din Blaj şi a semnat la Braşov atît „Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei", cît şi „Proclamaţia partidului naţional către români" (în care se cerea hotărît înlăturarea domnului Mihail Sturza : „căci ceasul sfintei dreptăţi a sunat... să cadă fiara încoronată, care suge sîngele cel mai bun al ţării şi să-şi piardă pentru totdeauna tronul ce a necinstit prin faptele sale").

Arestat la Dej, transportat la Cluj, azvîrlit în temniţă din iulie pînă în septembrie, el protestează energic „în numele libertăţii individuale, în numele gintelor", cere „o satisfacere deplină în contra agenţilor

care au atacat în persoana mea principiile cele mai sacre ale dreptății" și își semnează protestul cu orgolioasa, dar îndreptățita, mențiune „cetățean liber al României".

Același curat gînd l-a îndemnat ca, în timpul detențiunii din Cluj, să-și noteze mai multe „cugetări", denunțînd falsul patriotism al celor „care speculă libertățile popoarelor, care nu au alte principii decît interesul personal, alt Dumnezeu decît pe sine însuși" și elogiind adevăratul patriotism al poporului care „suferă și geme", „lucrează" și „nu grăiește decît prin tăcerea lui".

Pe cîmpiile Tenechiei răsărit-au florile?... Nu au răsărit florile, sînt turmele multe și frumoase ce pasc văile tale; soarele înrodește brazda; mîna Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu frumusețe... Pentru ce gemi și țipi, țară bogată?...

În partea dinspre stradă a încăperii, aproape de geamlîc, se află biblioteca în care își păstrează cele mai prețioase cărți și reviste. Dintre autori, locul de frunte îl ocupă scrierile lui Mihail Kogălniceanu, inițiatorul mișcării de reînviere culturală, crunt reprimată de domnitorul Sturza, prin interzicerea întrunirilor, a dreptului de asociere, a apariției unor reviste și cărți, ca și printr-o cenzură severă și absurdă mai ales a pieselor de teatru. I se alătură Șincai, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Negruzzi, Conachi, Michelet și alții. Tema predominantă a lucrărilor din bibliotecă o constituie trecutul patriei și drepturile ei. În față, ies la iveală mai multe titluri de reviste și cărți: „Dacia literară", „Magazin istoric pentru Dacia", „Istoria pentru începutul românilor în Dacia" ș.a.

Dacia, Decebal.

Decebal reprezintă pentru el, așa cum a scris și în „Studiul istoric", cea mai însemnată personalitate eroică născută pe pămîntul românesc.

Ștefan este, fără îndoială, lumina. Lumina revărsată din plin asupra Moldovei. Dar umbra regelui Decebal,

care a căzut, înfruntîndu-l pe împăratul lumii, Traian, se întinde mai departe decît lumina lui Ştefan.

Ştefan este un erou „moldovean", pe cînd Decebal, un erou al „lumii", un fel „de zeitate, încă nu destul de bine înţeleasă, sub al cărui zguduitor semn s-au purtat, în veacuri, toate marile noastre bătălii..."

Unsprezece secole, după ce Decebal s-a jertfit, lupta i-a continuat-o, cu-aceeaşi neînfricare, pentru binele întregii Europe, nemuritorul Ştefan.

Scriitorul îşi ridică şi îşi pune palma pe ochi, ca în faţa unui fulger.

— Spada lui Decebal şi-a lui Ştefan ! Umbra lui Decebal şi lumina lui Ştefan...

Lumina lui Ştefan : Dreptatea şi Slobozenia.

Slobozenia e îndoită : cea dinlăuntru şi cea dinafară... ele sînt surori, una fără alta nu pot trăi... slobozenia dinafară este neatîrnarea moşiei, în care naştem şi care ne hrăneşte, moşia de la care tragem numele nostru şi dreptul de om, de subt biruirea oricării alte ţări şi împărăţii. Pentru sîngele ce ne dă, sîntem datori cu sîngele nostru. Pentru aceasta au fost bătăliele neamului nostru şi neamurilor, bătăliile cele vestite, scrise cu movile şi mănăstiri pe şeasuri şi dealuri. Slobozenia dinlăuntru este legea, icoana dreptăţii dumnezeieşti, legea aşezată prin învoirea tuturor şi la care toţi deopotrivă se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, şi acolo unde legea e numai pentru unii şi ceilalţi sînt scutiţi de subt ascultarea ei, slobozenia a perit... şi fericirea e stinsă... căci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile şi sărăcia izvorăsc în lume ; atuncea lumea se împarte în săraci şi bogaţi, în stăpîni şi robi, flămînzi şi îmbuibaţi, atuncea lumea stă în cumpănă de peire... (...)

— Alecule !...

Paulina se azvîrle şi, cu slabele ei puteri, îl sprijină să nu cadă.

Îl readuce în fotoliu.

— Nu-i nimic !... Nu te speria ! încearcă s-o liniştească.

— Să te așez în pat? Să chem doctorul?...

— Nu. Este un rău trecător... Și, dealtfel, doctorul nu mai îmi poate fi de folos. Totul e zadarnic... Totul piere... Numai „inima și tăria sufletelor bărbate... temelia dreptului și al slobozeniei nu pier în veci!"...

Obrajii bolnavului au început să ardă.

Aude cîntecul, dar și glasuri care-i rănesc auzul: „Să se închidă Alecu Russo ca un răzvrătitor al orînduielii publice în țara sa... Să se privegheze zi și noapte de către doi jandarmi destoinici și nemitarnici... Să se țină la cea mai aspră popreală fără a i se da de scris... S-a sumețit Alecu Russo cu întinderea condeiului a ataca respectul cuvenit autorităților... Să i se ia și dritul de a mai putea fi advocat... Să fie șters Alecu Russo din listele electorale!..."

Se zice că Domnul pe cei fărădelege, cînd voiește a-i prăpădi, îi orbește și le însuflă cugete nebune și neînțălepte de mîndrie... (...)

Să se condamne!... Să se privegheze!... Să nu mai scrie... S-a sumețit!... Să fie oprit!... Să fie șters!...

Alecu Russo!... Alecu Russo!...
Sfîrșiți odată cu el!... Sfîrșiți!...

Cireșul sălbatic!...

Omul rănit din lună cu sîngele șiroindu-i în ciubărul spart...

Alecu Russo!... Alecu Russo!...
Sfîrșiți odată cu el!... Sfîrșiți!...

Orele, zilele trec, cu grăbire, mistuind timpul.

I-a rămas atît de puțin...

Atît de puțin...

Totuși, în seara zilei de patru spre cinci februarie, se pare că starea bolnavului s-a îmbunătățit pe neașteptate, cu toate că în ajun medicul anunțase că nu mai este nimic de făcut.

În sufletele celor din preajmă au răsărit noi speranțe.

Paulina i-a pregătit, în grabă, ceva să mănînce. Ajunsese atît de scheletic încît cu greu mai putea fi recunoscut.

El refuză, ca în toate aceste din urmă zile, gustarea, însă cere să i se schimbe cămașa muiată de sudoare.

Afară, Iașii fuseseră încleștați într-o platoșă argintie și împietrită de gheață.

Obrazul i se mai destinsese. Ochii aveau o privire destul de limpede.

— Mai este mult pînă dimineață ? întrebă.

— Curînd... curînd... mai e foarte puțin și-au să răsară zorii !... răspunse Paulina.

Ceru apoi un condei și hîrtie.

I se dădu.

Privirea-i avea o sclipire stranie.

Încercă să se ridice, dar, deși sprijinit, nu izbuti.

— Vroiam să scriu...

Paulina hohotea încet, ștergîndu-și, pe furiș, lacrimile.

— Ce ?

Răsufla tot mai greu :

— Trezește-te pînă la capăt, pămînt român !...

Cuvintele i se prefăceau, pe nesimțite, în abur.

Condeiul îi lunecă dintre degete și se rostogoli pe covor.

Numai ochii înțepeniți, scrutînd eternitatea, mai puteau rosti mut cuvintele-oracol :

Ziua dreptății va veni !

Cîțiva tineri se adunaseră în fața mînăstirii Bărboi — sub ale cărei ziduri scriitorul ceruse să fie înmormîntat — privind către geamlîc, în timp ce zorii se luptau să răzbată prin pătura întunecată și dușmănoasă de nori.

Cuprins

Redactor DOINA GAVRILĂ
Tehnoredactor ECATERINA ALBICI
Bun de tipar 3-V-1979
Coli de tipar 14,5

Lucrarea executată sub comanda nr. 98
la Întreprinderea Poligrafică „Oltenia" Craiova
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

EDITURA SPORT TURISM

Am dorit ca, scriind cîteva legende și povestiri, să-i aduc prinosul inimii mele acestui oraș de care mă simt legat printr-o mulțime de văzute și nevăzute fire, acestei „Florențe a României", cum este numit adesea pentru vocația sa culturală, unde, la drept vorbind, a început, încă din vremea lui Varlaam și a celebrei sale „Cărți românești de învățătură", să ia naștere cea mai aleasă limbă literară și unde artele s-au bucurat într-una de o intensă și plenară manifestare.

ALEXANDRU MITRU

LOCURI ȘI LEGENDE

Lei 6